

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

GINTARĖ MATIUKAITĖ

(VAIKO TEISIŲ APSAUGA)

**E-CIGAREČIŲ VARTOJIMO PAPLITIMAS PAAUGLIŲ TARPE
KUPIŠKIO SAVIVALDYBĖS ŠVIETIMO ĮSTAIGOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: Prof. dr. Romas Prakapas

Vilnius, 2024

SANTRAUKA

Baigiamojo darbo temos pavadinimas – E-cigarečių vartojimo paplitimas paauglių tarpe Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose.

Darbo tikslas – įvertinti e-cigarečių paplitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe.

Darbo uždaviniai: 1. Apibūdinti e-cigaretės sampratą; 2. Pristatyti e-cigarečių vartojimo mastą paauglių tarpe; 3. Pristatyti Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų bendrą charakteristiką (prevencinės programos, sveikos gyvensenos programos; 4. Įvertinti e-cigarečių paplitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose.

Tyrimo metodai: Teoriniai: mokslinės literatūros bei dokumentų apžvalga ir analizė, siekiant aptarti elektroninių cigarečių sampratą, jų paplitimą Lietuvos švietimo įstaigose, šio paplitimo priežastis bei teikiamą pagalbą šeimai esant paauglio priklausomybei nuo e-cigarečių. Empiriniai: anoniminė anketinė paauglių apklausa. Tyrime dalyvavo nuo 12-18 metų amžiaus moksleiviai. Šis tyrimas atliktas 7 Kupiškio savivaldybės ugdymo įstaigose. Anketa buvo sudaryta iš dviejų dalių, siekiant išsiaiškinti elektroninių cigarečių paplitimą Kupiškio savivaldybės ugdymo įstaigose bei elektroninių cigarečių vartojimą paauglių tarpe lemiančius veiksnius. Atlikta gautų duomenų analizė siekiant atsakyti į iškeltą hipotezę.

Tyrimo rezultatai. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad e-cigaretės yra paplitusios Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe, šias cigaretes rūko 63,6 proc. tyrime dalyvavusių moksleivių. Didžiausia dalis moksleivių e-cigaretes rūko vyresnio amžiaus klasėse, tarp 9-10 klasių moksleivių dalyvavusių tyrime, 88 proc. moksleivių nurodė rūkantys e-cigaretes, 11-12 klasių moksleivių dalyvavusių tyrime tarpe, visi moksleiviai rūko e-cigaretes kartais arba nuolat. Tyrimo metu atskleista, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleiviai dažniausiai e-cigaretes vartoja už mokyklos ribų, taip pat dalis moksleivių nurodė, kad rūko šias cigaretes ne tik už mokyklos ribų, tačiau taip pat mokyklos teritorijoje bei namuose. Analizuojant tyrimo duomenis pagal lytį, pastebimas tam tikras skirtumas, mergaitės daugiausiai e-cigaretes rūko už mokyklos ribų, tuo tarpu didžiausia dalis rūkančių berniukų šias cigaretes rūko mokyklos teritorijoje, už mokyklos ribų bei namuose. 41,1 proc. rūkančių mokinių mano, kad jų švietimo įstaigose prevencinėms priemonėms e-cigarečių tema skiriama pakankamai dėmesio, dar 51,9 proc. rūkančių mokinių nurodė, kad jiems teko girdėti informacijos apie prevencinių priemonių taikymą e-cigarečių tema jų švietimo įstaigoje.

Raktiniai žodžiai: paaugliai, e-cigaretės, vartojimo paplitimas, švietimo įstaigos.

SUMMARY

Title: Prevalence of E-Cigarette Usage Among Adolescents in Educational Institutions of Kupiškis Municipality

Objective - To assess the prevalence of e-cigarette usage among students in grades 5-12 within educational institutions of Kupiškis municipality.

Objectives: 1. Define the concept of e-cigarettes. 2. Present the extent of e-cigarette usage among adolescents. 3. Introduce the general characteristics of educational institutions in Kupiškis municipality (including preventive programs and healthy lifestyle initiatives). 4. Evaluate the prevalence of e-cigarette usage in educational institutions of Kupiškis municipality.

Research Methods: Theoretical: Review and analysis of scientific literature and documents to discuss the concept of electronic cigarettes, their prevalence in Lithuanian educational institutions, the reasons behind this prevalence, and the support provided to families dealing with adolescent e-cigarette addiction. Empirical: Conducted an anonymous survey of adolescents. The study involved students aged 12-18 from 7 educational institutions in Kupiškis municipality. The questionnaire comprised two parts aimed at determining the prevalence of e-cigarettes in educational institutions of Kupiškis municipality and identifying the factors influencing e-cigarette usage among adolescents. Data analysis was performed to address the research hypothesis.

Research Results: The research revealed that e-cigarettes are widely used among students in grades 5-12 within educational institutions of Kupiškis municipality, with 63.6 % of surveyed students reporting e-cigarette usage. The majority of e-cigarette users were found in older age groups, with 88 % of students in grades 9-10 indicating e-cigarette usage, and all students in grades 5-12 of educational institutions in Kupiškis municipality predominantly use e-cigarettes outside of school premises. However, some students admitted to using these cigarettes not only outside of school but also on school grounds and at home. When analyzing the research data by gender, a notable difference emerged, with girls primarily using e-cigarettes outside of school, while the majority of male users reported usage both on and off school premises, as well as at home. Additionally, 41,1 % of smoking students felt that preventive measures on the topic of e-cigarettes receive sufficient attention in their educational institutions, while 51,9 % of smoking students reported having received information about the implementation of preventive measures on the topic of e-cigarettes in their educational institution.

Keywords: adolescents, e-cigarettes, prevalence of usage, educational institutions.

Turinys

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	5
PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ SĄRAŠAS	5
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	6
ĮVADAS	8
1.ELEKTRONINIŲ CIGAREČIŲ VARTOJIMO ŠVIETIMO ĮSTAIGOSE PROBLEMATIKA..	11
1.1.Elektroninių cigarečių vartojimo problematika	11
1.1.1. Elektroninės cigaretės ir jų veikimas	11
1.1.2. Elektroninių cigarečių vartojimo paplitimas švietimo įstaigose	13
1.2.Elektroninių cigarečių vartojimą lemiantys veiksniai.....	19
1.2.1.Paauglių žinios apie elektroninių cigarečių poveikį sveikatai	19
1.2.2. Elektroninių cigarečių vartojimą švietimo įstaigose lemiantys veiksniai	21
1.3. Elektroninių cigarečių paplitimo švietimo įstaigose mažinimo galimybės	25
1.3.1. Švietimo įstaigų ir vaiko teisių apsaugos specialistų bendradarbiavimas užtikrinant vaiko teisę gyventi ir sveikai vystytis	25
1.3.2. Socialinių paslaugų teikimas šeimai esant paauglio priklausomybei e-cigaretėms	28
2.ELEKTRONINIŲ CIGAREČIŲ VARTOJIMO MASTAS KUPIŠKIO SAVIVALDYBES ŠVIETIMO ĮSTAIGOSE	33
2.1.Tyrimo metodologija	33
2.2.Tyrimo ribotumas	37
2.3. Rezultatų aptarimas.....	37
2.4. Mokslinė diskusija	61
Išvados	64
Rekomendacijos.....	66
Literatūros sąrašas.....	67
Priedai	76

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

E-cigaretės – Elektroninės cigaretės

NTAKD – Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos

NYTS – Nacionalinis jaunimo tabako tyrimas

ESPAD (angl. The European School Survey Project on alcohol and other drugs) – Alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų tyrimo projektas Europos mokyklose

HBSC (angl. Health Behaviour in School-aged Children study) – paauglių gyvenimo ir sveikatos stebėsenos tyrimas

RPLC – Respublikinis priklausomybės ligų centras

PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ SĄRAŠAS

Paauglystė – laikotarpis tarp vaikystės ir suaugusio asmens, kurio metu paauglys susiduria su fiziologiniais pokyčiais, patiria tapatumo krizę, kurios metu formuojasi pasitikėjimo savimi poreikis, ego tapatumo siekimas (Erikson, E. H., 1968, p. 128).

Rūkymas – viena labiausiai paplitusių nikotino turinčių produktų vartojimo priklausomybių visame pasaulyje (Ubartienė, Šurkienė, 2020, p. 14).

E-cigaretė – į cigaretę panašus elektroninis prietaisas susidedantis iš kaitiklio, kuris kaitina e-cigaretėje esantį skystį bei baterijos (Vileišytė, Nedzinskienė, 2019, p. 23).

Nikotinas – priklausomybę sukelianti medžiaga, kurios vartojimo metu žmogaus organizmui sukeliamas pasitenkinimo būsenos (Sangster-Carrasco ir Blitchtein-Winicki, 2022, p. 2).

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Vilniaus mokyklų berniukų ir mergaičių, kurie per pastarąsias 30 dienų ir daugiau dienų rūkė elektronines cigaretes, dalis (2014 m., proc.) pagal amžių. (pagal Vilniaus visuomenės sveikatos biurą).....	15
2 pav. Rūkusių bent 1 dieną e-cigaretes 5-7-9 klasių moksleivių dalis (2018 m., proc.) (pagal Vaitkevičiūtę ir kt.).....	15
3 pav. E-cigarečių paplitimas Lietuvos moksleivių tarpe (2019 m., proc.) (pagal Rupšienę ir kt.)..	16
4 pav. E-cigarečių paplitimas jaunimo tarpe (2021 m., proc.) (pagal NTAKD).	17
5 pav. E-cigarečių paplitimas moksleivių tarpe Kedainių rajono savivaldybėje (2022 proc.) (pagal Vaičiūną ir kt.).....	17
6 pav. Išbandžiusių e-cigaretes 5-7-9 klasių moksleivių dalis (2022 m., proc.) (pagal NTAKD). ...	18
7 pav. Paauglių požiūris į e-cigarečių žalą jų sveikatai (2019 m., proc.) (pagal ESPAD).	20
8 pav. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo schema (pagal Skučaitę ir Karmazę, 2011).	28
9 pav. Tyrimo organizavimas.	35
10 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleivių požiūris į e-cigarečių rūkymą (proc.).	37
11 pav. Kaip dažnai Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai susimąsto apie neigiamą e-cigarečių poveikį sveikatai (proc.).....	38
12 pav. Informacijos šaltiniai iš kurių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleiviai gauna informaciją apie e-cigaretes (proc.).	39
13 pav. Informacijos šaltinių iš kurių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai gauna žinių apie e-cigaretes pasiskirstymas pagal moksleiviams suteikiamą informaciją (proc.).	40
14 pav. E-cigarečių paplitimas Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe (proc.).	41
15 pav. E-cigarečių paplitimo pasiskirstymas Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe pagal klases (proc.).	41
16 pav. E-cigarečių paplitimo pasiskirstymas Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe pagal lytį (proc.).....	42
17 pav. Priežastys dėl kurių e-cigaretes išbandė Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai (proc.).	43
18 pav. Priežastys dėl kurių e-cigaretes išbandė Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleiviai pagal lytį (proc.).....	44
19 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių e-cigarečių rūkymo dažnumas (proc.).	45
20 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių e-cigarečių rūkymo dažnumas pagal lytį (proc.).	45

21 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių rūkymo įpročiai (proc.). ..	46
22 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių rūkymo įpročiai pagal lytis (proc.).	47
23 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių požiūris apie e-cigarečių poveikį sveikatai (proc.).....	48
24 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių žinios apie e-cigarečių daromą poveikį sveikatai (proc.).....	48
25 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių žinios apie e-cigarečių daromą poveikį sveikatai pagal lytį (proc.).....	49
26 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomonė apie prevencinių priemonių taikymą jų švietimo įstaigose e-cigarečių tematika (proc.).....	50
27 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomonė apie prevencinių priemonių taikymą jų švietimo įstaigose e-cigarečių tematika pagal lytį (proc.).....	51
28 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomone, Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose taikomos prevencinės priemonės e-cigarečių tematika (proc.).	52
29 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomonė, ar mažėtų paauglių rūkančių e-cigaretės skaičius pritaikius prevencines priemones švietimo įstaigose (proc.).	53
30 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomonė, ar mažėtų paauglių rūkančių e-cigaretės skaičius pritaikius prevencines priemones švietimo įstaigose pagal lytį (proc.)	54
31 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomonė apie tai, kokios priemonės turėtų būti taikomos Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose siekiant formuoti neigiamą mokinių požiūrį į e-cigarečių vartojimą dalis (proc.).	56
32 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių nuomonė apie mokytojų vaidmenį užkertant e-cigarečių vartojimo plitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose dalis (proc.).....	58
33 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių nuomonė apie mokytojų vaidmenį užkertant e-cigarečių vartojimo plitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose pagal lytį (proc.)	58
34 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių dalyvavusių tyrime moksleivių pasiskirstymas pagal klases (proc.)	59

IVADAS

Temos aktualumas. Pasak, Eriksono (1968, p. 128), paauglystė – tai laikotarpis tarp vaikystės ir suaugusio asmens, kurio metu paauglys susiduria su fiziologiniais pokyčiais patiria tapatumo krizę - formuojasi pasitikėjimo savimi poreikis, ego tapatumo siekimas. Šiuo gyvenimo laikotarpiu norima tapti nepriklausoma asmenybe, pritapti prie draugų grupės - kartais net visuomenės normas laužančiais būdais (Padgurskytė, 2018, p. 8). Dėl šių priežasčių, labai svarbu įgyvendinti sveikatos intervencines programas, siekti, kad paaugliai būtų informuoti apie sveikos gyvensenos įpročius bei jų svarbą, nes besiformuojanti paauglio elgsena turi įtakos sveikatos rezultatams (Ubartienė, Šurkienė, 2020, p. 13). 1992 m. Lietuva prisijungė prie 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (toliau – Konvencija), kurioje išskirtos ir reglamentuotos vaiko teisės, prisijungdama prie šios Konvencijos Lietuva įsipareigojo įgyvendinti ir užtikrinti vaiko teises bei geriausius vaiko interesus savo šalyje. Konvencijoje įtvirtintos vaiko teisės, kurias jis įgauna nuo pirmo įkvėpimo momento, tarp šių teisių – 6 ir 12 straipsniuose įtvirtintos vaiko teisės į sveikatos apsaugą bei apibrėžta vaiko dalyvavimo teisė sprendžiant jį liečiančius klausimus (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989).

Rūkymas – viena labiausiai paplitusių priklausomybių visame pasaulyje, pasak Pasaulio sveikatos organizacijos jau kuris laikas kai tarp vaikų ir paauglių didėja nikotino turinčių produktų vartojimas (Ubartienė, Šurkienė, 2020, p. 14). 2000-ųjų metų viduryje rinkoje pasirodė naujos, baterijomis valdomos nikotino tiekimo sistemos – elektroninės cigaretės (toliau – e-cigaretės), kurios buvo sukurtos taip, kad imituotų juslinį rūkymo potyri per garinimo procesą (Perikleous, 2018, p. 1). Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad pastaruoju laikotarpiu e-cigaretės populiarėja ir turi tiesiogines pasekmes paauglio raidai ir sveikatai (Lukoševičiūtė, Šmigelskas, 2020, p. 29). Kadangi e-cigaretės rinkoje pasirodė visai neseniai, labai svarbu ugdymo laikotarpiu pateikti informaciją apie šių cigarečių daromą žalą, į prevencines programas įtraukiant vaikų tėvus, gydymo įstaigų specialistus, policijos pareigūnus – tokiu būdu suteikiant žinių ne tik paaugliams, tačiau ir jų tėvams apie e-cigarečių poveikį organizmui ir vaikų sveikatai (Strukčinskienė ir kt. 2019, p. 22).

E-cigaretė – į cigaretę panašus elektroninis prietaisas susidedantis iš kaitiklio, kuris kaitina e-cigaretėje esantį skystį bei baterijos (Vileišytė, Nedzinskienė, 2019, p. 23). Remiantis Lietuvos Respublikos tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymu (LR tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymas, 1996), e-cigaretė yra gaminys, kuris naudojamas nikotino garams įkvėpti, šios cigaretės gali būti vienkartinės arba daugkartinės – su keičiamomis skysčiui papildyti skirtomis kapsulėmis. Naudojant daugkartinę e-cigaretę, ją įjungus reikia paspausti mygtuką, tokiu būdu įjungiamas kaitiklis šildantis skystį tampantį garais, kurie įkvepiami į žmogaus organizmą (Aleknaitė ir kt. 2016, p. 43). Pirmosios e-cigaretės imituojančios rūkymą buvo panašios į tradicines cigaretes, tačiau laikui einant e-cigaretės tobulėjo, šiuo metu yra

įvairių formų ir didžių e-cigaretės, kurios gali suteikti ne tik nikotino, bet ir kitų įvairių kvapiųjų medžiagų skonį (Modesto-Lowe, Alvarado, 2017, p. 947).

Temos naujumas, ištirtumas. Remiantis 1973 m. įkurtos Komisijos tarnybos „Eurobarometras“ surinktais duomenimis, jau nuo 2012 m. padidėjo žmonių skaičius išbandžiusių e-cigaretes, atliktame tyrime stebima, kad daugiau nei vienas iš dešimties europiečių yra išbandę šiasigaretes – jaunų žmonių tarpe e-cigaretės išbandomos dažniau lyginant su vyresniais žmonėmis (Eurobarometer, 2015). Apžvelgus 2015 m. Nacionalinį jaunimo tabako tyrimą (*trump. NYTS*), apytiksliai 27,1% t.y. apie 7260500 JAV paauglių kada nors bandė e-cigaretes, toje pačioje ataskaitoje pastebėta, kad 11-14 metų mokinių tarpe elektronines cigaretetes išbandė 13,5%, o vyresnių mokinių tarpe iki 18 metų amžiaus, elektronines cigaretetes išbandė 37,7% paauglių (Centers for Disease Control and Prevention, 2016). 2017 metais atliktų ilgalaikių tyrimų rezultatai parodė, kad e-cigarečių vartojimas jaunų asmenų tarpe padidina riziką iškeisti šiasigaretes į klasikinės tabako cigaretetes (Soneji ir kt. 2017, p. 791).

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (toliau – Vairo teisių apsaugos pagrindų įstatymas) 27 straipsnyje numatyta, kad vaikui draudžiama vartoti, gaminti, perdirbti, įsigyti, gabenti, siųsti ar platinti e-cigaretes, pildomasias e-cigarečių talpyklas, vaiko įstatyminiai atstovai turi užtikrinti, kad šių draudimų būtų laikomasi. (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996). Visuomenės sveikatos specialistai, vaiko teisių apsaugos specialistai bei policijos pareigūnai dirbantys su nepilnamečiais skatina mokslininkus aktyviai analizuoti šios problemos paplitimo mastą siekiant efektyviai mažinti tabako gaminių vartojimo paplitimą paauglių tarpe (Strazdienė ir kt. 2021, p. 6). 2019 m. siekiant išsiaiškinti tabako gaminių, alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimą Lietuvoje vaikų ir paauglių tarpe, atlikta ESPAD (*angl. The European School Survey Project on alcohol and Other Drugs*) tyrimo ataskaita, kurios rezultatai parodė, kad vidutiniškai pirmą e-cigaretę berniukai surūkė būdami 13,9 metų amžiaus, tuo tarpu mergaitės vidutiniškai būdamos 14 metų amžiaus, pasitaikė atvejų kuomet berniukų tarpe e-cigaretes išbandė nesulaukę 9 metų amžiaus, o mergaičių jauniausias amžius bandžiusių šiasigaretes - 10 metų (Rupšienė ir kt., 2020, p. 12). Vaitkevičiūtė ir kt. (2022, p. 41), atliko Lietuvos gyventojų elektroninių cigarečių ir kaitinamojo tabako gaminių vartojimo paplitimo ir įpročių tyrimą - buvo atliekama HBSC (*angl. Health Behaviour in School-aged Children study*) tyrimo analizė, kurios rezultatai parodė, kad Lietuvoje 2018 metais, e-cigaretes buvo išbandę dvigubai daugiau penktokų, 1,5 karto daugiau septintokų ir 1,4 karto daugiau devintokų nei 2014 metais.

Problema – kaip paauglių tarpe e-cigaretės paplitusios Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose? Kokios priemonės taikomos siekiant mažinti elektroninių cigarečių plitimą švietimo įstaigose?

Objektas – e-cigarečių vartojimo paplitimas paauglių tarpe Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose.

Hipotezė – Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose pradėjus įgyvendinti prevencines priemones sumažėjo paauglių rūkančių elektronines cigaretes skaičius.

Darbo tikslas: įvertinti e-cigarečių paplitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe.

Darbo uždaviniai:

1. Apibūdinti e-cigaretės sampratą
2. Pristatyti e-cigarečių vartojimo mastą paauglių tarpe
3. Pristatyti Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų bendrą charakteristiką (prevencinės programos, sveikos gyvensenos programos)
4. Įvertinti e-cigarečių paplitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose

Metodai:

1. Teoriniai: mokslinės literatūros bei dokumentų apžvalga ir analizė, siekiant aptarti elektroninių cigarečių sampratą, jų paplitimą Lietuvos švietimo įstaigose, šio paplitimo priežastis bei teikiamą pagalbą šeimai esant paauglio priklausomybei nuo e-cigarečių.
2. Empiriniai: anoniminė anketinė paauglių apklausa. Tyrime dalyvavo nuo 12-18 metų amžiaus moksleiviai. Šis tyrimas atliktas 7 Kupiškio savivaldybės ugdymo įstaigose. Anketa buvo sudaryta iš dviejų dalių, siekiant išsiaiškinti elektroninių cigarečių paplitimą Kupiškio savivaldybės ugdymo įstaigose bei elektroninių cigarečių vartojimą paauglių tarpe lemiančius veiksnius. Atlikta gautų duomenų analizė siekiant atsakyti į iškeltą hipotezę.

1.ELEKTRONINIŲ CIGAREČIŲ VARTOJIMO ŠVIETIMO ĮSTAIGOSE

PROBLEMATIKA

1.1.Elektroninių cigarečių vartojimo problematika

1.1.1. Elektroninės cigaretės ir jų veikimas

E-cigaretės yra naujos kartos nikotino tiekimo sistemos, kurios imituoja įprastinių tabako gaminių rūkymą (Bhatt ir kt., 2020, p. 75). Tai patraukli alternatyva įprastiniams tabako gaminiams, kurios sudėtyje yra nikotino bei kvapiųjų medžiagų suteikiančių įtraukiamam e-cigaretės garui skonį (Gotts ir kt., 2019, p. 1). Nuo įprastų cigarečių, šios cigaretės skiriasi savo konstrukcija, dūmų pobūdžiu ir garų susidarymo būdu, pagrindinės e-cigarečių dalys yra aerozolio generatorius ir kapsulė, kurioje talpinamas skystis su nikotinu (Sapru ir kt. 2020, p. 3). Šie prietaisai sukurti taip, kad išgarinant nikotino tirpalą į žmogaus organizmą būtų tiekiamas nikotinas su mažiau toksinių medžiagų nei rūkant bei deginant tradicinį tabaką (Brandon ir kt., 2015, p. 953).

Nors e-cigaretės patrauklios savo išvaizda, jų yra įvairių formų ir modelių, tačiau visų e-cigarečių veikimo principas vienodas – žmogus rūkantis e-cigaretę įkvepia garus, kurie susidaro kaitinant e-cigaretėms skirtą skystį (Strukčinskienė ir kt. 2019, p. 20). Naujausi e-cigarečių modeliai dažnai sukuriami taip, kad vartotojui būtų galimybė valdyti prietaiso įtampą, siekiant užtikrinti tinkamą garų padavimo kiekį (Kotewar ir kt., 2023, p. 3). E-cigaretės sukuria garą, kurio sudėtyje yra nikotino dozė, kurios stiprumas priklauso nuo įkvėpimo stiprumo ir nikotino kiekio esančio e-cigaretės skystyje (Brody, 2014, p. 379). Šių prietaisų yra įvairių formų ir dydžių, kai kurie iš šių prietaisų panašesni į įprastas cigaretes, kai kurie turi įkraunamas baterijas bei kaičiamas e-cigarečių skysčio kasetes (Folan ir kt., 2015 p. 5) .

Nikotinas yra vienas iš e-cigarečių skysčio komponentų skatinantis dopamino išsiskyrimą, kurio metu žmogaus organizmui sukeliamas pasitenkinimo būseną (Sangster-Carrasco ir Blitchtein-Winicki, 2022, p. 2). Šio komponento koncentracija e-cigarečių skystyje yra nuo 0 iki 24 mg., ir nors kvapiosios medžiagos esančios skystyje laikomos saugiomis vartoti per burną, tačiau atlikti tyrimai dėl ilgalaikio jų naudojimo parodė, kad dėl glicerolio gali išsivystyti vietinis, lengvas viršutinių kvėpavimo takų pakitimas (Dinakar ir O'Connor, 2016, p. 1374). Pasak Lietuvos autorių, įvairiuose moksliniuose šaltiniuose bei atliktuose tyrimuose pabrėžiama, kad nikotinas, esantis e-cigarečių skysčio sudėtyje, augančiam organizmui daro neigiamą ir negrįžtamą žalą, didina širdies susitraukimų dažnį, turi žalingą poveikį smegenims – įskaitant pažintinius gebėjimus ir raidą (Strukčinskienė ir kt. 2019, p. 21). E-cigarečių skystyje esantis nikotinas sukelia priklausomybę, taip pat didina riziką tapti priklausomam nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų (Cooper ir kt., 2022, p. 1283).

Nuo klasikinių tabako cigarečių, e-cigaretės skiriasi tuo, kad rūkant jas įkvepiami ir išpučiami garai, o ne dūmai susidarantys degant įprastos cigaretės tabakui (Bankauskienė ir kt. 2018, p. 44). Nors e-cigarečių garai skiriasi nuo tabako cigarečių iškvepiamų dūmų, garuose yra ne tik nikotino, kuris ypač kenkia jauno žmogaus organizmui, tačiau ir kitų toksiškų junginių kenkiančių žmogaus organizmui, tokių kaip – geležies karbonilų, kietųjų dalelių, bei propilenglikolio ir glicerolio (Strukčinskienė ir kt. 2019, p. 21). Šių cigarečių skystis paprastai sudaromas iš augalinio glicerino / glicerolio, propilenglikolio arba jų mišinio bei kvapiųjų medžiagų suteikiančių skysčiui skonį (Dinakar ir O'Connor, 2016, p. 1374).

2000-ųjų viduryje pasirodžius e-cigaretėms, kai kurie specialistai, mokslininkai, politikos atstovai jas priėmė kaip saugesnę alternatyvą įprastoms cigaretėms ir veiksmingą būdą padedantį mesti rūkyti (Glantz ir Bareham, 2018, p. 215). Tarp suaugusiųjų ir paauglių šios cigaretės išpopuliarėjo maždaug nuo 2010 metų, dauguma e-cigarečių vartotojų šiuos prietaisus taip pat suvokė kaip priemonę, kuri padėtų mesti rūkyti ar bent būtų veiksminga mažinant surūkomų įprastinių tabako cigarečių kiekį (Aleknaitė ir kt. 2016, p. 43). Nors cigarečių vartotojai priėmė e-cigaretes kaip būdą padedantį mesti rūkyti, atlikta per mažai tyrimų, kurie įrodytų e-cigarečių veiksmingumą kaip rūkymo mažinimo priemonę (Dinakar ir O'Connor, 2016, p. 1374). Taip pat, nepaisant to, kad e-cigarečių rinkos augimas pastaruoju laikotarpiu išaugo, kyla klausimų dėl galimo jų poveikio visuomenės sveikatai (Daniels ir kt., 2020, p. 1).

Kadangi e-cigaretės išpopuliarėjo ganėtinai neseniai ir apie jų poveikį ilgalaikių stebėjimo tyrimų nėra atlikta, tačiau šių prietaisų vartotojai patiria žalą dėl e-cigarečių skysčio sudėtyje esančių pridėtinių medžiagų poveikio, bei nikotino kiekio esančio skystyje (Šivicas ir kt., 2020, p. 145). Pasak Lietuvos autorių, e-cigarečių ilgalaikis poveikis žmogaus sveikatai dar nėra žinomas, tačiau vis daugėja įrodymų apie jų daromą žalą organizmui (Šivicas ir kt., 2020, p. 146). E-cigaretės suteikia mažesnę kancerogenų kiekį organizmui nei įprastos tabako cigaretės, tačiau išskirdamos didelį kiekį smulkių dalelių ir kitų toksinių medžiagų įkvepiamuose garuose gali pabloginti širdies ir kraujagyslių veiklą bei padidinti plaučių ligų riziką (Glantz ir Bareham, 2018, p. 226). Šių prietaisų garuose esantis propilenglikolis ir glicerolis gali sudirginti gerklę ir burną, sukelti burnos džiūvimą (Modesto-Lowe, Alvarado, 2017, p. 948). Remiantis atliktų tyrimų duomenimis, galima pastebėti, kad e-cigarečių vartotojai skundžiasi pakilusiu kraujospūdžiu, nemiga, drebuliu, nuovargiu, kvėpavimo ir nervų sistemos sutrikimais, tyrimų duomenys atskleidžia, jog užtenka e-cigaretę parūkyti 5 minutes, kad ji pakenktų plaučiams (Bankauskienė ir kt., 2018, p. 44).

E-cigarečių vartojimas ypač populiarėja paauglių tarpe, šiuos prietaisus vis dažniau naudoja nepilnamečiai asmenys, o toks elgesys gali skatinti priklausomybę nuo nikotino mokyklinio amžiaus grupėse (Dinakar ir O'Connor, 2016, p. 1379). 2018 metų gruodį, JAV generalinis chirurgas paskelbė patariamąjį pranešimą, dėl e-cigarečių vartojimo tarp paauglių, šiame pranešime pažymėjo, kad

nikotino poveikis paauglystėje gali pakenkti besivystančioms paauglių smegenims, mokymuisi, gali prastinti paauglių atmintį ir dėmesio sutelkimą, e-cigaretės vartojantys jaunuoliai gali būtų linkę ateityje rūkyti įprastas cigaretes, didėja priklausomybės nuo kitų narkotinių medžiagų rizika (U.S. Department of Health and Human Services, 2019, p. 4). 2022 m. Didžiosios Baltimorės medicinos centro žurnale „Community Hospital Internal Medicine Perspectives” atlikta apžvalga apie e-cigarečių poveikį psichikos sveikatai, kurioje pažymėta, kad šios cigaretės sukelia neigiamą poveikį paauglių sveikatai, e-cigaretės vartojantys paaugliai dažniau susiduria su depresija (Javed ir kt., 2022, p. 38). Pažymėtina, kad e-cigaretės yra užpildomos skysčiu, kuris gali būti papildomas įvairiomis toksinėmis medžiagomis, pastaruoju laikotarpiu vis dažniau pasitaiko tokių atvejų, kai e-cigarečių skystis yra papildomas kenksmingomis medžiagomis, galinčiomis stipriai pakenkti jauno žmogaus organizmui (NTAKD, 2023, p. 7).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad e-cigaretės yra naujos kartos prietaisai, kurių populiarumas sparčiai auga visame pasaulyje. Savo išvaizda ir skoniu įvairovėmis jos pritraukia ne tik suaugusiųjų žmonių dėmesį, tačiau ir vaikų. Didėjant e-cigarečių populiarumui, visuomenėje kyla susirūpinimas dėl neigiamo jų poveikio vaikų sveikatai. Nors kai kurie tyrimai rodo, jog e-cigaretės gali būti mažiau pavojingos nei tradicinės, jų garuose taip pat yra nikotino, kuris sukelia priklausomybę ir kenkia žmogaus sveikatai. Svarbu pabrėžti, kad pastaruoju laikotarpiu pasitaiko atvejų, kai e-cigarečių skysčiai papildomi toksinėmis medžiagomis, kurios stipriai pakenkia jauno žmogaus sveikatai. Atsižvelgiant į mokslinę literatūrą, galima teigti, kad e-cigarečių daroma žala yra mažesnė nei įprastinių tabako gaminių, tačiau šių prietaisų sudaromi garai turi neigiamą poveikį žmogaus plaučiams, gali sukelti kvėpavimo takų problemų, didinti širdies susirgimų riziką. būtina atidžiai stebėti jų poveikį - atlikti daugiau tyrimų, susijusių su e-cigarečių skysčių sudėtimi, šių prietaisų daroma žala jauno žmogaus organizmui bei galimą ilgalaikį poveikį sveikatai.

1.1.2. Elektroninių cigarečių vartojimo paplitimas švietimo įstaigose

Didėjanti tabako gaminių įvairovė suteikia naujų galimybių jaunimui eksperimentuoti ir išbandyti naujus tabako gaminius, JAV rinkoje pradėjus tiekti e-cigaretes jau nuo 2011 m. iki 2012 m. jų vartojimas paauglių tarpe padvigubėjo nuo 3,3 proc. iki 6,8 proc. (Abrose ir kt., 2014, p. s53). Kai e-cigaretės buvo pradėtos gaminti, jos daug kartų keitėsi, jų populiarumas lėmė, kad nuo 2011 m. iki 2018 m. e-cigaretės jaunimo tarpe išaugo net iki 19,3 proc. (Chen ir kt., 2023, p. 2). Jau 2012 m. Eurobarometro atliktos apklausos duomenys parodė, kad e-cigaretės yra išbandę 20,3 proc. apklausoje dalyvavusių respondentų, didžiausias susidomėjimas e-cigaretėmis 2012 metais buvo Danijoje, mažiausiai populiarumo šios cigaretės tuo metu susilaukė Slovakijoje (Kumpauskaitė, 2018, p. 18).

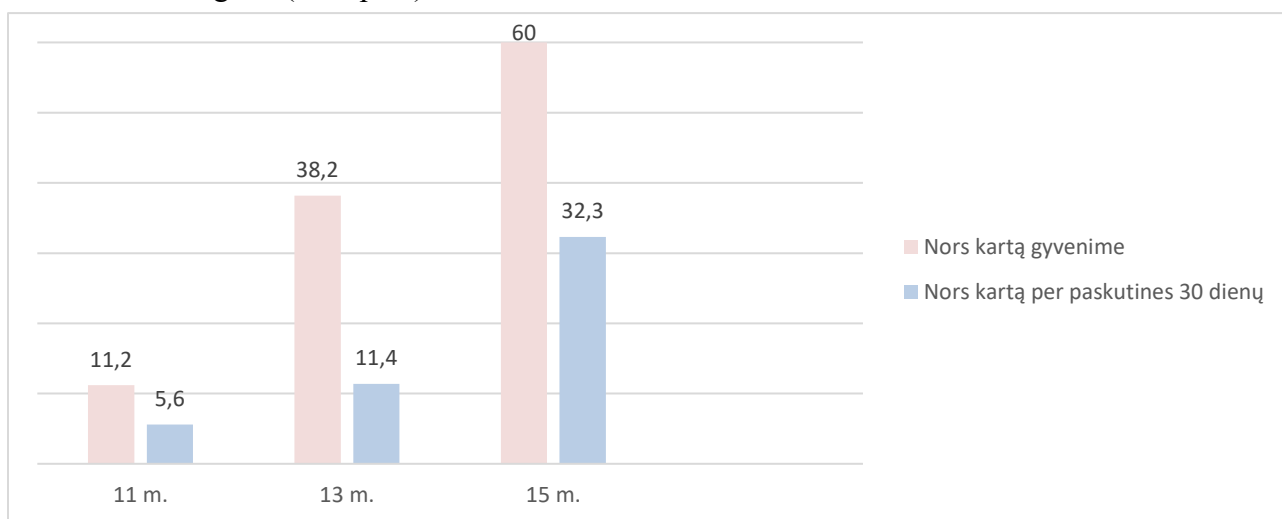
2013 metais Rūta Baltrūšaitytė atliko alkoholio vartojimo ir rūkymo prevencijos priemonių poreikio ir taikymo jaunimo tikslinėse grupėse galimybių tyrimą, šio tyrimo duomenys atskleidė, kad e-cigaretes įprastai išbando jaunimas, kuris jau yra rūkęs tabako gaminius, šio tyrimo duomenys parodė, kad nors kartą gyvenime bandė rūkyti 9,2 proc. jaunimo (Baltrūšaitytė, 2013, p. 9). 2015 metais JAV valstijoje atliktas tyrimas, kurio rezultatai parodė, kad tarp kada nors vartojusių e-cigaretes moksleivių 26,1 proc. mokinių nurodė, kad vartojo pildomasias / daugkartines e-cigaretes (Krishnan-Sarin ir kt., 2017, p. 1). Atlikti nacionaliniai tyrimai rodo, kad 2016 metais e-cigaretės taip išplito jaunų žmonių tarpe, kad jų vartojimo kiekis buvo didesnis nei bet kurio kito tabako gaminio vartojimas (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2018, p. 2). Kadangi e-cigarečių paplitimas pasaulio šalyse sparčiai auga, visos Pasaulio sveikatos organizacijos valstybės narės yra labai svarbios užtikrinant šių gaminių vartojimo kontrolę (Marques ir kt., 2021, p. 2).

M. Izokaitis ir L. Stonienė 2016 metais atliko psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo tyrimą, kurio metu mokykloje dirbantys darbuotojai nurodė, kad daugiausiai informacijos turi apie mokinių vartojamus tabako gaminius (Izokaitis ir Stonienė, 2017, p. 70). Nors mokslinių tyrimų duomenys apie e-cigarečių paplitimą paauglių tarpe yra riboti, tačiau atlikti tyrimai parodo, kad šių cigarečių vartojimas auga, e-cigaretės yra patraukliausias rūkymo būdas nepilnamečių tarpe (Grana ir kt., 2014, p. 1975). 2016 metais Vincentas Liuima atliko tyrimą apie vaikų gyvenseną, kuriame dalyvavo 5, 7 ir 9 klasių mokiniai, atlikto tyrimo metu nustatyta, kad 1 iš 7 moksleivių per paskutinius 12 mėnesių bent kartą rūkė e-cigaretes (Liuima, 2016, p. 20).

Jau 2018 metais Jungtinėse Valstijose daugiau nei 3,6 mln. jaunuolių vartojo e-cigaretes, Nacionalinės jaunimo apklausos duomenimis, e-cigarečių vartojimas 2018 metais išaugo 78 proc. tarp vyresnių klasių moksleivių ir beveik 20 proc. tarp vyresniųjų klasių moksleivių (U.S. Department of Health and Human Services, 2019, p. 4). Kai e-cigaretės buvo pradėtos tiekti rinkai, jos sparčiai išpopuliarėjo nepilnamečių tarpe, NYTS duomenys atskleidė, kad e-cigarečių vartojimas tarp vyresniųjų mokyklų moksleivių nuo 2017 m. iki 2019 m. išaugo daugiau nei dvigubai – nuo 11,7 proc. iki 27,5 proc. (Boykan ir kt. 2022, p. 3). 2021 metais atliktas NYTS atliko tyrimą, kurio metu apskaičiuota, kad 11,3 proc. JAV vidurinių mokyklų mokinių ir 2,8 proc. gimnazijų mokinių vartoja šias cigaretes (Wang ir kt. 2022, p. 2).

Vilniaus visuomenės sveikatos biuras 2014 metais (2014, p. 34-35), atliko Vilniaus miesto mokinių gyvensenos tyrimą, kurio tikslas geriau pažinti jaunų žmonių gyvenseną, elgseną ir sveikatą, šio tyrimo metu paaiškėjo, kad net 60 proc. Vilniuje gyvenančių paauglių sulaukusių 15-likos metų

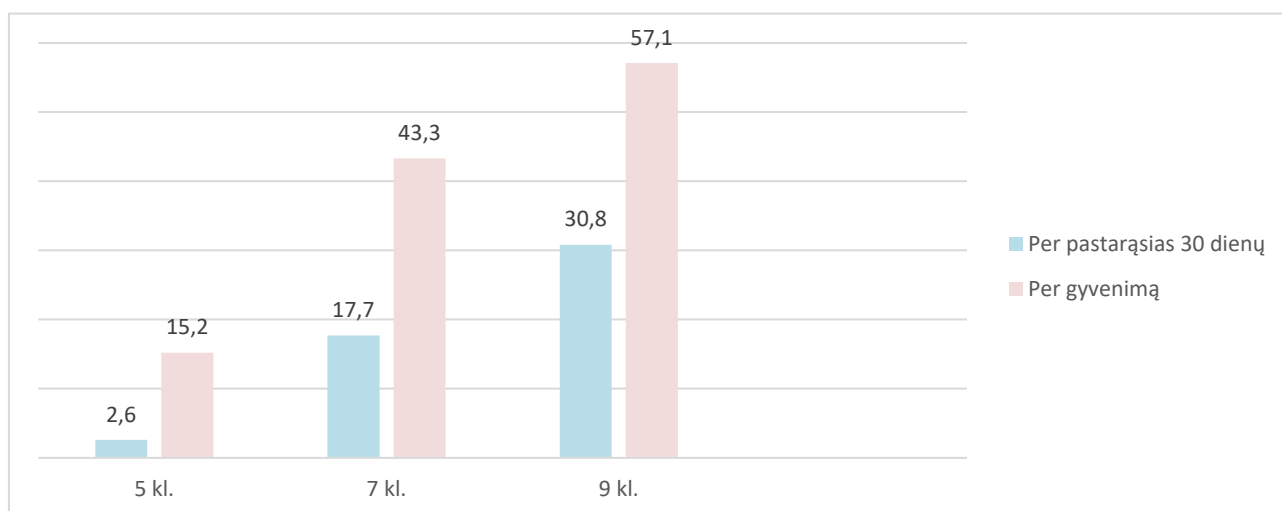
amžiaus jau yra išbandę e-cigaretes, nors kartą gyvenime šias cigaretes rūkė kas antras berniukas ir kas ketvirta mergaitė (žr. 1 pav.).

1 pav. Vilniaus mokyklų berniukų ir mergaičių, kurie per pastarąsias 30 dienų ir daugiau dienų rūkė elektronines cigaretes, dalis (2014 m., proc.) pagal amžių. (pagal Vilniaus visuomenės sveikatos biurą).

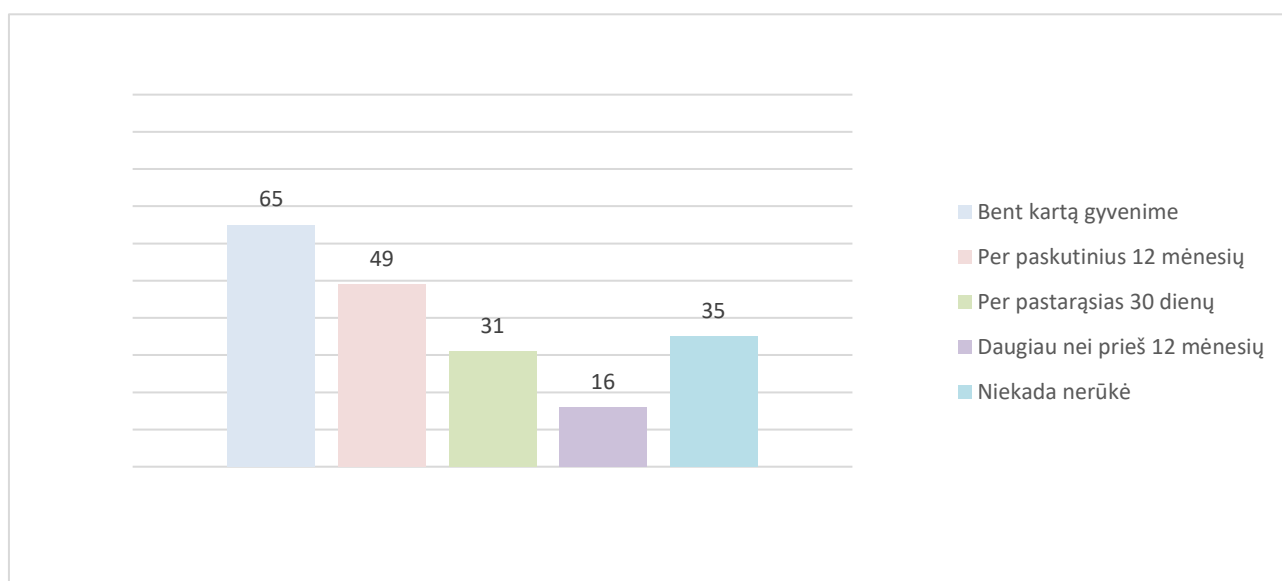
2018 metais atlikto HBSC (angl. *Health Behaviour in School-aged Children*) tyrimo metu, pastebėta, kad nuo 2014 m. iki 2018 m. padidėjo jaunuolių dalis nuo 26 proc. iki 39 proc., kurie rūko e-cigaretes (Šmigelskas ir kt., 2019, p. 41). Analizavusios 11-12 klasių mokinių sveikatos raštingumą ir rūkymą O. Ubartienė ir G. Šurkienė pristatė tyrimo rezultatus, kurie rodo didėjančią rūkymo ir nikotino produktų vartojimą tarp paauglių, atlikto tyrimo duomenimis Lietuvoje 42,4 proc. vaikinų ir 31,6 proc. merginų rūko nuolat arba kartais. (Ubartienė ir Šurkienė, 2020, p. 16).

Atliekant Lietuvos paauglių e-cigarečių ir įprastų tabako gaminių rūkymo įpročių palyginimą 2014 ir 2018 metais (Vaitkevičiūtė ir kt. 2022, p. 42), nustatyta, kad 2018 metais rūkyti e-cigaretes bent vieną kartą per gyvenimą 15,2 proc. penktos klasės mokinių, 43,3 proc. septintos klasės mokinių ir daugiau nei 50 proc. devintos klasės mokinių. (žr. 2 pav.).

2 pav. Rūkusių bent 1 dieną e-cigaretes 5-7-9 klasių moksleivių dalis (2018 m., proc.) (pagal Vaitkevičiūtę ir kt.).

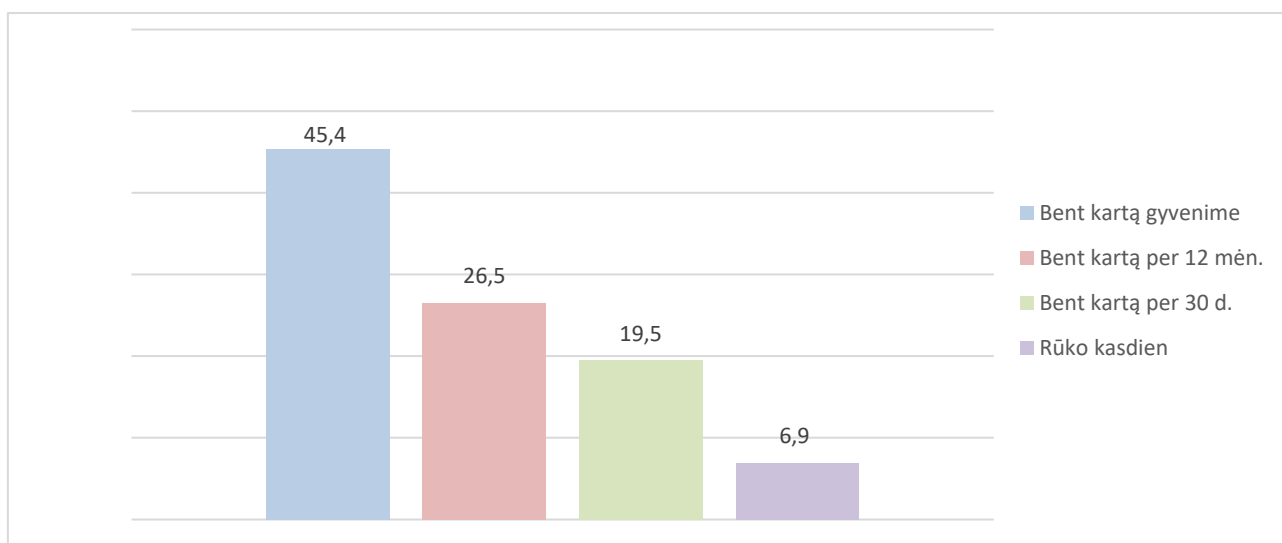
2019 metais Lietuvos statistikos departamentas atliko Gyventojų sveikatos statistinį tyrimą, šio tyrimo duomenimis, e-cigaretes iš viso bandė 14,4 proc. 15-17 metų moksleivių, iš jų 2,5 proc. e-cigaretes rūko kasdien, 7,4 proc. atsakiusiųjų nurodė, kad e-cigaretes rūko kartais, 4,5 proc. respondentų nurodė, kad šias cigaretes naudojo anksčiau (Vaitkevičiūtė ir kt. 2022, p. 19). ESPAD atlikto tyrimo dėl alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo Lietuvoje duomenimis, jau 2019 metais e-cigarečių rūkymo paplitimas moksleivių tarpe lenkė įprastinių tabako gaminių paplitimą, šias cigaretes bent kartą per gyvenimą buvo išbandę 65 proc. apklausoje dalyvavusių moksleivių, per paskutines 30 dienų e-cigaretes rūkė 31 proc. respondentų, beveik puse mokinių, t.y. 49 proc. e-cigaretes yra rūkę per pastaruosius 12 mėnesių, šio tyrimo metu nustatyta, kad e-cigarečių nėra rūkę tik 35% apklausoje dalyvavusių Lietuvos moksleivių (žr. 3 pav.) (Rupšienė ir kt., 2020, p. 27).

3 pav. E-cigarečių paplitimas Lietuvos moksleivių tarpe (2019 m., proc.) (pagal Rupšienę ir kt.).

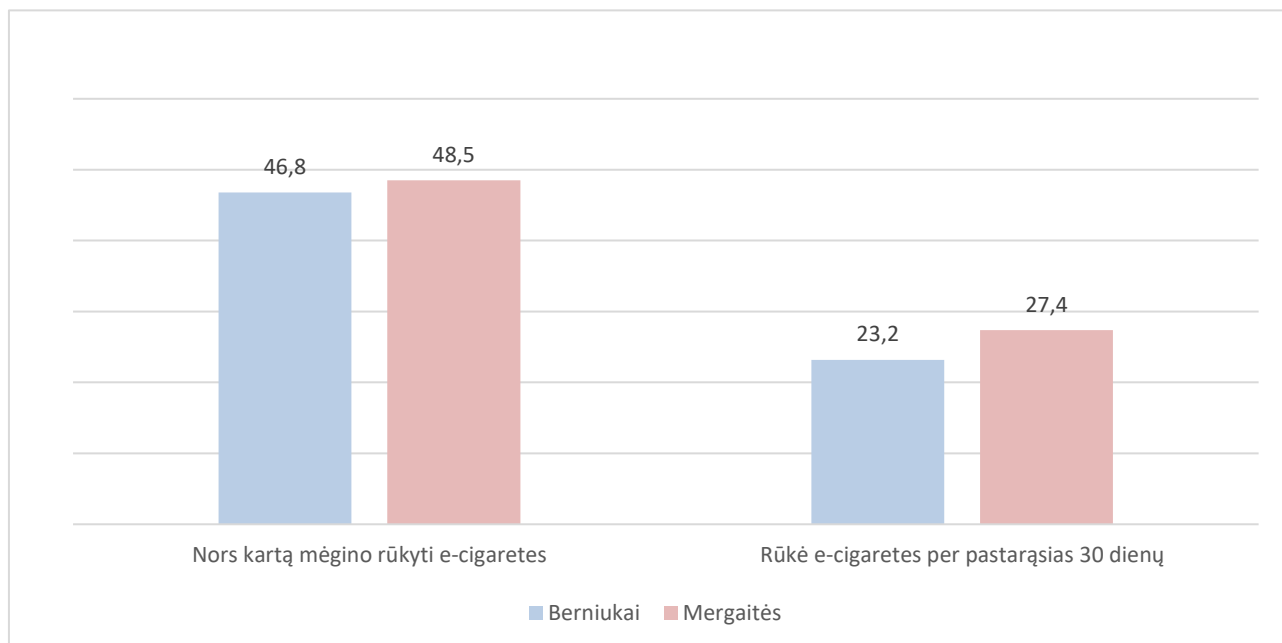
2021 m. vykdyto NTAKD tyrimo rezultatų ataskaitoje pateikti duomenys, kad 2021 metais jaunimo tarpe e-cigaretės bent kartą gyvenime vartojo kiek mažiau nei puse respondentų dalyvavusių tyrime - 45,4 proc., bent kartą šias cigaretes per paskutinius 12 mėnesių rūkė 26,5 proc., 19,5 proc.

tyrime dalyvavusių respondentų nurodė, kad e-cigaretes rūkė bent kartą per pastarąsias 30 dienų ir tik 6,9 proc. nurodė, kad e-cigarečių nėra bandę (žr. 4 pav.) (NTAKD, 2022, p. 10).

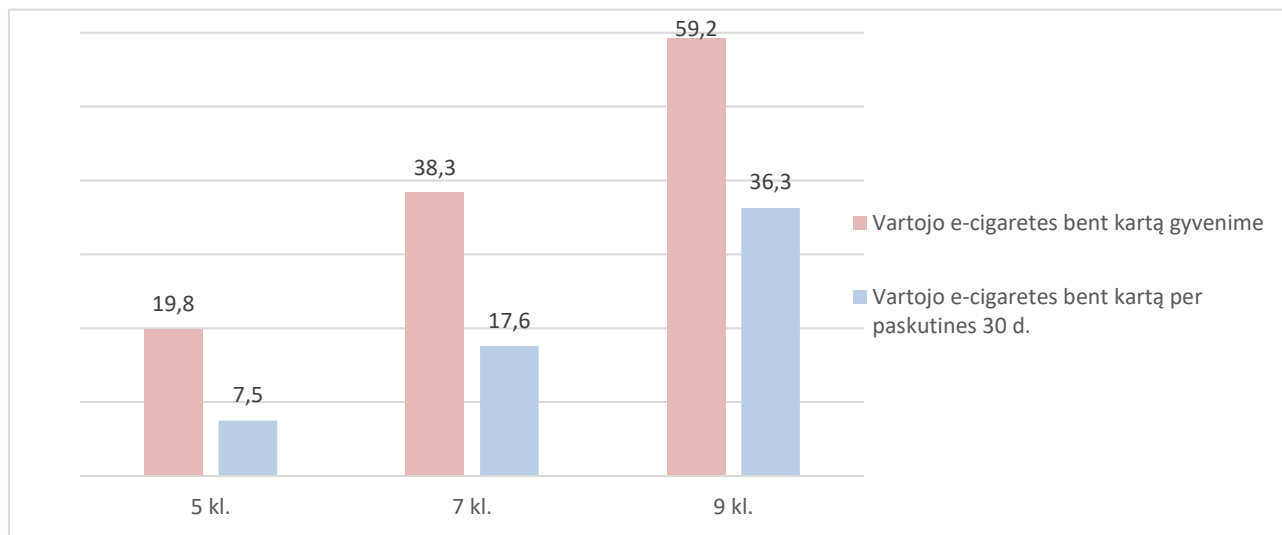
4 pav. E-cigarečių paplitimas jaunimo tarpe (2021 m., proc.) (pagal NTAKD).

2022 m. laikantis HBSC tarptautinio tyrimo protokolo, Kėdainių rajono savivaldybėje atliktas moksleivių gyvenimo ir sveikatos tyrimas, kurio rezultatai parodė, kad nors kartą e-cigaretę rūkė 42,8 proc. moksleivių dalyvavusių tyrime, šias cigaretes per pastarąsias 30 dienų rūkė 21,6 proc. moksleivių, šio tyrimo metu pastebėta, kad rūkymo ypatumai tarp lyčių iš esmės neišsiskyrė (žr. 5 pav.) (Vaičiūnas ir kt. 2023, p. 28).

5 pav. E-cigarečių paplitimas moksleivių tarpe Kedainių rajono savivaldybėje (2022 proc.) (pagal Vaičiūną ir kt.).

2023 m. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento metiniame pranešime pateikta informacija apie 2022 m. HBSC atliktą tyrimą, kurio metu nustatyta, kad 2022 m. didesnė tyrime dalyvavusių mokinių dalis rūkė e-cigaretes, nei įprastus tabako gaminius, tyrimo rezultatai parodė, kad mažesnė dalis mokinių e-cigaretes išbandė penktoje ir septintoje klasėje, tačiau daugiau nei pusė mokinių šias cigaretes išbandė devintoje klasėje (žr. 6 pav.) (NTAKD, 2023, p. 10).

6 pav. Išbandžiusių e-cigaretes 5-7-9 klasių moksleivių dalis (2022 m., proc.) (pagal NTAKD).

Šis tyrimas parodė, kad 2022 m. e-cigarečių vartojimo įpročiai tarp lyčių neišsiskyrė, šias cigaretes bent kartą gyvenime išbandė 39,5 proc. berniukų ir 39,1 proc. mergaičių (NTAKD, 2023, p. 117).

Išanalizavus mokslinius tyrimus, galima stebėti e-cigarečių plitimo moksleivių tarpe tendenciją, atlikti tyrimai parodė, kad šių cigarečių vartojimas moksleivių tarpe pastaraisiais metais išaugo ir tapo aktuali problema Lietuvoje ir visame pasaulyje. E-cigarečių paplitimas švietimo įstaigose yra susirūpinimą keliantis reiškinys, galintis turėti neigiamų pasekmių paauglio sveikatai ir mokymuisi. Atlikti tyrimai parodė, kad šias cigaretes Lietuvoje paaugliai išbandė vis jaunesniame amžiuje, 2018 metais e-cigaretes penktoje klasėje bent kartą buvo išbandę 15,2 proc., o 2022 m. šias cigaretes jau buvo išbandę 19,8 proc. penktos klasės mokinių. Šių cigarečių vartojimas tarp JAV paauglių sparčiai augo ir jau 2018 metais daugiau nei 3,6 mln. JAV paauglių rūkė šias cigaretes. Lietuvoje, palyginti su JAV, pastebimas panašus e-cigarečių populiarumas, vis daugiau jaunuolių nusprendžia išbandyti šiuos gaminius, dalis mokinių e-cigaretes rūko kasdien. Tyrimai parodė, kad didžiausias šių cigarečių vartojimo augimas yra tarp vyresniųjų klasių mokinių. Daugiausiai informacijos apie mokinių vartojamus tabako gaminius turi mokyklose dirbantys darbuotojai, todėl siekiant suvaldyti e-cigarečių plitimą bei sumažinti e-cigarečių keliamą riziką mokinių sveikatai, labai svarbu, kad švietimo įstaigos aktyviai bendradarbiautų su moksleivių tėvais, sveikatos specialistais, švietimo įstaigose būtų vykdomos prevencinės programos.

1.2.Elektroninių cigarečių vartojimą lemiantys veiksniai

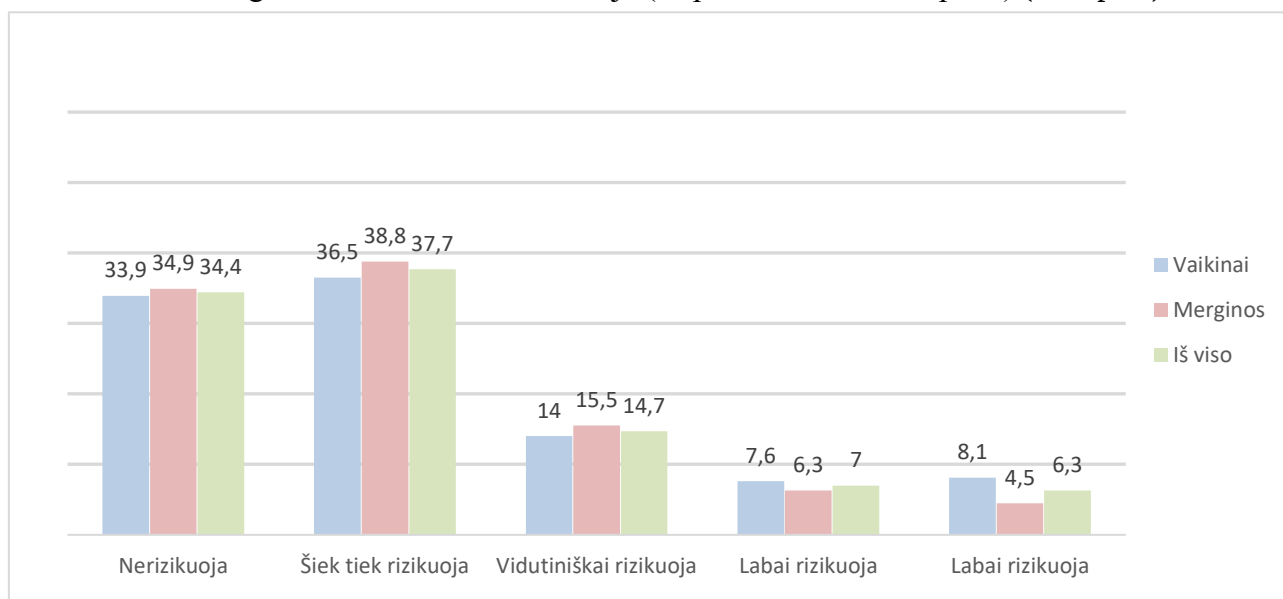
1.2.1.Paauglių žinios apie elektroninių cigarečių poveikį sveikatai

Nors tabakas bei tabako gaminiai ypač kenkia žmogaus sveikatai, dauguma jauno amžiaus žmonių tampa priklausomi nuo nikotino nesulaukę 18 metų amžiaus (Baltakojytė ir kt. 2012, p. 100). E-cigarečių vartojimas tarp paauglių yra didelė visuomenės sveikatos problema - kaip ir kiti tabako gaminiai, šios cigaretės kelia pavojų paauglių sveikatai (Jane Ling ir kt. 2023, p. 1). Atlikti tyrimai rodo, kad viena iš pagrindinių ankstyvos mirties priežasčių yra rūkymas, todėl labai svarbu, kad paaugliams būtų diegiami tinkami gyvensenos įpročiai bei suvokimas apie rizikingos elgsenos galimas pasekmes (Strazdienė ir kt. 2021, p. 5).

E-cigaretės neskleidžia nemalonaus kvapo, todėl dažnai paauglių tarpe vyrauja nuostata, kad šios cigaretės yra mažiau kenksmingos už įprastas tabako cigaretes (NTAKD, 2023, p. 6). 2012 m. NYTS atlikto tyrimą, kurio duomenimis, beveik trečdalis JAV paauglių mano, kad e-cigaretės yra mažiau kenksmingos už įprastines tabako cigaretes ir mažiau kenkia jų sveikatai (Perikleous ir kt., 2018, p. 2). 2013 m. Suomijoje atliktas tyrimas, kurio metu siekta išsiaiškinti paauglių informuotumą apie e-cigaretes ir jų vartojimą lemiančius veiksnius, tyrimo duomenys parodė, kad 85,3 proc. paauglių žinojo, kas yra e-cigaretės, iš jų net 17,4 proc. šias cigaretes buvo išbandę (Kinnunen ir kt. 2015, p. e264). 2015 m. atliktas tyrimas, kurio metu siekta nustatyti nuo 2013 m. iki 2015 m., kilusius e-cigarečių vartojimo pokyčius tarp Suomijos paauglių, šio tyrimo rezultatai parodė, kad paauglių, kurie jau yra išbandę e-cigaretes nuo 2013 m. iki 2015 m., išaugo 8 proc., tarp tyrime dalyvavusių respondentų, kas yra e-cigaretė nežinojo tik 6 proc. paauglių, penktadalis paauglių, kurie yra išbandę e-cigaretes nežinojo kokį e-cigarečių skystį jie rūkė. (Kinnunen ir kt. 2016, p. 9). 2015 – 2016 m. JAV atliktas tyrimas, kurio tikslas išsiaiškinti priežastis, dėl kurių e-cigaretės yra populiarios JAV dvyliktokų tarpe, šio tyrimo metu išskiriami trys paauglių tipai – 29,4 proc. paauglių e-cigaretes rūko norėdami eksperimentuoti, 7,3 proc. paauglių e-cigaretes renkasi norėdami pakeisti įprastus tabako gaminius, net 63,4 proc. paauglių nurodė, kad e-cigaretes vartoja dėl skonių įvairovės ir pramogos (Evans-Polce ir kt. 2018, p. 1).

2019 m. ESPAD atliko tyrimą dėl alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo Lietuvoje, šio tyrimo metu iš viso net 72 proc. mokinių kartais rūkomų e-cigarečių riziką neigia arba

teigia, kad e-cigaretės sukelia mažą riziką žmogaus sveikatai ir tik 7 proc. mokinių nurodė manantys, kad vartodami e-cigaretes žmonės labai rizikuoja (Rupšienė ir kt., 2020, p. 29) (žr. 7 pav.).

7 pav. Paauglių požiūris į e-cigarečių žalą jų sveikatai (2019 m., proc.) (pagal ESPAD).

2020 m. Lenkijoje atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo 15 225 pradinį ir vidurinių mokyklų moksleivių, šio tyrimo metu daugiau nei puse respondentų – 52,2 proc. nurodė, kad e-cigaretės yra mažiau kenksmingos nei įprastos cigaretės, tyrimo rezultatai parodė, kad 57 proc. dabartinių rūkančiųjų, 58,6 proc. anksčiau rūkusiųjų ir 45,2 proc. niekada nerūkusių moksleivių mano, kad e-cigaretės yra mažiau kenksmingos nei įprastos cigaretės (Węzyk-Caba ir kt. 2022, p. 3).

2022 metais atliktas Indonezijos Surabajos miesto paauglių e-cigarečių vartojimo tyrimas, kurio metu beveik visi respondentai, kurie nevartoja e-cigarečių nurodė, kad jiems sunku gauti informacijos apie jų keliamą žalą žmogaus sveikatai, atlikto tyrimo metu, dauguma respondentų nurodė, kad niekada negavo informacijos apie e-cigarečių keliamą žalą sveikatai, ant pakuočių esantys įspėjimai apie jų keliamą pavojų paprastai ignoruojami ir nedaro įtakos paaugliams (Illaeni ir kt., 2023, p. 41). 2022 metais tyrime dalyvavusieji respondentai e-cigaretes vertino kaip mažiau kenksmingas už įprastines tabako cigaretes, tačiau tyrime dalyvavę dalyviai išreiškė susirūpinimą dėl informacijos trūkumo apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai (Smith ir Hilton, 2022, p. 77).

2023 metais Australijoje atliktas tyrimas, kurio tikslas ištirti mokinių požiūrį į riziką ir naudą susijusią su e-cigarečių vartojimu – paaugliai e-cigaretes vertino teigiamai, nemaža dalis nevartojančių ir niekada nevartojusių e-cigarečių manė, kad jų vartojimas suteikia socialines ir psichinės sveikatos naudos, nes padeda prisitaikyti prie bendraamžių grupės (Thoonen ir Jongenelis, 2023, p. 1). Saudo Arabijoje atliktas tyrimas parodė, kad paaugliai rūkantys e-cigaretės prastai suvokė apie jų daromą žalą sveikatai, 81,5 proc. respondentų dalyvavusių tyrime nurodė, kad šios cigaretės nekelia žalos sveikatai ir tik 22 proc. rūkančiųjų mano, kad e-cigaretės sukelia tokią pat priklausomybę kaip ir įprastos tabako cigaretės (Rayes ir kt. 2023, p. 149).

Šiuo metu atlikta per mažai tyrimų, kurie išaiškintų e-cigarečių vartojimo keliamą riziką sveikatai ir užtikrintų kuo didesni šių gaminių platinimo saugumą (Dinakar ir O'Connor, 2016, p. 1379). Paaugliai informaciją apie žalingus įpročius sveikatai dažniausiai gauna iš savo tėvų ar sveikatos priežiūros specialistų dirbančių su šeima – 2015 metais Šiaurės vakarų universiteto tyrimo rezultatai patvirtina, kad internetas bei draugai yra kaip papildomi informacijos šaltiniai, tačiau nepakeičia tėvų, mokytojų ir gydytojų teikiamos informacijos apie sveikatą (Centers for Disease Control and Prevention, 2016, p. 1).

Apibendrinant išanalizuotus mokslinius tyrimus, galima teigti, kad paauglių suvokimas apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai gali labai skirtis ir tai priklauso nuo įvairių socialinių, informacinių veiksnių, įskaitant patirtis. Daugelis tyrimuose dalyvavusių paauglių mano, jog e-cigarečių vartojimas mažiau kenkia nei įprastų tabako gaminių vartojimas ir tik maža dalis paauglių mano, kad e-cigaretės labai kenkia žmogaus sveikatai. Atlikti tyrimai Lietuvoje ir užsienyje parodo, kad paauglių žinios apie e-cigarečių sukeltą žalą žmogaus sveikatai yra nepakankamos. Šių cigarečių vartojimas kelia sveikatos švietimo poreikį jaunimo tarpe, poreikį efektyviau reguliuoti šių produktų prieinamumą nepilnamečiams. Siekiant didinti švietimą apie e-cigarečių daromą žalą žmogaus sveikatai paauglių tarpe, švietimo įstaigos ir sveikatos priežiūros įstaigos turėtų įgyvendinti švietimo programas, skirtas paaugliams, kurios apimtų informaciją apie šių cigarečių daromą poveikį sveikatai bei rizikos veiksnius.

1.2.2. Elektroninių cigarečių vartojimą švietimo įstaigose lemiantys veiksniai

Pastaruoju laikotarpiu populiarėjantys nikotino tiekimo prietaisai nesukelia nemalonaus kvapo, todėl įprastos visuomenės tabako kontrolės priemonės, tokios kaip draudimas rūkyti būstuose, mokyklose ar kitose viešose vietose tampa nebe tokios veiksmingos (Boykan ir kt. 2022, p. 2). E-cigaretės išpopuliarėjo visame pasaulyje ir tapo ypač populiarūs jaunimo tarpe, didėjantis e-cigarečių vartojimo paplitimas tarp paauglių siejamas su įvairiais veiksniais, įskaitant ir klaidingą įsitikinimą, kad šios cigaretės sveikatai kenkia mažiau už įprastines tabako cigaretes (Glinskienė ir Jonušauskienė, 2023, p. 12). Nepaisant to, kad šios cigaretės patogios, nes nekelia nemalonaus kvapo ir mažiau kelia nemalonus aplinkiniams, svarbu suprasti, kad e-cigaretėse esantis nikotinas taip pat sukelia priklausomybę (Bankauskienė ir Gedminienė, 2016, p. 13,).

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad e-cigarečių rūkymo įpročius skatina formuotis galimybė šias cigaretes rūkyti vietose, kur įprastų tabako gaminių rūkymas uždraustas – dėl šios priežasties padaugėjo e-cigarečių vartotojų jaunimo tarpe (Aleknaitė ir kt. 2016, p. 47). Užsienio mokslininkų nuomone, e-cigarečių vartojimas taip pat yra susijęs su tokiais veiksniais kaip amžius, socialinė, ekonominė padėtis bei e-cigarečių vartotojų mąstymas, kad šie prietaisai yra mažiau kenksmingi už įprastines tabako cigaretes (Sánchez-Sánchez ir kt. 2023, p. 2). Atliktų tyrimų metu e-cigaretes

vartojantys paaugliai nurodo įvairias priežastis, dėl kurių pradėjo vartoti e-cigaretes: smalsumas, noras mesti rūkyti įprastus tabako gaminius, socialinės žiniasklaidos poveikis, lengvas prieinamumas ir naudojimas – buvo pagrindinės priežastys išbandyti e-cigaretės (Sapru, 2020, p.4).

Didelę įtaką e-cigarečių rinkai daro tai, kaip jos yra reklamuojamos ir parduodamos (Grana ir kt., 2014, p. 1973). Nors 2003 m. gegužės 16 d. priimta Pasaulio sveikatos organizacijos Tabako kontrolės pagrindų konvencija, kurios 13 straipsnyje numatyta, kad visos tarptautinius dokumentus pasirašiusios šalys vadovaujantis savo konstitucija įsipareigoja visiškai uždrausti bet kokią tabako reklamą, pardavimo skatinimą ir rėmimą (Pasaulio sveikatos organizacijos Tabako kontrolės pagrindų konvencija, 2004), tačiau viena iš priežasčių, kodėl jaunas žmogus gali pradėti galvoti, kad e-cigaretės yra madingos, tai e-cigarečių reklamos pasitelkiant įžymius žmones, tokiu būdu siekiant sukurti naujovės ir mados įspūdį (Bankauskienė ir kt. 2018, p. 45). 2013 m. paauglių tarpe Suomijoje atliktas tyrimas kurio metu buvo siekiama ištirti vaikų žinias apie e-cigaretes, tyrimo metu kas dešimtas paauglys nurodė e-cigarečių reklamas dažniausiai matantys socialiniuose tinkluose (Kinnunen, 2015, p. e267).

Jau 2014 m. atlikto tyrimo apie e-cigarečių vaizdavimą „Youtube“ platformoje rezultatai parodė, kad šioje platformoje paskelbtuose įrašuose apie e-cigarečių vartojimą 94 proc. asmenų pasisako „už“ e-cigarečių vartojimą ir tik 2 proc. asmenų patalpintuose vaizdo įrašuose buvo „prieš“ e-cigaretes, 48,1 proc. „Youtube“ platformoje paskelbtų vaizdo įrašų buvo susiję su reklamomis (Luo ir kt., 2014, p. 3). 2016 metais Jungtinėje Karalystėje atliktas tyrimas, kurio metu, 14-17 metų paaugliai taip pat nurodė, kad įtakos pradėti rūkyti e-cigaretes turėjo žiniasklaida, taip pat žiniasklaidos šaltiniai, tokie kaip: „Facebook“, „Twitter“, „Youtube“, greta šių nurodytų priežasčių respondentai nurodė šeimų ir draugų istorijas, daugelyje diskusijų paaugliai rėmėsi savo socialinio rato patirtimi ir pastebėjimais (Hilton ir kt., 2016, p. 2). 2021 m. atlikta socialinių platformų „YouTube“ ir „Instagram“ turinio analizė, kurios metu nustatyta, kad socialinėse platformose naudojamos reklamos daro didelį poveikį e-cigarečių paplitimui paauglių tarpe (Smith ir kt., 2023, p. 8). Tais pačiais metais Jungtinėje Amerikos Valstijose atliktas tyrimas, kurio metu 70,3 proc. vidurinių mokyklų moksleivių nurodė, kad buvo susidūrę bent su vienu iš e-cigarečių reklamų šaltinių, daugiausiai jaunuolių nurodė, kad su reklamomis susidūrė socialinėje žiniasklaidoje, šiek tiek mažiau e-cigarečių reklamų moksleiviai nurodė matę filmuose, mažmenine prekyba užsiimančiose parduotuvėse, televizijoje, vaizdo žaidimuose (Boykan ir kt. 2022, p. 10). Šiame tyrime 3,1 mln. jaunuolių, nurodė, kad su e-cigaretėmis susijusį turinį mato kasdien, o 4,5 mln. nurodė, kad tokio pobūdžio turinį mato maždaug kas savaitę (Boykan ir kt. 2022, p. 10). 2022 metais tyrime dalyvavę respondentai nurodė, kad šių cigarečių reklamas dažniausiai mato socialinėje žiniasklaidoje „Instagram“ ir „TikTok“ platformose, tyrime dalyvavęs jaunimas nurodė, kad šiose

platformose e-cigaretės dažniausiai vaizduojamos kaip „kietas“, „madingas“ šiuolaikinio gyvenimo aksesuaras (Smith ir Hilton, 2022, p. 77).

E-cigaretės sparčiai plinta jaunimo tarpe, paauglius traukia ne tik tiesioginės e-cigarečių reklamos, socialiniuose tinkluose platinamos reklamos, bet ir pačių gaminių dizaino ypatybės, pavyzdžiui, elegantiška e-cigarečių išvaizda bei galimybė lengvai dalintis jomis su draugais (Boykan ir kt. 2022, p. 2). E-cigarečių populiarumą tarp JAV paauglių lėmė tai, kad e-cigaretės yra nepastebimos, o jų dizaino pasirinkimas yra labai platus, svarbu ir tai, kad atliekant tyrimus fiksuota jog rinkodara pagrinde yra orientuota į jaunimą (Wang ir kt. 2022, p. 2).

Šeimos narių ir draugų rūkymo bei e-cigarečių vartojimo paauglystėje sisteminės analizės rezultatai parodė, kad paaugliai, kurių tėvai ir draugai rūko e-cigaretes, yra labiau linkę į jų išbandymą (Wang ir kt., 2018 p. 9). Paauglystės metai labai svarbūs vystantis vaiko asmenybei – duomenys rodo, kad bendraamžiai vaidina svarbų vaidmenį darant įtaką pradėti rūkyti e-cigaretes, atliktuose tyrimuose daugelis jaunų žmonių nurodė, kad jų pagrindinė priežastis, dėl kurios pradėjo rūkyti e-cigaretes yra draugų ar kitų socialinių ryšių įtaka (Caie ir Ran, 2023, p. 89). Tėvai ir kiti šeimos nariai turi didelę įtaką formuojant jų vaikų elgesį, atliktų tyrimų informacija rodo, kad paaugliams įtaką pradėti vartoti e-cigaretes daro ir jų vyresnieji broliai ar seserys, kurie teigiamai atsiliepia apie e-cigarečių naudojimą (Caie ir Ran, 2023, p. 89). Atlikti tyrimai parodo, kad socialinis ratas turi didelės įtakos paauglio rizikingam elgesiui, tėvų poveikis bei jų požiūris į e-cigaretes yra pagrindinis rizikos veiksnys lemiantis e-cigarečių vartojimą paauglių tarpe, tėvų suvokimas, kad šios cigaretės mažiau kenkia už įprastas tabako cigaretes skatina paauglius išbandyti e-cigaretes (Doherty ir kt. 2022, p. 1). Saudo Arabijoje Mekos miesto mokyklose atliktas tyrimas, kurio tikslas įvertinti e-cigarečių paplitimą paauglių tarpe, šio tyrimo metu beveik 79 proc. rūkančiųjų e-cigaretes nurodė, kad gyvena kartu su rūkančiais asmenimis, beveik 38 proc. moksleivių nurodė, kad juos išbandyti e-cigaretes sugundė draugo pasiūlymas, 27 proc. moksleivių nurodė, kad susidūrė su e-cigarečių reklamomis internete (Rayes ir kt. 2023, p. 149).

E-cigaretės išpopuliarėjo dėl plataus skysčių skonių asortimento, įvairių skonių prieinamumas dažnai yra viena iš populiariausių priežasčių išbandyti e-cigaretes (Pepper ir kt., 2016, p. ii62). Šių cigarečių vartotojams prieinamas platus e-skysčių asortimentas sudarytas iš įvairių skonių, suteikiantis gaivius vaisių, mėtų aromatus, naudojamas pritraukti tiek dabartinius e-cigarečių vartotojus, tiek naujus, norinčius išbandyti šias cigaretes (Marques ir kt., 2021, p. 4.). E-cigarečių skysčiai, kuriuose naudojamos saldžios, kvapiosios medžiagos, tokios kaip guma, vyšnia, sūrio pyragas – ypač išpopuliarėjo tarp paauglių (Modesto-Lowe ir kt., 2017, p. 948). Jau 2014 metais e-cigaretės tapo vienas iš populiariausių tabako įrenginių tarp JAV moksleivių, 2019 metais e-cigaretės tapo dažniausiai naudojamas įrenginys visame pasaulyje, o 2020 – 2021 metais maždaug 8 iš 10

moksleivių nurodė, kad vartoja e-cigaretes su aromatizuotais e-cigarečių skysčiais (Cooper ir kt., 2022, p. 1283).

2016 metais V. Liuimo atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad mokyklose yra skiriama nepakankamai dėmesio rūkymo prevencijai, tyrimo metu penktadalis septintokų ir ketvirtadalis devintokų dalyvavusių tyrime nurodė, kad rūkymo prevencijai mokyklose yra skiriama per mažai dėmesio, dėl šios priežasties didėja skaičius paauglių, kurie išbandė e-cigaretes ir jas rūko kasdien (Liuima, 2016, p. 29).

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad e-cigaretės tapo išskirtinai populiarius pasirinkimas jaunimo tarpe dėl įvairių veiksnių. Viena iš pagrindinių priežasčių dėl kurių paaugliai išbandė e-cigaretes – tai lengvas jų prieinamumas ir lengvas dalinimasis jomis su draugais. Reklamos, ypač socialinė žiniasklaida aktyviai prisideda prie e-cigarečių populiarumo augimo, šių produktų dizainas, kuris dažnai yra elegantiškas ir patrauklaus lengvai pritraukia jaunimą norintį išbandyti naujus produktus. Šeimos narių bei draugų elgesys, įskaitant ir e-cigarečių rūkymo įpročius taip pat turi didelę įtaką, socialinė aplinka yra svarbus veiksnys formuojant jaunimo požiūrį į šiuos produktus.

1.3. Elektroninių cigarečių paplitimo švietimo įstaigose mažinimo galimybės

1.3.1. Švietimo įstaigų ir vaiko teisių apsaugos specialistų bendradarbiavimas užtikrinant vaiko teisę gyventi ir sveikai vystytis

1992 metais Lietuvoje įsigaliojo pagrindinis tarptautinis dokumentas, kuriame išvardintos pilietinės, politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės vaikų teisės, prisijungusi prie Generalinės Asamblėjos 1989 metais priimtose Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (toliau – Konvencija), Lietuva įsipareigojo visomis įmanomomis priemonėmis užtikrinti, kad vaiko teisės ir geriausi interesai būtų užtikrinami tinkamai (Kairienė ir Dudaitė, 2017, p. 78).

Konvencijos 1 straipsnyje, vaiku laikomas: „kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau” (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Šioje Konvencijoje (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989), įtvirtinti svarbiausi vaiko teisių įgyvendinimo principai: nediskriminavimas (2 straipsnis), vaiko interesų pirmumo (3 straipsnis); teisė gyventi ir sveikai vystytis (6 straipsnis) bei teisė būti išklausytam (12 straipsnis). Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko neatimamą teisę gyventi, užtikrina didžiausią galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989), 24 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad „Valstybės dalyvės imasi visų veiksmingų ir reikiamų priemonių įprastinei praktikai, darančiai neigiamą poveikį vaikų sveikatai, panaikinti”. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta „Kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi ir sveikai vystytis”, šio straipsnio 2 dalies 6 punkte vaiko teisė į sveikatą įgyvendinama: „ugdant vaiko sveikos gyvensenos įpročius” (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Nors šeima turi formuoti vaiko suvokimą apie sveiką gyvenimo būdą, tačiau didelis vaidmuo taip pat atitenka ir švietimo įstaigoms (Gudžinskienė ir Česnavičienė, 2015, p. 74). Atkreiptinas dėmesys į tai, jog Konvencijos 24 straipsnis apima ne tik sveikatos priežiūros užtikrinimą vaikams, tačiau ir priemones, kuriomis vaikai ir jų tėvai gautų reikiamas žinias apie sveikatą bei galėtų jomis pasinaudoti, dėl šio Konvencijoje numatyto reikalavimo, švietimo įstaigose turi būti įgyvendintas mokinių sveikos gyvensenos ugdymas (Bačiulienė ir Zaborskis, 2004, p. 716). Kiekviena valstybė privalo imtis reikiamų priemonių siekiant apsaugoti vaikus nuo e- cigarečių poveikio bei visuomenės normų neatitinkančio vaiko elgesio (Barkauskienė ir kt. 2018, p. 7). Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 26 straipsnio 1 dalyje numatyta: „Vaikui ugdoma nuostata nevartoti tabako gaminių, alkoholinių gėrimų, narkotinių, psichotropinių bei kitų psichiką veikiančių medžiagų ar apkvaišinančių nenarkotinių priemonių, taip pat nuostata, kad vaistus galima vartoti tik gydymo tikslais”, to pačio straipsnio 3 dalyje nurodyta: „Vaikui, atsižvelgiant į jo amžių, sveikatą, išsivystymą ir brandą, gali būti taikomos prevencinės, ugdymo, gydymo (įskaitant gydymą nuo priklausomybių

ligų) ir reabilitacijos programos” (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Mokyklas lankantys paaugliai dažnai turi rimtų drausmės problemų, kurios prieštarauja nustatytoms visuomenės normoms, susiduria su įvairiomis delinkventinio elgesio problemomis, tokiomis kaip patyčios, smurtas ir žalingi įpročiai (Kesylė ir Šmitienė, 2020, p. 70). Labai svarbu, kad švietimo įstaigos taptų iniciatoriumi ir padėtų vaikams įgyti žinių apie sveiką gyvenimo būdą formuojant sveikos gyvensenos supratimą bei neigiamą požiūrį į sveikatai kenksmingus, žalingus įpročius (Gudžinskienė ir Česnavičienė, 2013, p. 122). Kadangi mokykla yra viena svarbiausių aplinkų paaugliams, siekiant išvengti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, švietimo įstaigose yra taikomos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos, skirtos išvengti šių medžiagų vartojimo, ugdyti mokinio žinias apie psichoaktyvių medžiagų vartojimą bei šių medžiagų neigiamas pasekmes (NTAKD, 2023, p. 13).

Socialinis pedagogas – tai švietimo įstaigoje dirbantis specialistas, kuris vertina vaikų saugumą, analizuoja ugdymosi poreikius, vertina ir sprendžia problemas susijusias su vaikų poreikių tenkinimu, esant poreikiui bendradarbiauja su kitomis institucijomis užtikrinančiomis vaiko teisių apsaugą Lietuvoje (Barkauskienė, Zacharevičienė, 2019, p. 41). Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme numatyta nuostata: „Teikiant socialinę pedagoginę pagalbą, bendradarbiaujama su vaiko tėvais (globėjais, rūpintojais), mokytojais, kitais švietimo pagalbą teikiančiais specialistais, socialinę pagalbą teikiančiomis tarnybomis, sveikatos priežiūros, teisėtvarkos institucijomis ir kitomis įstaigomis bei organizacijomis“ (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 1991). Pradėjus ryškėti netinkamam vaikų elgesiui mokykloje, pagrindiniais mokyklų partneriais tampa policijos pareigūnai bei vaiko teisių apsaugos specialistai (Skučaitė ir Karmazė, 2011, p. 9).

Į vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistus kreipiamasi tada, kai vaiko problemos tampa neišsprendžiamomis mokyklos ribose arba vaiko tėvai yra nelinkę bendradarbiauti su švietimo įstaiga (Skučaitė ir Karmazė, 2011, p. 20). Vaiko teisių apsaugos skyrius, gavęs pranešimą apie e-cigarečių vartojimą švietimo įstaigoje ar tėvų nenorą bendradarbiauti su švietimo įstaiga dėl netinkamo vaiko elgesio, vadovaudamiesi Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 36 straipsnio 1 dalimi, „kuo skubiau, tačiau ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo pranešimo gavimo dienos, pradeda nagrinėti pranešimą ir susitinka su vaiku, užsitikrindamas galimybę pabendrauti su juo be apribojimų, jeigu yra poreikis, - nedalyvaujant vaiko atstovams pagal įstatymą”, atlikęs šiame straipsnyje numatytus veiksmus, teisės aktų numatyta tvarka atlieka vaiko situacijos vertinimą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996). Vadovaudamiesi Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 50 straipsnio 2 dalies 2 punktu, vaiko teisių apsaugos specialistai atlikdami vaiko situacijos vertinimą turi teisę iš švietimo įstaigų neatlygintinai gauti su vaiku ir jo šeima susijusią informaciją, jeigu ta

informacija reikalinga vaiko teisėms ir teisėtiems interesams užtikrinti (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Bendradarbiavimas su įvairių sričių specialistais padeda socialiniam pedagogui suteikti visokeriopą pagalbą, siekiant spręsti kylančias mokinio elgesio problemas, žalingų įpročių, asocialaus elgesio problemas (Kesylė ir Šmitienė, 2020, p. 67). Mokiniams, patiriantiems elgesio problemų, turi būti teikiama ne tik socialinio pedagogo pagalba, todėl nuo 2011 m. švietimo įstaigose taip pat pradėjo veikti Vaiko gerovės komisijos, kurias sudaro reikiamų sričių specialistai – psichologai, klasių auklėtojai, socialiniai pedagogai bei kiti švietimo įstaigos darbuotojai (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019, p. 41). 2011 m. balandžio 11 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas Dėl mokyklos Vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. V-579 (toliau – Įsakymas Dėl mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo), kuriame nustatytos vaiko gerovės komisijos funkcijos, tarp kurių: „11.11. bendradarbiauja su Mokyklos savivaldos institucijomis, savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisija, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriumi, vaiko minimalios priežiūros priemonės vykdančiais asmenimis, vaikų socializacijos centrais, savivaldybės administracijos struktūriniais padaliniais, teritorine policijos įstaiga, vaiko teisių apsaugą savivaldybėje užtikrinančia institucija, švietimo, socialinių paslaugų, sveikatos priežiūros įstaigomis, nevyriausybinėmis organizacijomis ir kitomis suinteresuotomis institucijomis, įstaigomis ar asmenimis” (Dėl mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo, 2011).

Siekiant suteikti reikiamą pagalbą vaikui turinčiam elgesio problemų, nesilaikančiam mokinio elgesio taisyklių organizuojami tarpžinybiniai pasitarimai (Budreika ir kt., 2021, p. 30). Įsakyme Dėl mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo numatyta, kad Vaiko gerovės komisija turi teisę į posėdžius kviesti kitus suinteresuotus asmenis ar institucijų atstovus, tarp jų ir vaiko teisių apsaugą užtikrinančios institucijos atstovą (Dėl mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo, 2011). Vaiko teisių apsaugą užtikrinančios institucijos įtraukimas į esančias paauglio problemas dažnai palengvina mokyklos personalo darbą, šios institucijos atstovai atsižvelgiant į esamą vaiko situaciją bei įstatyminių atstovų požiūrį į ją, padeda įvertinti kompleksinės pagalbos poreikį šeimai (Skučaitė ir Karmazė, 2011, p. 9). Nors specialistai dirbantys su vaiku ir (ar) jo šeima siekia spręsti iškilusias problemas, naikinti vaiko ydingą elgesį, suteikti visapusišką pagalbą vaikui ir (ar) jo šeimai, šiame

procesu vaikas išlieka pagrindiniu bendradarbiavimo dalyviu (žr. 8 pav.) (Skučaitė ir Karmazė, 2011, p. 10).

8 pav. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo schema (pagal Skučaitę ir Karmazę, 2011).

Apibendrinant, galima teigti, kad švietimo įstaigos turi prisiimti svarbų vaidmenį ne tik teikiant socialinę pedagoginę pagalbą vaikui, tačiau ir formuojant vaikų žinias bei požiūrį į žalingus įpročius. Tačiau bendradarbiavimas tarp švietimo įstaigų ir vaiko teisių apsaugos institucijos specialistų dėl e-cigarečių vartojimo yra būtinas veiksnys, siekiant užkirsti kelią tabako ir nikotino vartojimui paauglių tarpe. Galima pabrėžti, kad švietimo įstaigų ir vaiko teisių apsaugos specialistų bendradarbiavimas yra esminis veiksnys užtikrinantis vaikų gerovę ir saugumą iš esmės, šios institucijos vadovaujantis teisės aktais gali dalintis informacija, teikti patarimus ir suteikti reikiamą pagalbą sprendžiant su vaiku susijusias problemas. Esant žalingam e-cigarečių vartojimui švietimo įstaigoje, kurio negali suvaldyti pati švietimo įstaiga ir (ar) vaiko (-ų) atstovai pagal įstatymą, bendradarbiavimas tarp vaiko teisių institucijos ir švietimo įstaigos yra būtinas, norint užtikrinti, kad vaikui (-ams) būtų teikiama visa reikiama pagalba.

1.3.2. Socialinių paslaugų teikimas šeimai esant paauglio priklausomybei e-cigaretėms

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 26 straipsnio 3 dalyje numatyta nuostata, atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus, vaikui gali būti taikomos prevencinės, ugdymo, gydymo ir reabilitacijos programos (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996). 2008 m. sausio 1 d. Lietuvoje įsigaliojo Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (toliau – Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas), kurio tikslas sukurti vaiko teises ir teisėtus interesus atitinkančią sistemą, kuria būtų siekiama teigiamų vaiko elgesio pokyčių (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007).

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 10 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatoma, kad vaiko minimalios priežiūros priemonės gali būti skiriamos vaikui, kuris „padarė administracinio nusižengimo požymių turinčią veiką, tačiau šios veikos padarymo metu nebuvo sukakęs Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse nustatyto amžiaus, nuo kurio atsiranda administracinė atsakomybė” (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007). Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 6 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad pagal šį kodeksą už administracinius nusižengimus atsako tie asmenys, kuriems administracinio nusižengimo padarymo metu buvo sukakę šešiolika metų, šio straipsnio 2 dalyje numatyta: „Jeigu administracinio nusižengimo požymių turinčią veiką padarė nepilnametis, kuriam iki šios veikos padarymo nebuvo sukakę šešiolika metų, atlikus tyrimą, informacija apie šią veiką ir ją padariusį nepilnametį turi būti perduota savivaldybės administracijos direktoriui, taip pat Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos” (Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, 2015).

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įgaliotas teritorinis skyrius vadovaudamasis Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 36 straipsnio 1 dalimi reaguoja į gautą pranešimą ne vėliau kaip per 3 darbo dienas, susitinka su vaiku ir vaiko įstatymiais atstovais, esant poreikiui su vaiku bendrauja individualiai, atlikęs šioje dalyje numatytus veiksmus tarnybos įgaliotas teritorinis skyrius atlieka vaiko situacijos vertinimą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996). Vadovaujantis Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 12 straipsnio 7 dalimi, Valstybės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas raštu teikia išvadą dėl vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros skyrimo vaikui, ši išvada gali būti patikslinta ar papildyta organizuojamo posėdžio metu (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007).

Minimalios priežiūros priemonės vaikui gali būti skiriamos dėl netinkamo vaiko elgesio, atlikto tyrimo metu paaugliai nurodė priežastis, tarp kurių taip pat buvo minimas rūkymas bei priklausomybės (Barkauskienė ir kt., 2018, p. 32). Taikant vaiko minimalios priežiūros priemones tikimasi, kad teikiamos pagalbos priemonės padės vaikui pakeisti neigiamo elgesio įpročius bei tapti atspariam neigiamai, žalingai aplinkai (Bieliūnė ir kt., 2015, p. 30). Vykdamas vaiko minimalios priežiūros priemones, vaikui gali būti skiriami šie išsipareigojimai: lankytis pas specialistą, lankyti vaikų dienos centrą ar kitą švietimo, kultūros ar kitas paslaugas teikiančią įstaigą ar organizaciją, tęsti mokymąsi toje pačioje ar kitoje bendrojo ugdymo ar profesinio mokymo įstaigoje pagal privalomojo švietimo programas, dalyvauti sporto ar menų terapijoje, vykdomose neformaliojo vaikų švietimo, elgesio keitimo, prevencinėse programose, kuriomis siekiama teigiamų vaiko elgesio pokyčių, gydytis psichikos ir elgesio bei žalingų įpročių ir potraukių sutrikimus, dalyvauti mediacijos procese

bei atlikti bendruomenei arba švietimo įstaigai ar kitai institucijai naudingą veiklą (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007).

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 7 straipsnio 1 dalyje numatyta „Kai vaikui paskiriamos minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės, vaiko atstovams pagal įstatymą turi būti teikiamos koordinuotai teikiamos paslaugos” (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007). Koordinuotai teikiamos paslaugos apibrėžiamos kaip kompleksinės pagalbos teikimas vaikui ir vaiko atstovams pagal įstatymą, siekiant sudaryti palankias sąlygas vaiko ir šeimos gerovei (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007). Šių paslaugų teikimas organizuojamas vadovaujantis 2017 m. rugpjūčio 28 d. priimtu švietimo, mokslo ir sporto ministro, socialinės apsaugos ir darbo ministro ir sveikatos apsaugos ministro įsakymu (toliau – Įsakymas) Dėl koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. V-651/A1-455/V-1004 (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007). Įsakyme numatoma, kad koordinuotai teikiamų paslaugų teikimo klausimas svarstomas, kai „gautas minimalios priežiūros priemonės vykdytojo (-ų) ir kitų, Vaikui teikiančių švietimo, socialines ar sveikatos priežiūros paslaugas specialistų pranešimas, kad Vaikui taikoma (-os) minimalios priežiūros priemonė (-ės) yra neveiksminga (-os)“, Tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius (toliau – Koordinatorius), gavęs pranešimą, priima sprendimą svarstyti paslaugų skyrimą Komisijos posėdyje, gavęs Komisijos parengtą sprendimą dėl Koordinuotai teikiamų paslaugų teikimo, teikia tvirtinti savivaldybės merui (Dėl Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašo patvirtinimo, 2017). Koordinuojančios institucijos vadovas gavęs mero pavedimą koordinuoti Vaiko ir jo tėvų (globėjų, rūpintojų) paslaugų teikimą paskiria šeimai Atvejo vadybininką, kuris organizuoja susitikimą su šeima, parengia teikiamų paslaugų teikimo planą bei paslaugų teikimo metu stebi šio plano įgyvendinimą (Dėl Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašo patvirtinimo, 2017).

2006 m. balandžio 5 d. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo Nr. A1-93, kompleksinės paslaugos šeimai apibrėžiamos kaip „Paslaugos, skirtos asmens (šeimos), patyrusio (-ios) sunkumų, gebėjimams savarankiškai spręsti iškilusias problemas stiprinti, siekiant ateityje išvengti galimų didesnių socialinių problemų ir (ar) socialinės rizikos” (Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo, 2006). Socialinis darbas yra tęstinis procesas, apimantis tris komponentus: klientą, susidariusias aplinkybes bei patį socialinį darbuotoją (Bagdonas, 2001, p. 11). Socialinio darbuotojo vaidmuo – organizuoti veiklą, padėti ir patarti, svarbu ir tai, kad socialinio darbuotojo elgesys būtų tinkamas ir jis gebėtų užmegzti ryšį su šeima ir vaiku bei gebėtų tinkamai taikyti socialinio darbo metodus, kurie skatintų vaiką siekti teigiamų elgesio pokyčių (Ivanauskienė, 2008, p. 84). Teikiant kompleksines paslaugas

šeimai, su šeima dirba ne tik socialinis darbuotojas, tačiau ir kiti įvairių sričių specialistai – psichologai, mediatoriai, užimtumo specialistai, jaunimo darbuotojai ir kiti specialistai, socialinių paslaugų įstaigose organizuojami ir vedami vaikų ir paauglių gyvenime reikalingų įvairius socialinius įgūdžius, nuostatas ugdančių teminių grupių užsiėmimai, tėvystės mokymai – siekiant išugdyti geriausias tėvų ir vaikų savybes, padėti jiems atskleisti gebėjimus ir galimybes, esant poreikiui teikiamos šeimos ar asmens konsultacijos, pavėžėjimo paslaugos (Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo, 2006).

Pagalbos nepilnamečiams, vartojantiems psichoaktyviasias medžiagas, ir jų atstovams pagal įstatymą teikimo Vilniaus miesto savivaldybėje algoritmo aprašo 15 punkte nustatyta kad įvertinus, jog nepilnametis galimai eksperimentuoja su psichoaktyviosiomis medžiagomis į kurias įeina tabako bei kiti nikotino turintys gaminiai bei narkotinės medžiagos, kiekvienas suinteresuotas asmuo turi nepilnametį ir jo tėvus ar kitus atstovus pagal įstatymą motyvuoti ir nusiųsti į pirminę psichologo konsultaciją ir (ar) dalyvauti Ankstyvosios intervencijos programoje, kuri skirta paaugliams nuo 14 metų amžiaus, šio aprašo 21 punkte nustatyta, kad įvertinus, jog nepilnametis turi priklausomybę nuo šių medžiagų, nepilnametis turi būti siunčiamas į asmens sveikatos priežiūros įstaigos psichikos sveikatos centrą, kuriame su nepilnamečiu dirba vaikų ir paauglių psichiatras, atliekami tyrimai, prireikus įvertinamas pas klinikinį psichologą, aprašo 23 punkte numatyta, kad paaugliui gali būti sudaromas gydymo ir pagalbos planas, paskiriamas koordinatorius, kuris atlieka plano įgyvendinimo kontrolę (Dėl Pagalbos nepilnamečiams, vartojantiems psichoaktyviasias medžiagas, ir jų atstovams pagal įstatymą teikimo Vilniaus miesto savivaldybėje algoritmo aprašo tvirtinimo, 2020).

Respublikinis priklausomybės ligų centras (toliau – RPLC) – tai gydymo įstaiga, kurioje teikiamos psichologinės ir socialinės paslaugos asmenims, sergantiems priklausomybės ligomis, turintiems žalingą tabako bei su juo susijusių medžiagų vartojimo potraukį (Respublikinis priklausomybės ligų centras, 2022 p. 4). Nuo 2019 iki 2022 metų psichosocialinės reabilitacijos paslaugos priklausomybę turintiems nepilnamečiams nuo 14 metų amžiaus, buvo teikiamos tik – Vilniaus ir Kauno filialuose, tačiau jau nuo 2022 m. gruodžio mėnesio filialas pradėjo veikti ir Klaipėdoje (Valstybės kontrolė, 2023 p. 7). Teikiant paslaugas nepilnamečiams RPLC garantuoja vaiko konfidencialumą, esant poreikiui vaikui gali būti teikiamos vaikų ir paauglių psichiatro, psichologo, socialinio darbuotojo konsultacijos, siekiant, kad paauglys atsisakytų priklausomybės gydytojo konsultacijos metu parengiamas gydymo ir (ar) pagalbos planas (Respublikinis priklausomybės ligų centras, 2022). Per šiuos metus 260 nepilnamečių baigė reabilitacijos paslaugas, iš kurių 8 proc. nepilnamečių gydyti nuo tabako bei su juo susijusių gaminių priklausomybės (Valstybės kontrolė, 2023, p. 23).

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad Lietuvos Respublikos teisės aktai, įskaitant Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą ir Vaiko teisių apsaugos įstatymą nustato teises gaires

ir procedūras, kaip reaguoti į situacijas dėl paauglio priklausomybės nuo e-cigarečių ar kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo. Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje yra grindžiama įvairiapusiu požiūriu į nepilnamečių gerovę ir sveikatą. Taikant vaiko minimalios priežiūros priemones, atsižvelgiama į geriausius vaiko interesus ir siekiama teigiamų vaiko elgesio pokyčių, nepilnamečiams turintiems priklausomybę nuo e-cigarečių gali būti taikomos įvairios pagalbos priemonės įskaitant psichologinę ir socialinę pagalbą, ugdymo programas, gydymą bei prevencines programas. Koordinuotai teikiamos paslaugos šeimai organizuojamos kompleksiskai, siekiant sudaryti palankias sąlygas vaiko ir šeimos gerovei. Teikiant kompleksines paslaugas šeimai labai svarbu, kad į pagalbos procesą įsitrauktų įvairių sričių specialistai, įskaitant socialinius darbuotojus, vaiko teisių apsaugos specialistus, psichologus, jaunimo darbuotojus bei kitus specialistus. Bendradarbiaujant įvairių sričių specialistams siekiama maksimaliai padėti nepilnamečiams įveikti priklausomybę ir grįžti į sveiką gyvenimo būdą, esant poreikiui kreipiantis į Respublikinį priklausomybės ligų centrą.

2.ELEKTRONINIŲ CIGAREČIŲ VARTOJIMO MASTAS KUPIŠKIO SAVIVALDYBES ŠVIETIMO ĮSTAIGOSE

2.1.Tyrimo metodologija

Šiame darbe analizuojamas e-cigarečių vartojimo mastas Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe. Šio tyrimo metu siekta atskleisti e-cigarečių paplitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe bei priežastis, dėl kurių moksleiviai išbandė e-cigaretes. Tam, kad atskleisti e-cigarečių vartojimo paplitimo mastą bei vartojimo aspektus buvo panaudotas kiekybinis tyrimas. Pasirinktas duomenų rinkimo metodas – anoniminė anketinė apklausa. Šis duomenų rinkimo metodas pasirinktas siekiant per trumpą laiką su nedidelėmis lėšų sąnaudomis apklausti daug respondentų užtikrinant jų anonimiškumą. Tyrimas atliktas 2024 metų balandžio mėn. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose. Vykdam apklausą, anketos buvo patalpintos elektroninėje svetainėje www.manoapklausa.lt.

Tyrimo imtis – 5 - 12 klasių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai. *Imties tipas* – tikimybinė imtis, t.y. tyrimo populiacijos elementai į imtį bus atrenkami atsitiktinai, tačiau šis atsitiktinumas bus pamatuojamas (Rudzkienė, 2005, p. 28): kiekvieno populiacijos elemento patekimo į imtį tikimybė yra žinoma, nes tyrime bus pakviesti tik Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleiviai. Imties dydis apskaičiuotas pagal Paniotto formulę (Kardelis, 2016):

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}$$

n – imties dydis;

Δ – imties paklaidos dydis (=0,05);

N – generalinis visumos dydis;

Empiriniame tyrime generalinės visumos dydis buvo apskaičiuotas remiantis švietimo valdymo informacinėje sistemoje (ŠVIS) pateikta informacija. ŠVIS duomenimis, 2023-2024 mokslo metais Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasėse mokėsi 1029 mokiniai. Remiantis šia informacija, buvo apskaičiuota, kad reikia apklausti ne mažiau kaip 288 respondentus;

$$n = \frac{1}{0,05^2 + \frac{1}{1029}} = 288$$

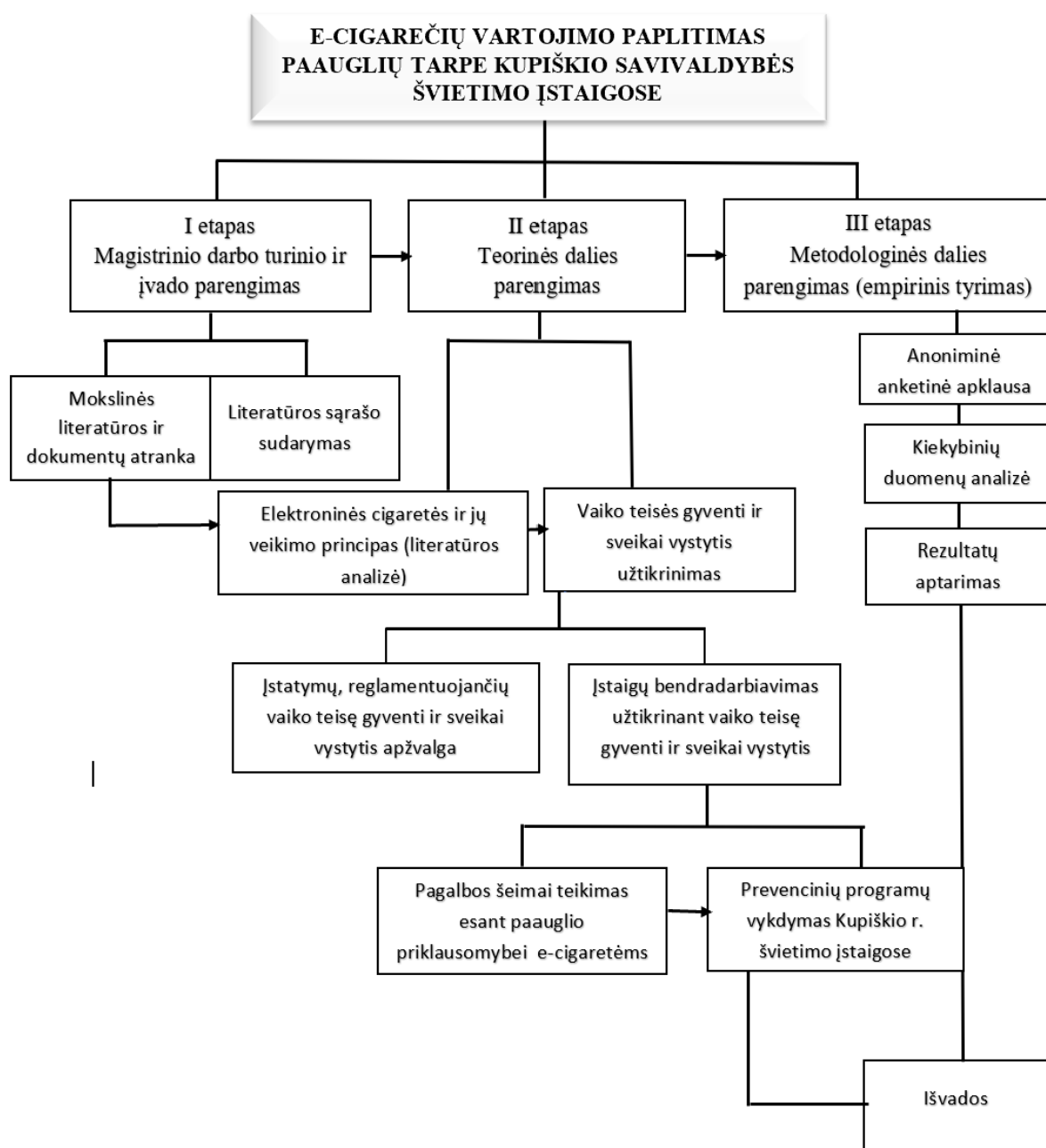
Tyrimo atlikimo metu užpildyti anonimines anketas buvo pakviesti visi minėtose švietimo įstaigose besimokantieji 5-12 klasių mokiniai. Tyrime dalyvavo 304 respondentai, pilnai užpildytomis ir tinkamomis statistiniam apdorojimui pripažintos 291 anketa.

Empiriniai tyrimo duomenys buvo renkami naudojant anoniminės anketinės apklausos duomenų rinkimo metodą. Pasak Kardelio (2017), kiekybinio tyrimo metu galima apklausti didesnę respondentų skaičių, kuris atskleidžia išsikeltos problemos reikšmę didesnei populiacijai. Anketa sudaryta atsižvelgiant į tyrimo dalyvaujančių respondentų amžių, siekiant, kad klausimai būtų suprantami 5-12 klasių moksleiviams. Klausimai sudaryti siekiant atskleisti rūkančių moksleivių žinias apie e-cigaretes, e-cigarečių paplitimą moksleivių tarpe bei šių cigarečių vartojimą lemiančius veiksnius. Anketos klausimai sudaryti atsižvelgiant į baigiamojo darbo temą, tyrimo tikslą bei iškeltus tyrimo uždavinius. Apklausoje dalyvaujantys respondentai, remdamiesi savo asmenine patirtimi bei nuomone, anketoje galėjo pasirinkti tinkamiausią atsakymo variantą.

Duomenų analizės metodas - statistinei duomenų analizei buvo naudotos kompiuterinės SPSS bei Microsoft Excel 2016 programos. Pasirinkti statistinės analizės metodai: aprašomosios statistikos metodai taikyti siekiant aprašyti pagrindinius rodiklius (pvz. e-cigarečių paplitimo mastą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose), o inferencinės statistikos metodai taikyti tyrimo išvadoms suformuoti.

Tyrimo organizavimas – pasirinkus išanalizuoti e-cigarečių vartojimo mastą paauglių tarpe Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose, pirmajame etape buvo atrenkama mokslinė literatūra, atliekama šaltinių bei teisės aktų analizė. Antrajame etape aptariamas e-cigarečių veikimo principas, jų poveikis bei paauglių žinios apie e-cigaretes. Šiame etape buvo analizuojami teisės aktai reglamentuojantys vaiko teisę gyventi ir sveikai vystytis, aptariamas įstaigų bendradarbiavimas užtikrinant vaiko teisę gyventi ir sveikai vystytis. Trečiame tyrimo etape, atlikus mokslinių šaltinių,

literatūros bei teisės aktų analizę, parengtas empirinių duomenų rinkimo instrumentas – anoniminė anketa. Tyrimo loginė schema pavaizduota 9 paveiksle.

9 pav. Tyrimo organizavimas.

E-cigarečių paplitimo paauglių tarpe Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose tyrimas buvo vykdomas anketavimo būdu 2024 m. balandžio – 2024 m. balandžio dienomis. Anoniminę moksleivių anketą sudarė 18 klausimų, kurie buvo sugrupuoti į 5 skiltis:

1. Duomenys apie tave;
2. Tavo žinios apie elektronines cigaretes;
3. Elektroninių cigarečių rūkymas;

4. Tavo žinios apie elektroninių cigarečių poveikį sveikatai;
5. Elektroninių cigarečių paplitimo paauglių tarpe mažinimo galimybės.

Pasak Gaižauskaitės ir Mikėnės (2014), kiekybiniuose tyrimuose gali būti suformuluojami hipotetiniai teiginiai – kurie patikrinami analizuojant surinktus empirinius duomenis, todėl šia anketa siekiama patikrinti iškeltą hipotezę, išsiaiškinti e-cigarečių paplitimą paauglių tarpe Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose, jų žinias apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai bei nuomonę apie e-cigarečių paplitimo mažinimo galimybes švietimo įstaigose.

Anketa sudaryta atsižvelgiant į visų tyrime dalyvaujančių respondentų amžių. Tyrimas atliktas visose 6 Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose. Anoniminės anketinės apklausos vykdymas iš anksto buvo derinamas su Kupiškio savivaldybės administracijos Kultūros, švietimo ir sporto vedėja bei kiekvienos mokyklos administracija, kad netrukdam ugdomosi proceso (klasės valandėlės metu), būtų pateikiamas svetainės adresas, kurioje 5-12 klasių mokiniai galėtų užpildyti anketas, netrukdam ugdomosi proceso, laisvu nuo pamokų metu per 6 kalendorines dienas. Moksleiviai buvo informuoti, kad jų dalyvavimas apklausoje yra anonimiškas ir laisvanoriškas.

Tyrimo etika – tyrimo metu buvo laikomasi šių etikos principų:

1. Neapsaugotų tiriamųjų grupių saugumo principas, (Žydžiūnaite, 2011) – šis principas tyrimo metu buvo užtikrinamas informavus vaiko tėvus (globėjus) apie tyrimo tikslą ir gavus tėvų (globėjų) rašytinį arba žodinį sutikimą.
2. Anonimiškumo ir konfidencialumo principas, (Kardelis, 2017) – laikantis šio principo, tyrime dalyvavę asmenys niekur neturėjo pateikti savo asmeninių duomenų, kurie leistų identifikuoti dalyvavusio tyrimo dalyvio asmenybę.
3. Laisvos valios ir noro dalyvauti apklausoje principas, (Kardelis, 2017) – respondentai buvo informuoti, kad dalyvavimas apklausoje yra asmeninis ir nevaržomas pasirinkimas.

Atliekant tyrimą kreiptasi į Kupiškio rajono savivaldybės administracijos Kultūros, švietimo ir sporto skyriaus vedėją dėl leidimo atlikti moksleivių apklausą elektroninių būdu. Galutinį sprendimą dėl švietimo įstaigų dalyvavimo tyrime priėmė švietimo įstaigų direktoriai. Įstaigų vadovai supažindinti su tiriamojo darbo tikslais. Gauti mokyklų vadovų sutikimai atlikti tyrimą jų švietimo įstaigose laikantis anonimiškumo ir konfidencialumo, neapsaugotų tiriamųjų grupių saugumo, laisvos valios ir noro dalyvauti apklausoje bei bendraisiais etikos principais.

Anoniminėje anketoje respondentams pateikiamuose klausimuose ir atsakymų variantuose nėra jokios asmeninės informacijos, kuri leistų identifikuoti tyrimo dalyvius ar švietimo įstaigas, kuriose mokosi tyrimo dalyviai.

2.2. Tyrimo ribotumas

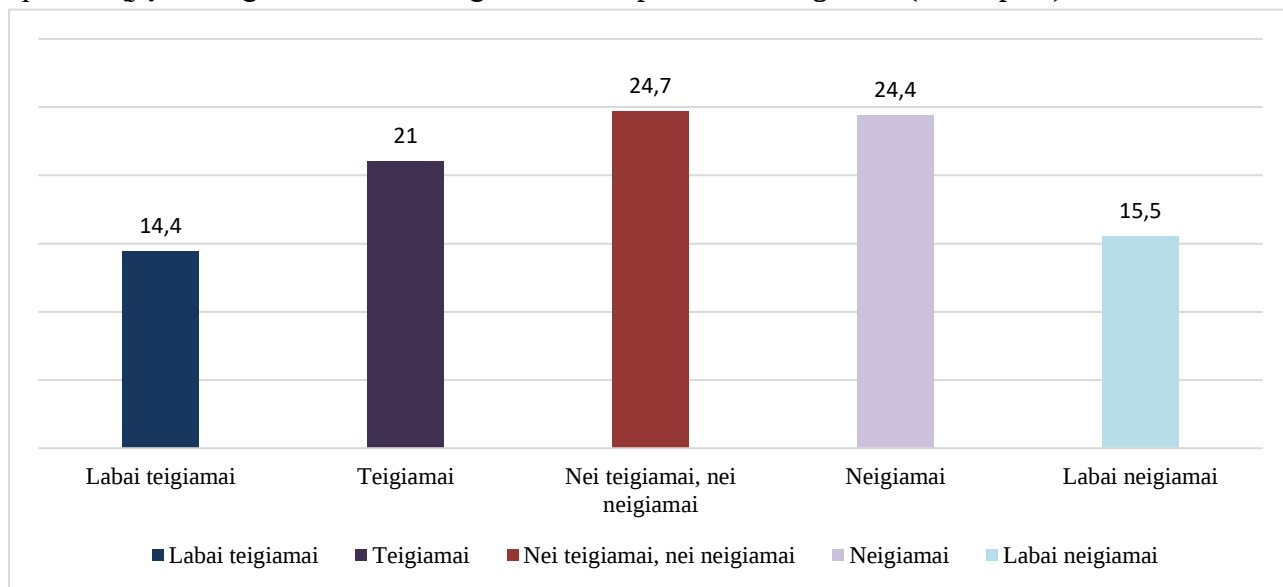
Tyrimo imtis buvo suformuota paprastosios atsitiktinės atrankos būdu, tačiau analizuojant tyrimo duomenis atskirais pjūviais pastebėta, kad būtų buvusi didesnė tyrimo rezultatų vertė, jeigu tyrimo imtis būtų formuota stratifikuotos imties sudarymo būdu.

Taip pat tyrimo ribotumu laikytina tai, kad šio tyrimo lauko darbai buvo organizuojami tik 2024 m. balandžio mėn., todėl gilesniems duomenų analizavimo ir interpretavimo darbams liko tik ribotas laikas.

2.3. Rezultatų aptarimas

Tyrimo dalyvavo 291 Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5 – 12 klasių mokiniai. Iš tyrimo dalyvavusių moksleivių didžiąsą dalį sudaro Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-6 klasių moksleiviai – 27,8 proc., 27,2 proc. sudaro 7-8 klasių moksleiviai, 23 proc. tyrimo dalyvavusių moksleivių nurodė, kad mokosi 9-10 klasėje, mažiausią dalį tyrimo dalyvavusių moksleivių sudarė 11-12 Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų klasių moksleiviai – 22 proc.

Vertinant tyrimo dalyvavusių respondentų požiūrį į e-cigarečių rūkymą, 24,7 proc. moksleivių nurodė, kad e-cigarečių rūkymą vertina nei teigiamai, nei neigiamai, 24,4 proc. apklaustųjų vertina neigiamai, 15,5 proc. respondentų nurodė, kad e-cigaretes vertina labai neigiamai, 21 proc. apklaustųjų šias cigaretes vertina teigiamai, 14,4 proc. labai teigiamai (žr. 10 pav.).

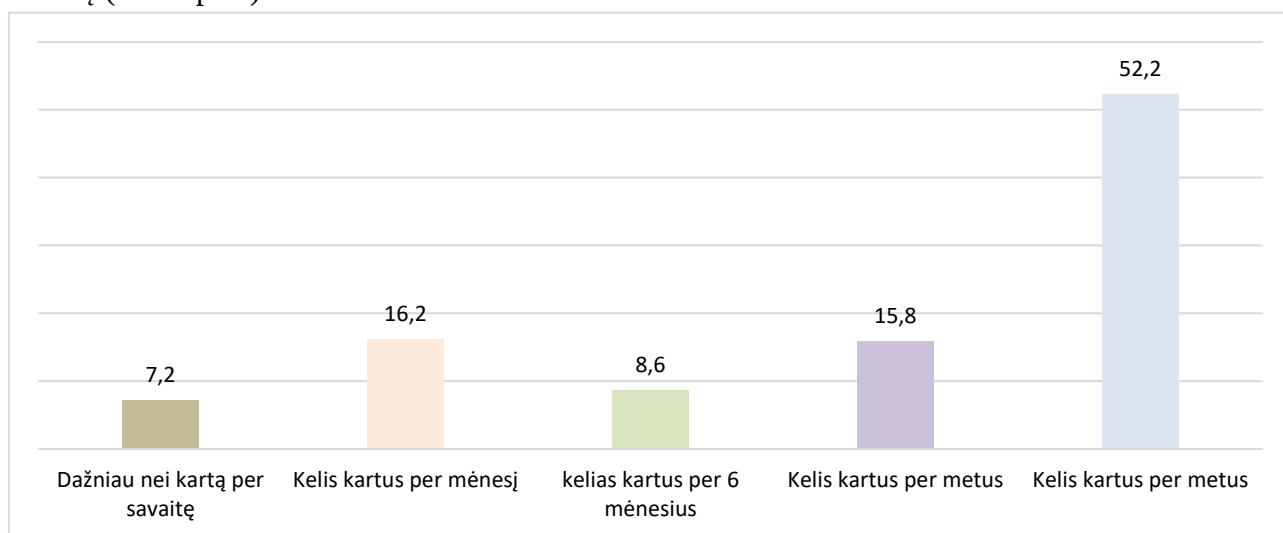

10 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleivių požiūris į e-cigarečių rūkymą (proc.).

Išanalizavus tyrimo dalyvavusių 291 Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių mokinių požiūrį į e-cigarečių rūkymą, nustatyta, kad šį įprotį didesnę dalis mokinių vertina neigiamai – 39,9 proc. moksleivių, teigiamai šias cigaretes vertina 35,4 proc. tyrimo dalyvavusių respondentų.

Atliktas tyrimas parodė, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose labiau dominuoja kritiškas nei palaikantis požiūris į e-cigarečių rūkymą.

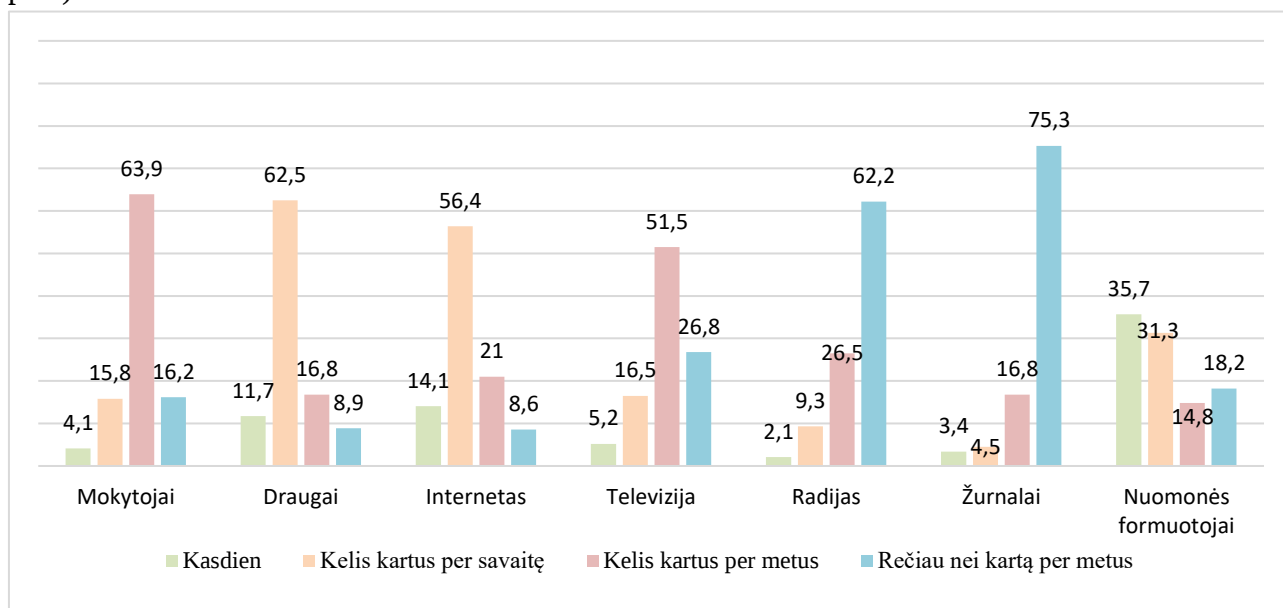
Analizuojant Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių požiūrį į e-cigaretes, tyrime dalyvavusių respondentų buvo klausama: „Kaip dažnai susimąstai apie neigiamą e-cigarečių rūkymo poveikį sveikatai?“. 52,2 proc. tyrime dalyvavusių respondentų teigė nesusimąstantys apie šių cigarečių daromą poveikį sveikatai, 16,2 proc. moksleivių apie šių cigarečių neigiamą poveikį sveikatai susimąsto kelis kartus per mėnesį, 15,8 proc. respondentų nurodė, susimąstantys kelis kartus per metus, 8,6 proc. moksleivių teigė, kad apie e-cigarečių poveikį sveikatai susimąsto kelis kartus per 6 mėnesius, dažniau nei kartą per savaitę apie e-cigarečių rūkymo poveikį susimąsto tik 7,2 proc. tyrime dalyvavusių moksleivių. Atsižvelgiant į tyrime dalyvavusių respondentų nuomonę, Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleiviai nėra linkę susimastyti apie e-cigarečių daromą poveikį jų sveikatai, tik nedidelė tyrime dalyvavusių moksleivių dalis – 7,2 proc. moksleivių apie šių cigarečių poveikį sveikatai susimąsto dažniau nei kartą per savaitę (žr. 11 pav.).

11 pav. Kaip dažnai Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai susimąsto apie neigiamą e-cigarečių poveikį sveikatai (proc.).

Tyrimo duomenys parodė, kad didžioji dalis mokinių nėra linkę susimastyti apie e-cigarečių potencialų neigiamą poveikį jų sveikatai, tačiau nemaža dalis – 47,8 proc. respondentų dalyvavusių tyrime tai daro su tam tikru reguliarumu.

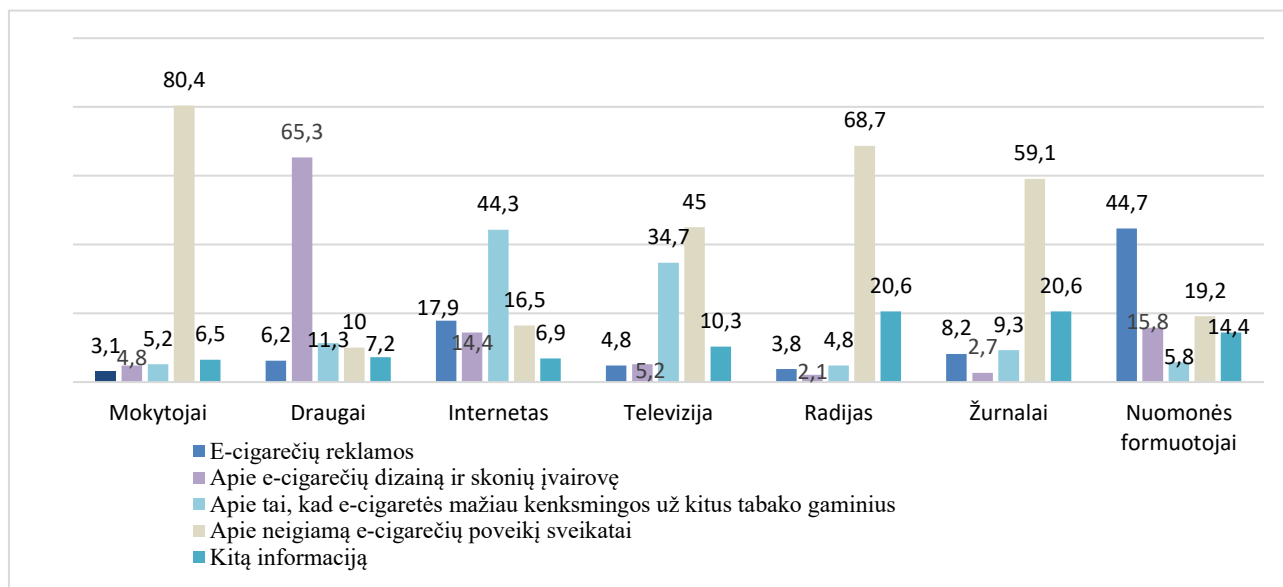
Siekiant išsiaiškinti, iš kokių šaltinių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleiviai gauna daugiausiai informacijos apie e-cigaretes, respondentų dalyvavusių tyrime buvo prašoma: „Pažymėk, kaip dažnai iš nurodytų šaltinių gauni informaciją apie e-cigaretes?“ (žr. 12 pav.).

12 pav. Informacijos šaltiniai iš kurių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleiviai gauna informaciją apie e-cigaretes (proc.).

Tyrime dalyvavę respondentai nurodė, kad iš mokytojų apie e-cigaretes kasdien išgirsta 4,1 proc. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių, kelis kartus per savaitę iš mokytojų išgirstantys informaciją teigė 15,8 proc. moksleivių, 63,9 proc. moksleivių nurodė, kad apie e-cigaretes iš mokytojų jie išgirsta kelis kartus per metus, 16,2 proc. respondentų teigė, kad iš mokytojų apie e-cigaretes informaciją gauna rečiau nei kartą per metus. 35,7 proc. moksleivių dalyvavusių tyrime nurodė, kad kasdien informaciją apie e-cigaretes jie gauna iš nuomonės formuotojų, 62,5 proc. moksleivių teigė, kad kelis kartus per savaitę apie e-cigaretes išgirsta iš savo draugų, rečiausiai informaciją tyrime dalyvaujantys moksleiviai nurodė gaunantys iš žurnalų – 75,3 proc. moksleivių. Atsižvelgiant į tyrime gautus duomenis, moksleiviai daugiausiai informacijos apie e-cigaretes išgirsta iš nuomonės formuotojų, mažiau informacijos apie šias cigaretes moksleiviai gauna iš žurnalų bei radijo. Taigi, remiantis gautais duomenimis, galima teigti, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų mokiniams daugiausiai informacijos apie e-cigaretes suteikia nuomonės formuotojai ir draugai, tai rodo, kad švietimo įstaigose galėtų būti skiriama daugiau dėmesio pokalbiams skatinant kritinį mąstymą bei diskusijas e-cigarečių tema.

Siekiant atskleisti kokią informaciją iš nurodytų šaltinių gauna Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai, tyrime dalyvavusių respondentų buvo prašoma: „Pažymėkite, kokią informaciją gaunate iš nurodytų šaltinių?“ (žr. 13 pav.).

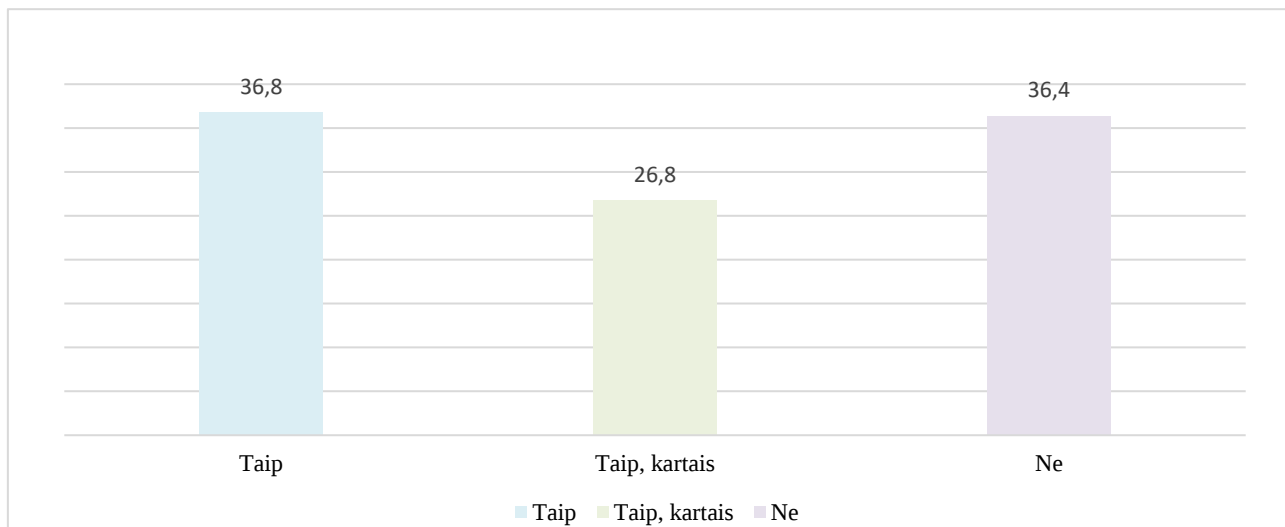

13 pav. Informacijos šaltinių iš kurių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai gauna žinių apie e-cigaretes pasiskirstymas pagal moksleiviams suteikiamą informaciją (proc.).

80,4 proc. tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių nurodė, kad iš mokytojų gauna informaciją apie neigiamą elektroninių cigarečių poveikį sveikatai, 5,2 proc. moksleivių teigė iš mokytojų išgirstantys apie tai, kad e-cigaretės mažiau kenksmingos už kitus tabako gaminius, 4,8 proc. moksleivių dalyvavusių tyrime nurodė, kad iš mokytojų gauna informaciją apie e-cigarečių dizainą ir skonių įvairovę, 3,1 proc. nurodė, kad iš mokytojų išgirsta e-cigarečių reklamas, 6,5 proc. moksleivių dalyvavusių tyrime teigė iš mokytojų išgirstantys kitą informaciją apie e-cigaretes. Atliekant tyrimo analizę, nustatyta, kad 65,3 proc. tyrime dalyvavusių moksleivių nurodė, kad iš draugų dažniausiai informaciją išgirsta apie e-cigarečių dizainą ir skonių įvairovę, 44,7 proc. respondentų nurodė, kad apie e-cigarečių reklamas jie išgirsta iš nuomonės formuotojų, 44,3 proc. tyrime dalyvavusių moksleivių nurodė, kad internete jie išgirsta informaciją apie tai, kad e-cigaretės mažiau kenksmingos už kitus tabako gaminius.

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis, tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleivių informacijos apie e-cigaretes šaltiniai yra įvairūs, tačiau didesnę įtaką turi informacija gaunama iš draugų, mažesnę – iš mokytojų ir interneto apie e-cigarečių daromą žalą jų sveikatai. Tai rodo, kad informacinė aplinka apie e-cigaretes yra labai įvairi ir lengvai įtraukianti paauglius, svarbu užtikrinti, kad paaugliams prieinama informacija būtų patikima ir atspindėtų tikrąją situaciją apie e-cigarečių daromą žalą vaikų sveikatai.

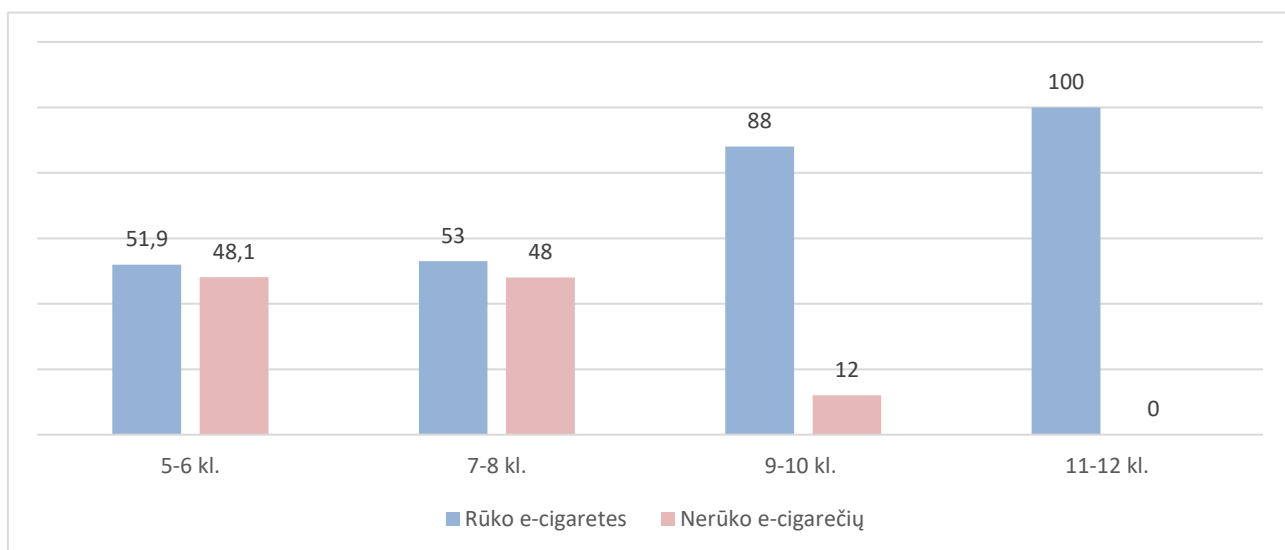
Tyrimo metu siekta atskleisti e-cigarečių paplitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5 – 12 klasių moksleivių tarpe, tyrime dalyvavusių respondentų buvo klausama: „Ar rūkai e-cigaretes?“. 36,8 proc. tyrime dalyvavusių respondentų į klausimą ar rūko e-cigaretes atsakė „Taip“, 26,8 proc. moksleivių nurodė, kad e-cigaretes rūko kartais, 36,4 proc. tyrime dalyvavusių respondentų nurodė, kad nerūko e-cigarečių (žr. 14 pav.).

14 pav. E-cigarečių paplitimas Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe (proc.).

Į klausimą ar tyrime dalyvaujantys moksleiviai rūko e-cigaretes „Taip, kartais“, atsakė 15,8 proc. mergaičių ir 11 proc. berniukų, į šį klausimą „Taip“ atsakė 22,3 proc. mergaičių ir 14,5 proc. berniukų.

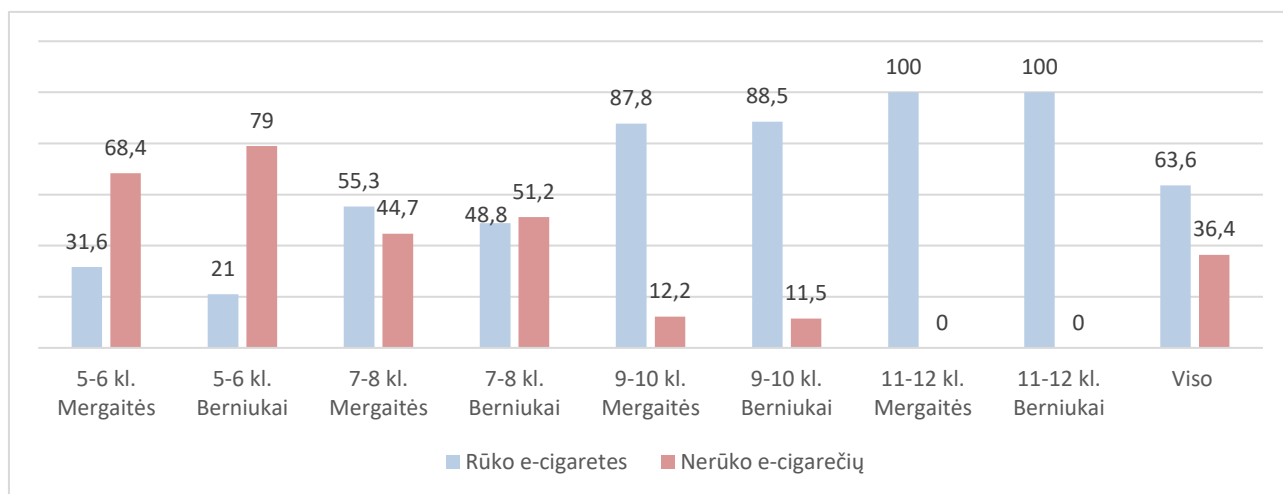
Analizuojant tyrimo duomenis, nustatyta, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose e-cigaretes rūkančių moksleivių dalis sudaro 63,6 proc. moksleivių, šių cigarečių paplitimas mažiausias 5-6 klasių moksleivių tarpe (žr. 15 pav.).

15 pav. E-cigarečių paplitimo pasiskirstymas Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe pagal klases (proc.).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad e-cigaretės ypač paplitusios vyresnio amžiaus klasėse, tyrime dalyvavusių rūkančių 9-10 klasių moksleivių dalis sudarė 88 proc., tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 11-12 klasių moksleivių dalis sudaro 22 proc., visi tyrime dalyvavę šių klasių moksleiviai nurodė, kad rūko e-cigaretes. Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima daryti išvadas, kad e-cigarečių vartojimas labiau paplitęs vyresnio amžiaus klasėse, šias cigaretetes didžioji dalis moksleivių reguliariai arba kartais rūko 9-12 klasėse.

Analizuojant e-cigarečių paplitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe statistiškai reikšmingų skirtumų tarp skirtingų lyčių moksleivių rūkančių e-cigaretes nenustatyta. Šių cigarečių paplitimas tarp skirtingų lyčių panašus, 5-6 klasių dalyvavusių tyrime mergaičių bei berniukų tarpe šios cigaretės nėra paplitusios, 68,4 proc. mergaičių ir 79 proc. tyrime dalyvavusių berniukų nurodė nerūkantys e-cigarečių. 7-8 klasių moksleivių tarpe, šios cigaretės labiau paplitusios tarp mergaičių, 55,3 proc. tyrime dalyvavusių mergaičių nurodė, kad rūko e-cigaretes, mažesnė dalis – 48,8 proc. 7-8 klasių berniukų taip pat nurodė, kad rūko e-cigaretes. Tyrimo metu nustatyta, kad šios cigaretės plačiai paplitusios 9-12 klasių moksleivių tarpe. 9-10 klasių didžioji dalis moksleivių nurodė rūkantys e-cigaretes, tik 12,2 proc. mergaičių ir 11,5 proc. berniukų nurodė nerūkantys e-cigarečių (žr. 16 pav.).

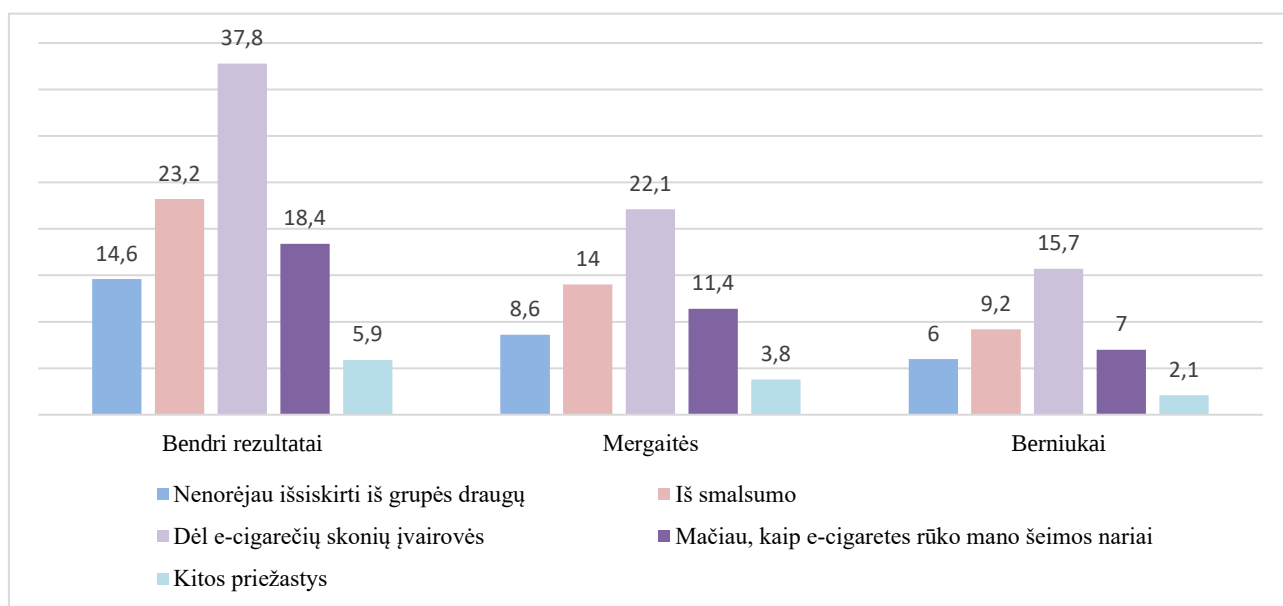

16 pav. E-cigarečių paplitimo pasiskirstymas Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe pagal lytį (proc.).

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima daryti išvadą, kad e-cigarečių vartojimas Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe yra didelė problema, kuri gali turėti neigiamų pasekmių moksleivių sveikatai ir socialinei gerovei. Tyrimo rezultatai parodė, kad šios cigaretės yra gana plačiai paplitusios vyresnių klasių moksleivių tarpe, didžioji dalis 9-12 klasių moksleivių nurodė, kad rūko e-cigaretes, visi tyrime dalyvavę 11-12 klasių moksleiviai nurodė taip pat rūkantys šias cigaretetes.

Siekiant išsiaiškinti priežastis, dėl kurių e-cigaretes išbandė Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai, e-cigaretes rūkantiems respondentams užduotas klausimas: „Dėl kokios

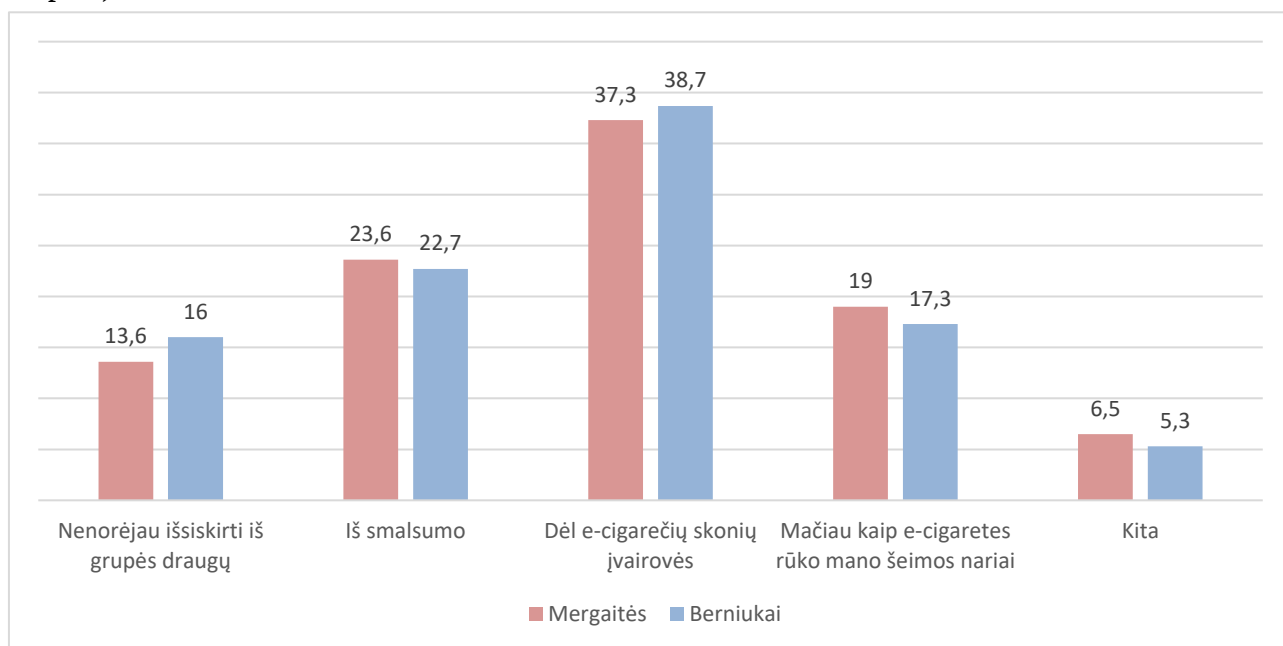
priežasties „Tu pamėginai rūkyti e-cigarete (-es)?“, daugiausiai tyrime dalyvavusių respondentų nurodė, kad e-cigaretes pradėjo rūkyti dėl e-cigarečių skonių įvairovės – 37,8 proc., 23,2 proc. moksleivių nurodė, kad šias cigaretes išbandė iš smalsumo, 18,4 proc. moksleivių teigė matę, kaip e-cigaretes rūko jų šeimos nariai, 14,6 proc. rūkančių moksleivių nurodė nenorėję išsiskirti iš grupės draugų, todėl išbandė e-cigaretes, 5,9 proc. tyrime dalyvavusių moksleivių nurodė kitas priežastis dėl kurių išbandė e-cigaretes: noras mesti rūkyti įprastas tabako cigaretes, šios e-cigaretės yra pigesnės už įprastus tabako gaminius, e-cigaretės nesmirda kaip įprasti tabako gaminiai, todėl lengviau nuslėpti rūkymo faktą nuo mokytojų bei šeimos narių, nėra dūmų bei pelenų, šių cigarečių poveikis padėdavo nurimti (žr. 17 pav.).

17 pav. Priežastys dėl kurių e-cigaretes išbandė Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai (proc.).

Analizuojant tyrimo rezultatus nustatyta, kad didžiausia dalis rūkančių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių mergaičių – 37,3 proc., bei didžioji dalis rūkančių berniukų – 38,7 proc. nurodė, jog e-cigaretes išbandė dėl jų skonių įvairovės, mažesnė dalis mergaičių 23,6 proc., bei 22,7 proc. berniukų nurodė, kad e-cigaretes išbandė iš smalsumo. Mažiausia dalis rūkančių mergaičių – 13,6 proc. nurodė, kad šias cigaretes išbandė, nes nenorėjo išsiskirti iš draugų grupės, rūkančių

berniukų tarpe e-cigaretes išbandė, nes nenorėjo išsiskirti iš draugų grupės 16 proc. moksleivių (žr. 18 pav.).

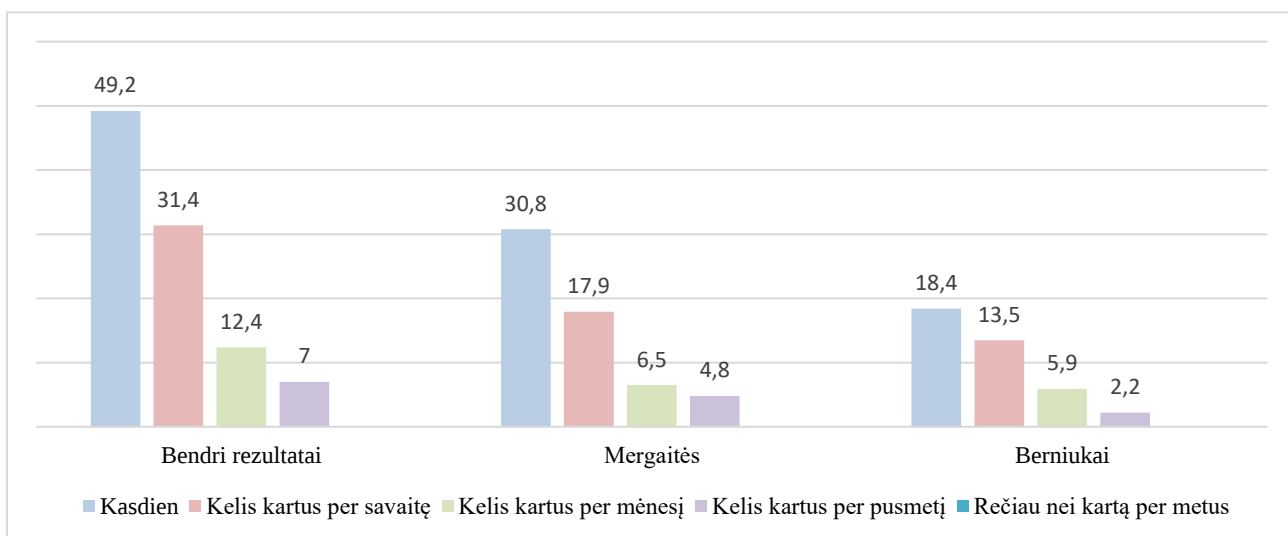

18 pav. Priežastys dėl kurių e-cigaretes išbandė Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleiviai pagal lytį (proc.).

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis, galima teigti, kad e-cigarečių populiarumas tarp Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių daugiausiai siejamas su e-cigarečių skonių įvairove, šis faktorius veikia tiek mergaites, tiek berniukus – tai rodo, kad skonis yra svarbus veiksnys, skatinantis mokinius išbandyti e-cigaretes. Tačiau labai svarbu įvertinti ir kitas priežastis, tokias kaip smalsumas ir socialinis spaudimas, siekiant mažinti e-cigarečių populiarumą paauglių tarpe svarbu suprasti, kaip šie veiksniai gali paveikti paauglių rūkymo įpročius.

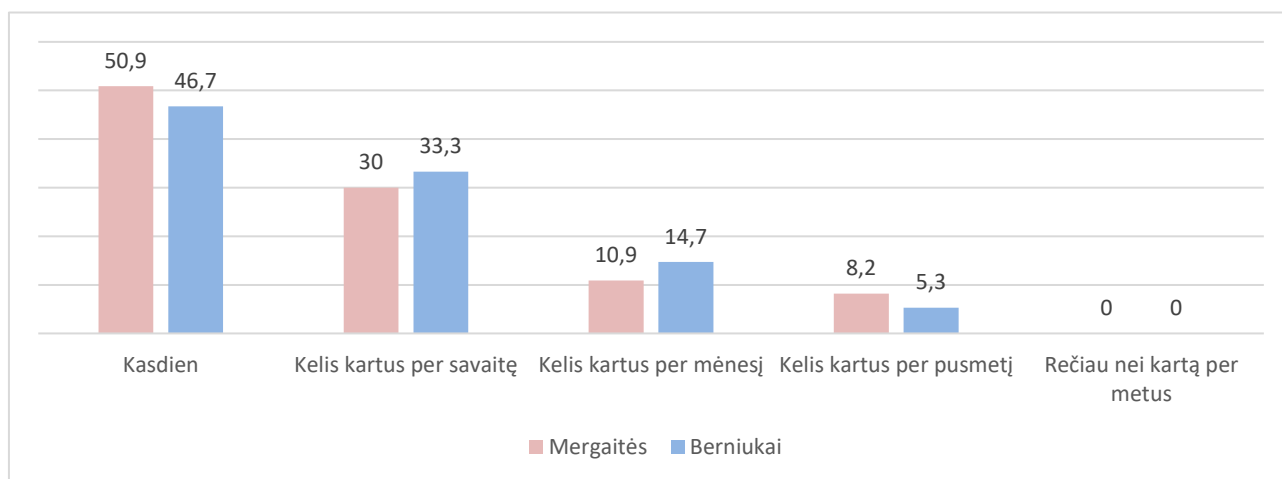
Siekiant atskleisti kaip dažnai e-cigaretes rūko Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai, tyrime dalyvavusių respondentų buvo klausama: „Kaip dažnai rūkai e-cigaretes?“, iš galimų pasirinkimo variantų 49,2 proc. moksleivių nurodė e-cigaretes rūkantys kasdien, 31,4 proc. moksleivių šias cigaretes rūko kelis kartus per savaitę, 12,4 % moksleivių nurodė e-cigaretes rūkantys kelis kartus per mėnesį, 7 proc. moksleivių teigė, kad e-cigaretes rūko kelis kartus per pusmetį. Iš

49,2 proc. respondentų nurodžiusių, kad e-cigaretes rūko kasdien, 30,8 proc. rūkančių kasdien moksleivių yra mergaitės bei 18,4 proc. rūkančių berniukų (žr. 19 pav.).

19 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių e-cigarečių rūkymo dažnumas (proc.).

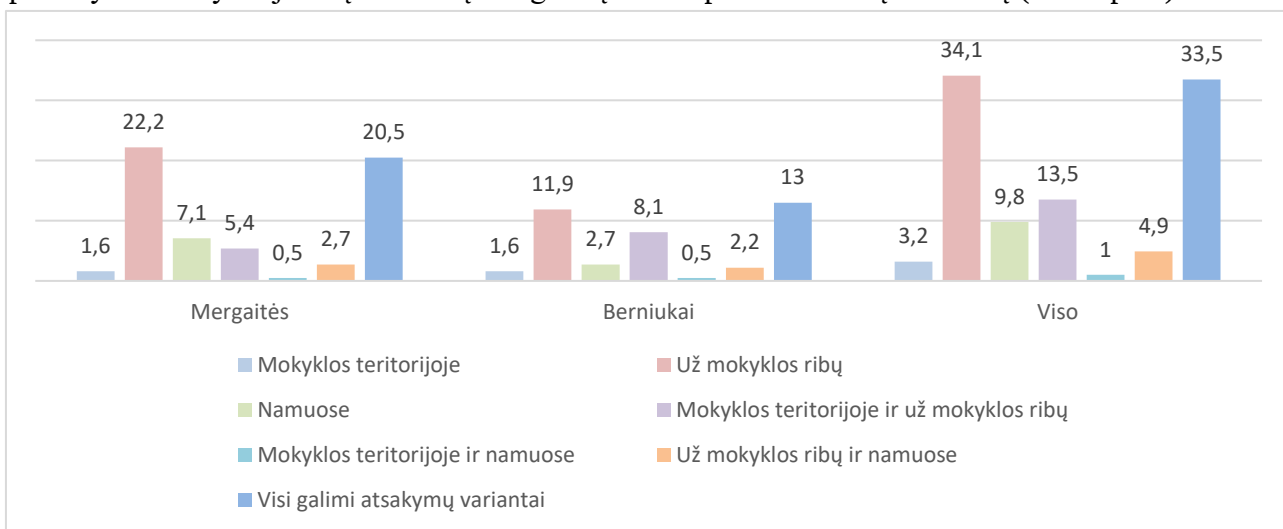
Analizuojant gautus rezultatus, rezultatai atskleidė, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe, e-cigaretes kasdien rūko 50,9 proc. tyrime dalyvavusių mergaičių, 30 proc. rūkančių mergaičių nurodė, kas e-cigaretes rūko kelis kartus per savaitę, 10,9 proc. mergaičių nurodė, kad e-cigaretes rūko kelis kartus per mėnesį, 8,2 proc. mergaičių šias cigaretes rūko kelis kartus per pusmetį, nei viena iš rūkančių mergaičių nenurodė, kad šias cigaretes rūkytų rečiau nei kartą per savaitę. Berniukų tarpe rezultatai labai panašūs, e-cigaretes kasdien rūko 46,7 proc. tyrime dalyvavusių berniukų, 33,3 proc. berniukų nurodė, kad šias cigaretes jie rūko kelis kartus per savaitę, 14,7 proc. berniukų nurodė, kad e-cigaretes rūko kelis kartus per mėnesį, dar 5,3 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių berniukų nurodė, kad e-cigaretes rūko kelis kartus per pusmetį. Taip pat kaip mergaitės, tyrime dalyvavę rūkantys berniukai nenurodė, kad šias cigaretes rūkytų rečiau nei kartą per metus (žr. 20 pav.).

20 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių e-cigarečių rūkymo dažnumas pagal lytį (proc.).

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis, galima teigti, kad e-cigarečių rūkymas yra gana paplitęs tarp Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių mokinių, o dauguma rūkančių paauglių tai daro reguliariai – kasdien, ar kelis kartus per savaitę. Tyrimo metu atskleista, kad e-cigarečių rūkymo dažnumas mergaičių ir berniukų tarpe yra panašus, kasdien arba kelis kartus per savaitę rūko 80,9 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių mergaičių bei 80 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių berniukų.

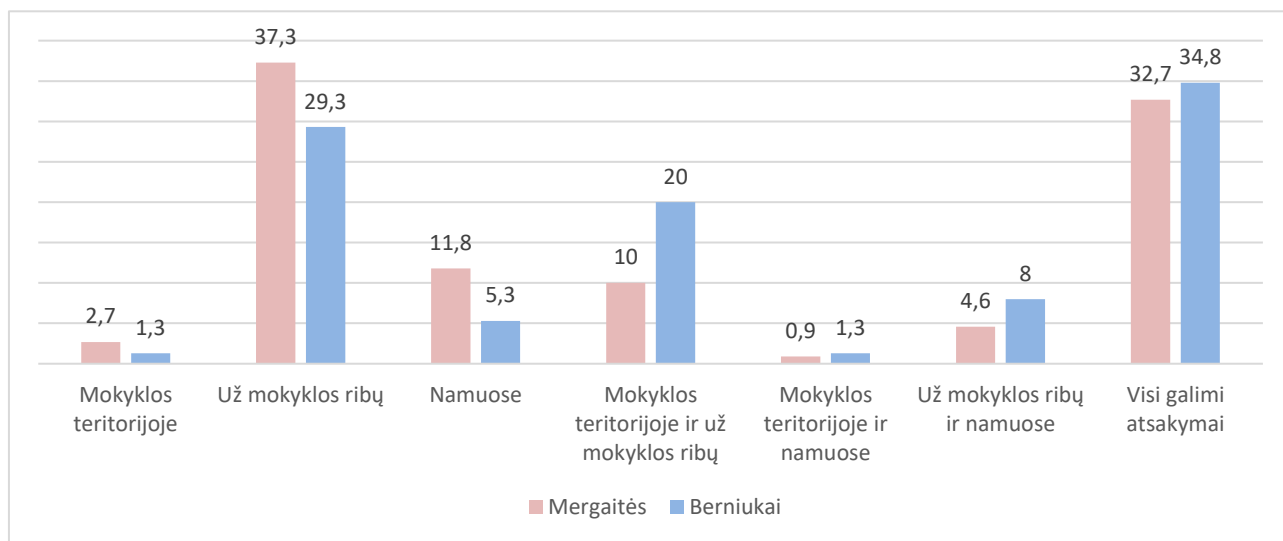
Rūkančių moksleivių tyrime buvo klausiama: „Kur rūkai e-cigaretes?“, šiame klausime buvo galimi keli atsakymų variantai. Iš galimų pasirinkimo variantų 46,4 proc. rūkančių moksleivių nurodė, kad e-cigaretes rūko už mokyklos ribų, 26,9 proc. rūkančių moksleivių nurodė, kad e-cigaretes rūko mokyklos teritorijoje, 26,6 proc. moksleivių nurodė, kad šias cigaretes rūko namuose. Analizuojant tyrimo metu gautus rezultatus nustatyta, kad visus galimus atsakymo variantus pasirinko 20,5 proc. nurodžiusių, kad rūko e-cigaretes mergaičių ir 13 proc. berniukų, mažiausia dalis mokinių e-cigaretes rūko tik mokyklos teritorijoje – 1,6 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių mergaičių ir 1,6 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių e-cigaretes berniukų, 22,2 proc. mergaičių ir 11,9 proc. berniukų šias cigaretes rūko už mokyklos ribų. Net 33,5 proc. tyrime dalyvaujančių rūkančių mokinių nurodė, kad šias cigaretes rūko mokyklos teritorijoje, už mokyklos ribų bei namuose, tarp šių mokinių 20,5 proc. tyrime dalyvaujančių rūkančių mergaičių bei 13 proc. rūkančių berniukų (žr. 21 pav.).

21 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių rūkymo įpročiai (proc.).

Analizuojant tyrimo duomenis nustatyta, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mergaičių tarpe, 37,3 proc. mergaičių e-cigaretes rūko už mokyklos ribų dar 32,7 proc. rūkančių mergaičių nurodė, kad šias cigaretes rūko mokyklos teritorijoje, už mokyklos ribų bei namuose. Analizuojant rūkančių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių berniukų rezultatus nustatyta, kad 29,3 proc. rūkančių berniukų nurodė, kad e-cigaretes rūko už mokyklos ribų,

šiek tiek didesnė dalis berniukų nei mergaičių šias cigaretes rūko mokyklos teritorijoje, už mokyklos ribų bei namuose – 34,8 proc. (žr. 22 pav.).

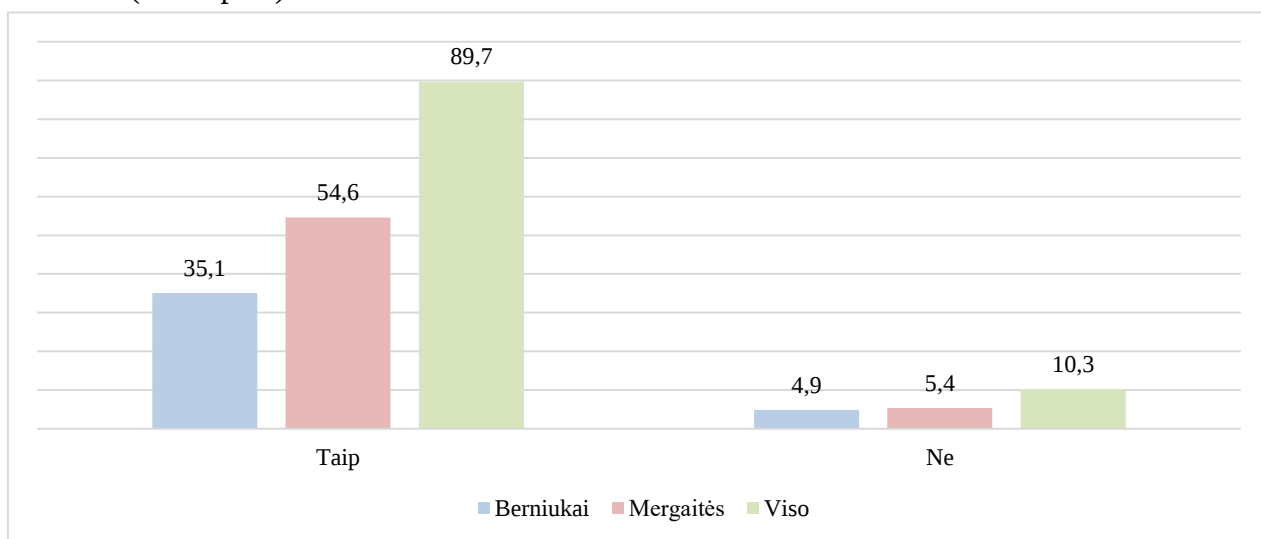

22 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių rūkymo įpročiai pagal lytį (proc.).

Tyrimo metu atskleista, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleiviai dažniausiai e-cigaretes vartoja už mokyklos ribų, taip pat dalis moksleivių nurodė, kad rūko šias cigaretes ne tik už mokyklos ribų, tačiau taip pat mokyklos teritorijoje bei namuose. Analizuojant tyrimo duomenis pagal lytį, pastebimas tam tikras skirtumas, mergaitės daugiausiai rūko e-cigaretes už mokyklos ribų, tuo tarpu didžiausia dalis rūkančių berniukų šias cigaretes rūko mokyklos teritorijoje, už mokyklos ribų bei namuose.

Siekiant atskleisti rūkančių mokinių požiūrį į e-cigarečių poveikį jų sveikatai, Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleivių buvo klausama: „Kaip manai, ar e-cigaretės kenkia sveikatai?“. Tyrimo rezultatai parodė, kad 89,7 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių moksleivių mano, jog e-cigaretės kenkia sveikatai. 10,3 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių mano, kad e-cigaretės nekenkia sveikatai. Analizuojant gautus rezultatus nustatyta, kad 54,6 proc. rūkančių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų mergaičių ir 35,1 proc. rūkančių berniukų mano, kad e-cigaretės yra kenksmingos jų sveikatai, 5,4 proc.

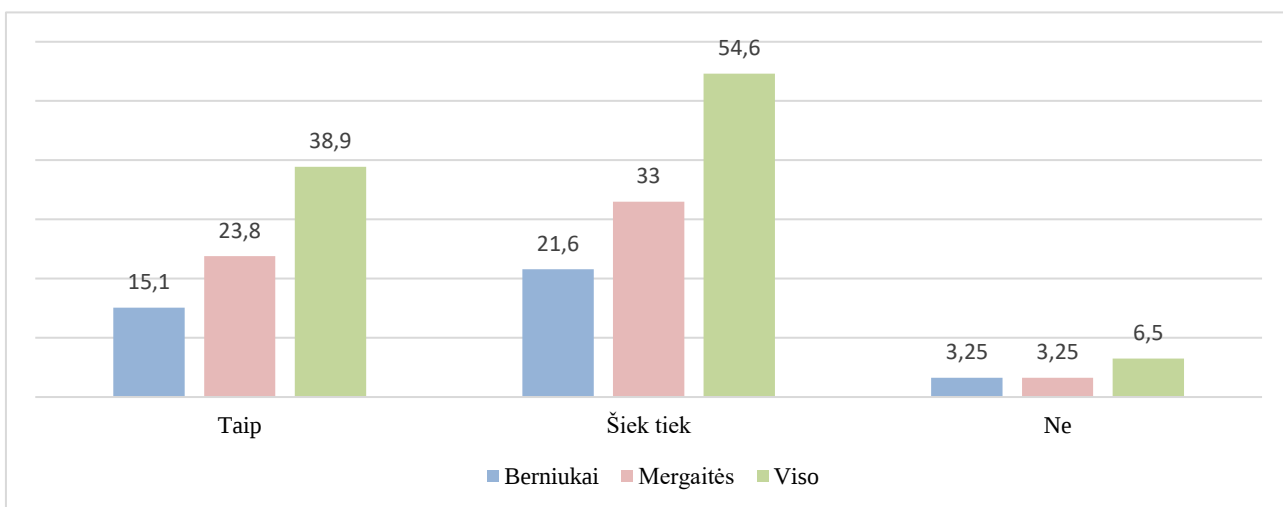
mergaičių ir 4,9 proc. berniukų mano, kad e-cigaretės nėra kenksmingos ir nesukelia jokių padarinių sveikatai (žr. 23 pav.).

23 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių požiūris apie e-cigarečių poveikį sveikatai (proc.).

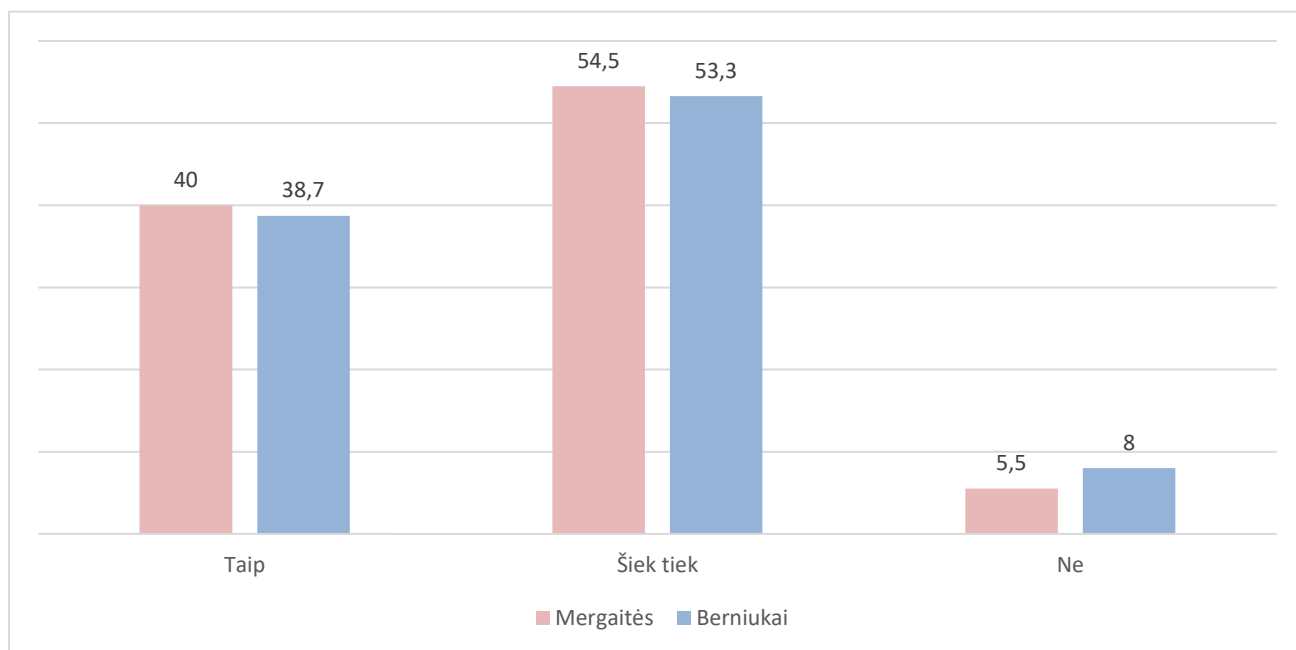
Iš tyrimo rezultatu aišku, kad didžioji dalis Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų mokinių mano, jog e-cigarečių vartojimas kenkia sveikatai, tik nedidelė dalis mokinių mano, kad e-cigarečių naudojimas nesukelia jokio neigiamo poveikio jų sveikatai, apibendrinant gautus duomenis, galima teigti, kad didžioji dalis rūkančių mokinių yra sąmoningi apie e-cigarečių potencialų neigiamą poveikį jų sveikatai.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių nuomone, ar jie turi pakankamai informacijos apie e-cigarečių daromą poveikį sveikatai, tyrimo metu 38,9 proc. rūkančių moksleivių nurodė, kad turi pakankamai informacijos apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai, šiek tiek informacijos turintys nurodė 54,6 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių mokinių, tik 6,5 proc. rūkančių mokinių nurodė neturintys pakankamai informacijos apie e-cigarečių daromą poveikį sveikatai (žr. 24 pav.).

24 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių žinios apie e-cigarečių daromą poveikį sveikatai (proc.).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad didžiausia dalis tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mergaičių ir berniukų nurodė, kad informacijos apie e-cigarečių daromą poveikį sveikatai turi šiek tiek – 54,5 proc. rūkančių mergaičių ir 53,3 proc. rūkančių berniukų, dar 40 proc. mergaičių ir 38,7 proc. berniukų nurodė, kad informacijos apie e-cigarečių daromą žalą jie turi pakankamai (žr. 25 pav.).

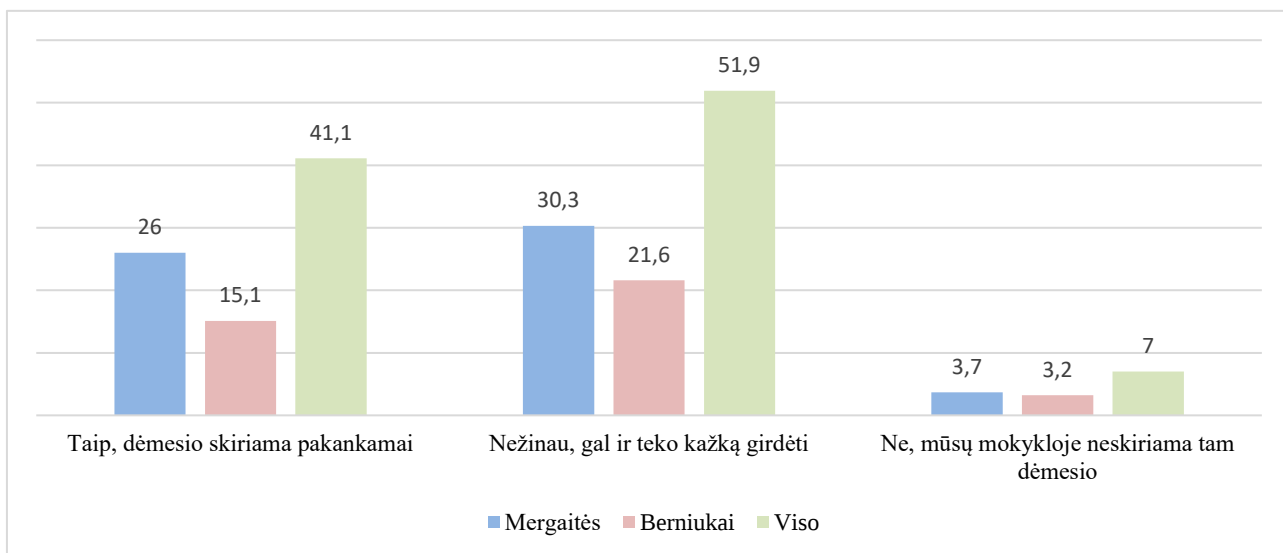

25 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių žinios apie e-cigarečių daromą poveikį sveikatai pagal lytį (proc.).

Apibendrinant galima daryti išvadas, kad dauguma rūkančių mokinių mano, jog turi bent šiek tiek informacijos apie e-cigarečių daromą poveikį sveikatai, didelė mokinių dalis mano, jog apie šių cigarečių daromą žalą sveikatai jie turi pakankamai informacijos – 39,5 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių mokinių. Nedidelė dalis mokinių nurodė manantys, kad jie neturi pakankamai informacijos apie šių cigarečių daromą žalą sveikatai – 5,5 proc. rūkančių mergaičių ir 8 proc. rūkančių berniukų.

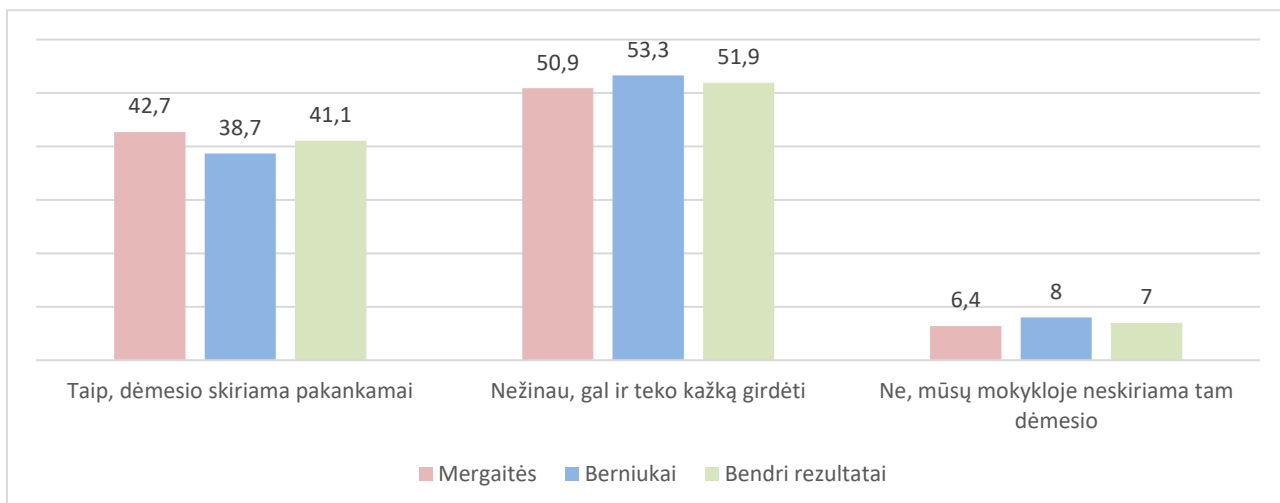
Tyrimo dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių buvo klausama „Tavo nuomone, ar Jūsų švietimo įstaigoje pakankamai suteikiama informacijos apie e-cigarečių poveikį sveikatai?“. 41,1 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleivių nurodė, kad prevencinėms priemonėms jų mokyklose dėmesio skiriama pakankamai, 51,9 proc. tyrime dalyvavusių moksleivių nurodė, kad jiems teko girdėti apie prevencines priemones e-cigarečių tema jų švietimo įstaigose, 7 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių moksleivių nurodė, kad jų mokykloje nėra skiriama dėmesio prevencinėms priemonėms e-cigarečių tema. Analizuojant gautus duomenis, nustatyta, kad didelė dalis, net 56,3 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių mergaičių ir 36,7 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių berniukų nurodė girdėję bet kokios informacijos apie jų švietimo įstaigose taikomas prevencines priemones e-cigarečių tematika, maža

dalį moksleivių, tarp kurių 3,7 proc. mergaičių ir 3,2 proc. berniukų nurodė, kad jiems neteko girdėti informacijos apie prevencines priemones jų švietimo įstaigose e-cigarečių tema. Atsižvelgiant į tyrimo metu gautus duomenis, galima daryti išvadą, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose taikomos prevencinės priemonės e-cigarečių tema, tik maža dalis rūkančių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleivių nurodė, jog nėra girdėję apie prevencinių priemonių taikymą jų švietimo įstaigose (žr. 26 pav.).

26 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomonė apie prevencinių priemonių taikymą jų švietimo įstaigose e-cigarečių tematika (proc.).

Analizuojant gautus duomenis, rezultatai parodė, kad didžioji dalis – 50,9 proc. rūkančių mergaičių ir didžioji dalis – 53,3 proc. rūkančių berniukų nurodė, kad jiems teko girdėti bet kokios informacijos apie prevencinių priemonių taikymą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose. Didelė dalis rūkančių moksleivių – 42,7 proc. rūkančių mergaičių ir 38,7 proc. rūkančių berniukų nurodė, kad e-cigarečių prevencijai jų švietimo įstaigose dėmesio skiriama pakankamai. Bendri rezultatai nurodė, kad didžioji dalis moksleivių mano, jog jiems teko girdėti, jog jų švietimo įstaigose taikomos prevencinės priemonės e-cigarečių tema (žr. 27 pav.).

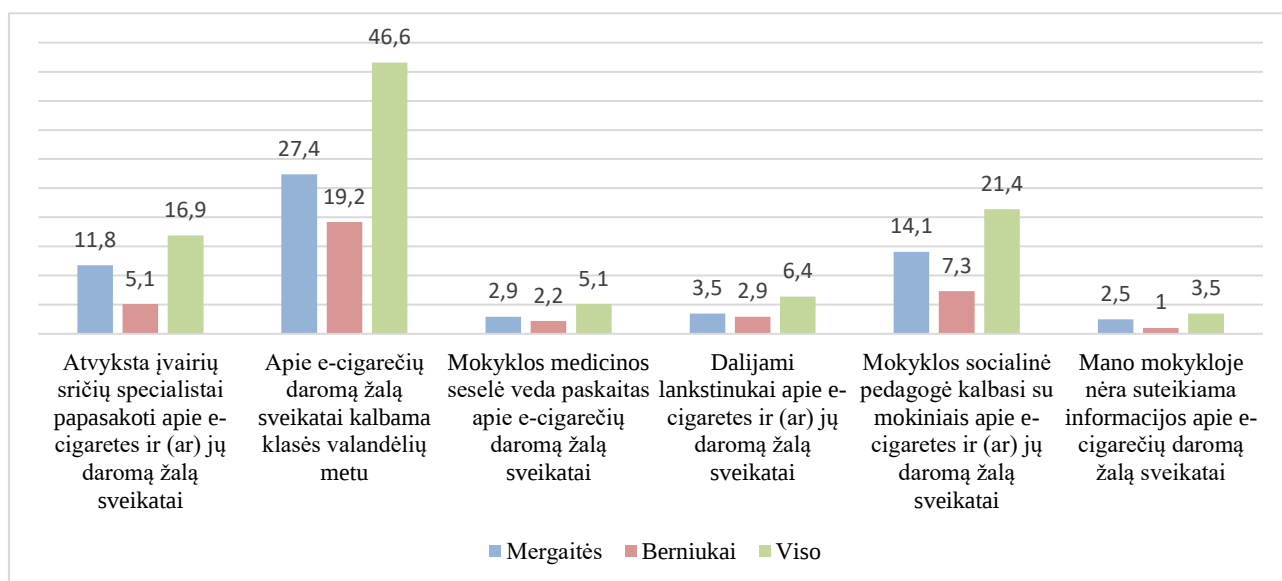

27 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomonė apie prevencinių priemonių taikymą jų švietimo įstaigose e-cigarečių tematika pagal lytį (proc.).

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis, galima daryti išvadą, kad dauguma rūkančių mokinių mano, jog jų mokyklose yra tam tikros prevencinės priemonės e-cigarečių rūkymo tema – 51,9 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleiviai dar 41,1 proc. moksleivių teigė, kad informacijos apie e-cigaretes švietimo įstaigose gauna pakankamai. Tai rodo, kad tolesnė prevencijos ir informavimo veikla gali būti nukreipiama siekti mažinti e-cigarečių rūkymą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių mokinių tarpe, prevencines priemones nukreipiant į siekį didinti moksleivių sąmoningumą e-cigarečių rūkymo tema.

Tyrimo metu siekta atskleisti, kokios prevencinės priemonės e-cigarečių tema taikomos Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose, rūkančių e-cigaretes moksleivių buvo klausiama: „Kokiomis priemonėmis tavo mokykloje suteikiama informacija apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai?“. Tyrime dalyvavusieji moksleiviai galėjo pasirinkti kelis atsakymų variantus. Iš galimų atsakymų variantų 16,9 proc. rūkančių e-cigaretes moksleivių nurodė, kad į Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigas atvyksta įvairių sričių specialistai (pvz. Gydytojų įstaigų darbuotojai, vaiko teisių apsaugos specialistai, policijos pareigūnai), papasakoti apie e-cigaretes ir (ar) jų daromą žalą sveikatai, 46,4 proc. moksleivių nurodė, kad apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai kalbama klasės valandėlių metu, 5,1 proc. moksleivių teigė, kad švietimo įstaigose dirbančios medicinos seselės veda paskaitas apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai, 6,4 proc. moksleivių teigė, kad jų švietimo įstaigose dalijami lankstinukai apie e-cigaretes ir (ar) jų poveikį sveikatai, 21,4 proc. tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nurodė, kad mokyklos socialinė pedagogė kalbasi su mokiniais apie e-cigaretes ir (ar) jų daromą žalą sveikatai, tik labai

nedidelė dalis – 3,5 proc. mokinių nurodė, kad jų švietimo įstaigoje nėra suteikiama informacijos apie šių cigarečių daromą žalą sveikatai (žr. 28 pav.).

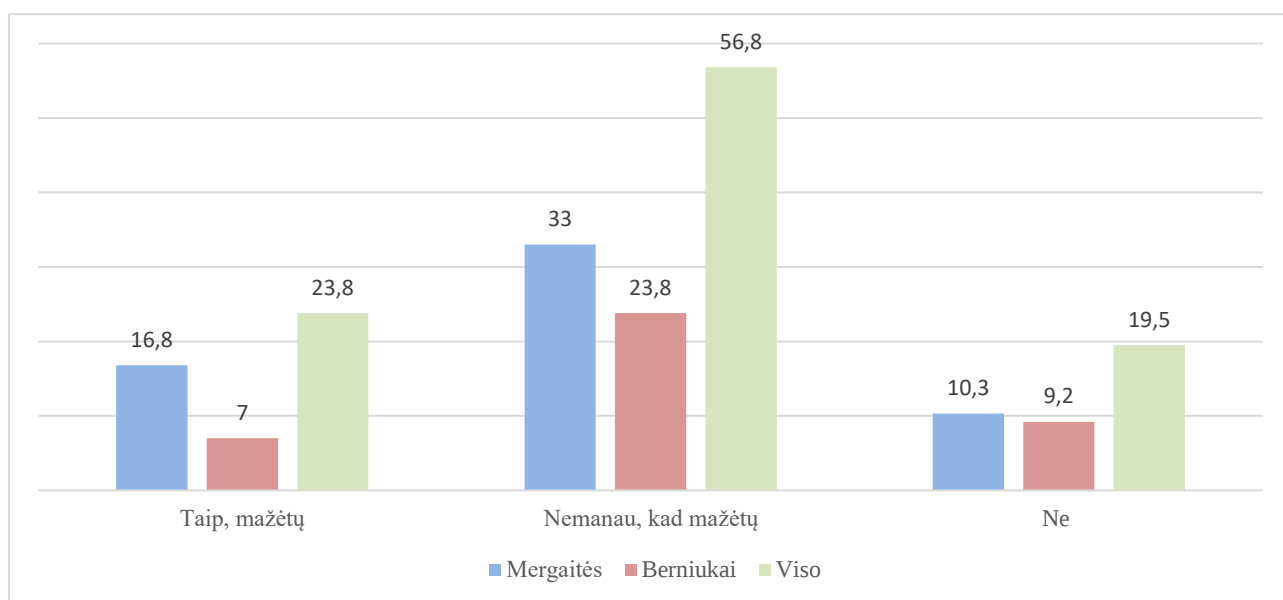

28 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomone, Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose taikomos prevencinės priemonės e-cigarečių tematika (proc.).

Tyrimo rezultatai parodė, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose vykdomos prevencinės priemonės e-cigarečių tematika, didžiausia dalis rūkančių moksleivių, net 46,6 proc. nurodė, kad jų švietimo įstaigose apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai kalbama klasės valandėlių metu, tarp moksleivių nurodžiusių, kad apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai kalbama klasės valandėlių metu 27,4 proc. mergaičių ir 19,2 proc. berniukų. Atsižvelgiant į gautus rezultatus, daroma išvada, kad daugiausiai apie e-cigaretes ir jų poveikį žmonių sveikatai kalbama klasės valandėlių metu, mažesnė dalis mokinių, t.y. 14,1 proc. mergaičių ir 7,3 proc. tyrime dalyvavusių berniukų teigė, kad apie e-cigaretes su mokiniais kalbasi mokyklos socialinė pedagogė, dar mažesnė dalis mokinių – 11,8 proc. mergaičių ir 5,1 proc. berniukų teigė, kad į švietimo įstaigas atvyksta įvairių sričių specialistai papasakoti apie e-cigaretes ir (ar) jų daromą žalą sveikatai. Mažiausia dalis moksleivių, t.y. 2,9 proc. mergaičių ir 2,2 proc. berniukų nurodė, kad mokyklos medicinos seselė veda paskaitas apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai.

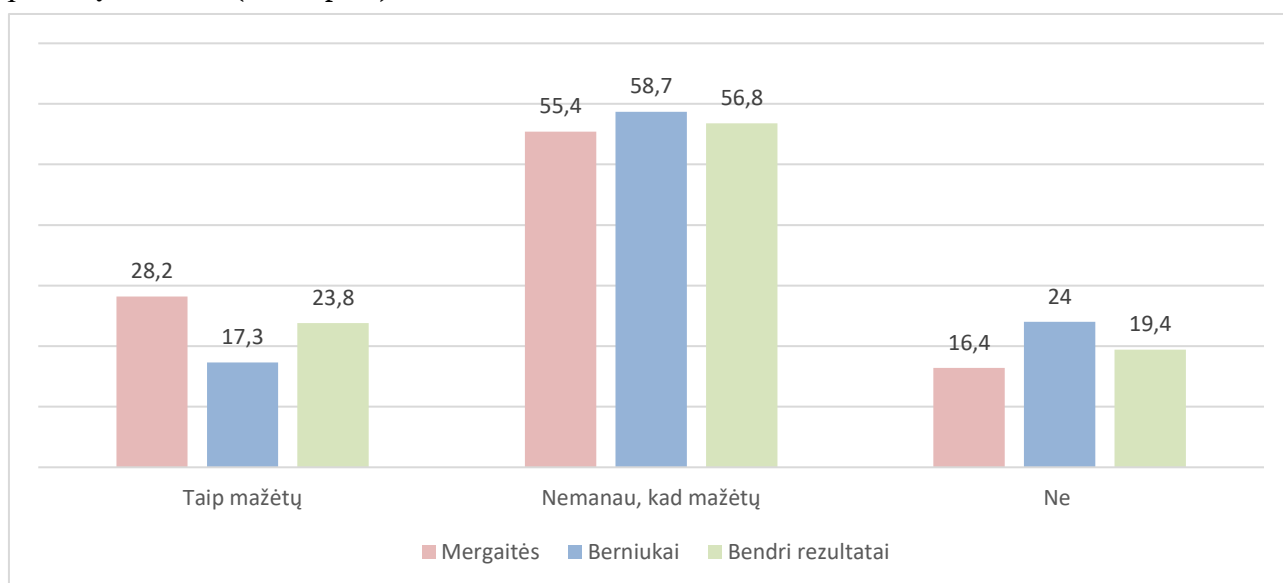
Galima daryti išvadą, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose yra įvairių prevencinių priemonių skirtų informuoti mokinius apie e-cigarečių žalą jų sveikatai. Tai yra svarbus žingsnis siekiant didesnio mokinių sąmoningumo e-cigarečių tema. Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad kai kurie mokiniai vis dar teigia, jog informacija gali būti nepakankama ir ne visada pristatoma pakankamai aiškiai, todėl tolesnė prevencijos veikla ir informavimas gali būti svarbus siekiant užtikrinti, kad mokinius pasiekianti informacija apie e-cigaretes ir jų vartojimą būtų aiški ir suprantama.

Tyrimo metu rūkančių paauglių buvo klausiama jų nuomonės: „Ar mažėtų paauglių vartojančių e-cigaretes skaičius, jeigu klasės valandėlių, įvairių renginių metu būtų daugiau kalbama apie e-cigaretes ir jų poveikį sveikatai?“. Tyrimo metu didžiausia dalis – 56,8 proc. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių dalyvavusių tyrime nurodė nemanančius, kad rūkančių moksleivių skaičius mažėtų jeigu klasės valandėlių, įvairių renginių metu būtų daugiau kalbama apie e-cigaretes ir jų poveikį sveikatai, šių procentų dalį sudaro 33 proc. mergaičių ir 23,8 proc. berniukų, 23,8 proc. rūkančių moksleivių teigė, kad mažėtų paauglių rūkančių e-cigaretes skaičius jeigu klasės valandėlių ar kitų įvairių renginių metu būtų daugiau kalbama apie šias cigaretes bei jų poveikį sveikatai. 19,5 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių paauglių nurodė, kad paauglių skaičius nemažėtų, jeigu klasės valandėlių ar įvairių renginių metu būtų daugiau kalbama apie e-cigaretes ir jų poveikį sveikatai (žr. 29 pav.).

29 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomonė, ar mažėtų paauglių rūkančių e-cigaretes skaičius pritaikius prevencines priemones švietimo įstaigose (proc.).

Analizuojant tyrimo duomenis nustatyta, kad 55,4 proc. dalyvavusių tyrime rūkančių mergaičių ir 58,7 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių berniukų nemano, kad mažėtų paauglių rūkančių e-cigaretes, jeigu klasės valandėlių, įvairių renginių metu būtų daugiau kalbama apie e-cigaretes ir jų poveikį sveikatai. 28,2 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių mergaičių ir 17,3 proc. rūkančių berniukų nuomone, paauglių rūkančių e-cigaretes skaičius mažėtų, jeigu švietimo įstaigose būtų daugiau kalbama apie e-cigaretes bei jų daromą poveikį sveikatai. Dalis mokinių – 16,4 proc. rūkančių mergaičių ir 24 proc. rūkančių berniukų kategoriškai neigė, kad rūkančių mokinių skaičius nemažėtų, jeigu klasės valandėlių ar įvairių renginių metu būtų daugiau kalbama apie e-cigaretes ir jų daromą poveikį sveikatai (žr. 30 pav.).

30 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomonė, ar mažėtų paauglių rūkančių e-cigaretes skaičius pritaikius prevencines priemones švietimo įstaigose pagal lytį (proc.)

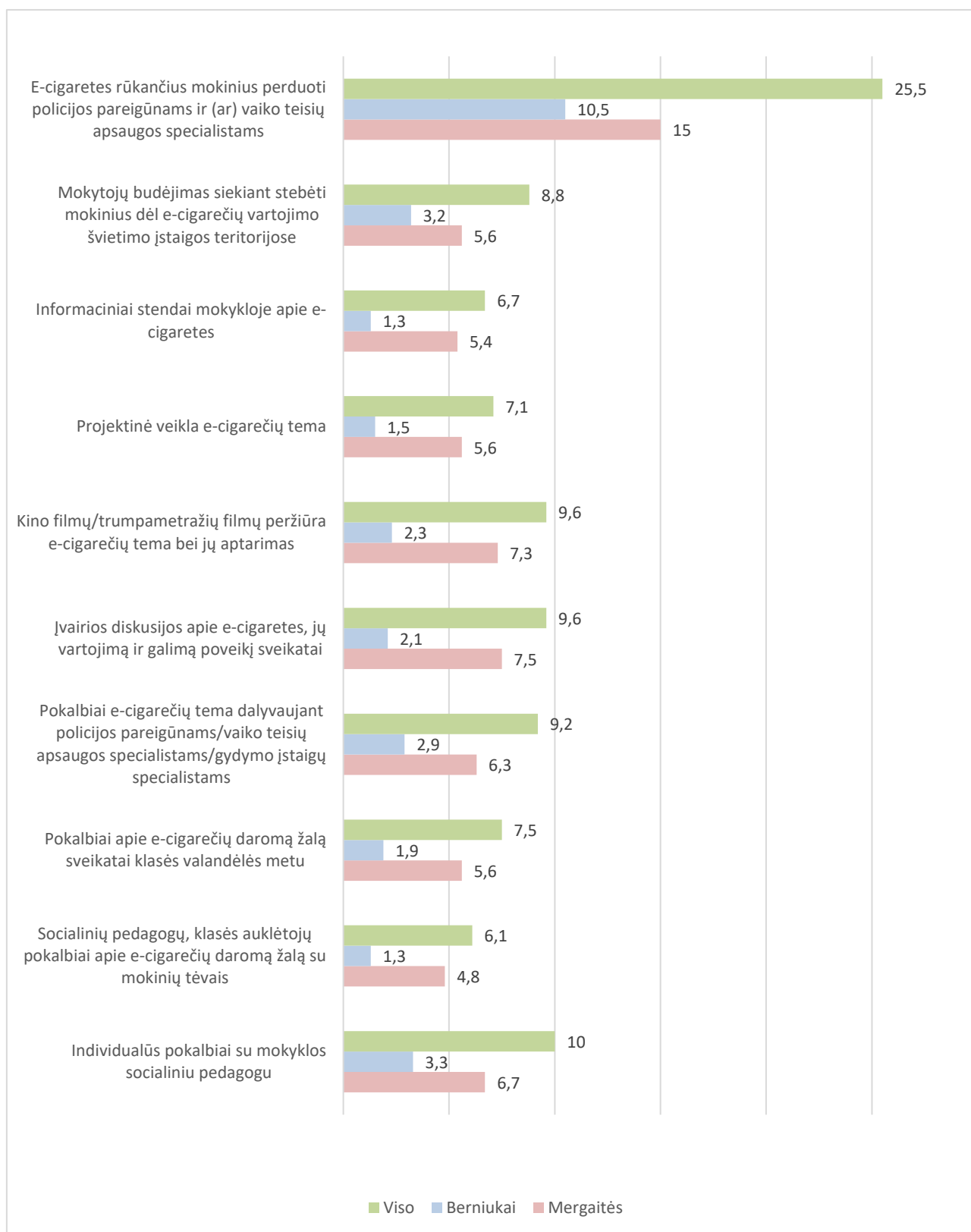
Tyrimo rezultatai parodė, kad didžioji dalis tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių nemano, jog papildoma informacija ar prevencinės priemonės padėtų sumažinti e-cigarečių vartojimą paauglių tarpe, mažesnę dalinius mokinių nurodė, kad prevencinės priemonės galėtų turėti poveikį ir padėtų sumažinti rūkančių e-cigaretes paauglių skaičių. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad didesnė dalis rūkančių berniukų – 24 proc. kategoriškai neigė, kad mažėtų rūkančių paauglių skaičius jeigu jų švietimo įstaigose būtų daugiau kalbama apie e-cigaretes ir jų poveikį sveikatai, tačiau ne maža dalis rūkančių mergaičių 28,2 proc. nurodė galvojančios, kad mažėtų paauglių rūkančių e-cigaretes skaičius, jeigu klasės valandėlių arba įvairių renginių metu būtų kalbama apie e-cigaretes ir jų daromą poveikį sveikatai.

Siekiant išsiaiškinti, kokios prevencinės priemonės padėtų sumažinti e-cigarečių plitimą paauglių tarpe, Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių buvo klausama: „Tavo nuomone, kokios priemonės, turėtų būti taikomos Jūsų švietimo įstaigose formuojant neigiamą mokinių požiūrį į e-cigarečių vartojimą? Rūkantys mokiniai iš 10 siūlomų atsakymo variantų galėjo

pasirinkti kelis jų nuomone tinkamus atsakymo variantus. 185 moksleiviai iš viso pasirinko 479 atsakymo variantus.

Rezultatai parodė, kad daugiausiai mokinių – 25,5 proc. mano, jog e-cigaretes rūkančius mokinius reikėtų perduoti policijos pareigūnams ir (ar) vaiko teisių apsaugos specialistams, mažesnė dalis – 10 proc. mokinių nurodė galvojantys, kad formuoti neigiamą požiūrį į e-cigarečių vartojimą padėtų individualūs pokalbiai su mokyklos socialine pedagoge, 9,6 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių mokinių nurodė, kad formuoti neigiamą požiūrį į e-cigaretes padėtų įvairios diskusijos apie e-cigaretes, jų vartojimą ir galimą poveikį sveikatai bei kino filmų / trumpųjų filmų peržiūra e-cigarečių tema bei filmų aptarimas. 8,8 proc. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių tyrime dalyvavusių rūkančių mokinių nurodė manantys, kad mokytojų budėjimas siekiant stebėti mokinius dėl e-cigarečių vartojimo švietimo įstaigos teritorijoje padėtų formuoti mokiniams neigiamą požiūrį į e-cigarečių rūkymą. Mažesnė dalis mokinių 7,1 proc. galvoja, kad siekiant formuoti mokinių neigiamą požiūrį į e-cigaretes reikalingi pokalbiai apie jų daromą žalą sveikatai klasės valandėlių metu, 6,7 proc. mano, jog padėtų informaciniai stendai mokykloje apie e-cigaretes, mažiausia dalis,

6,1 % mokinių galvoja, kad socialiniai pedagogai, klasės auklėtojai turėtų kalbėti apie e-cigarečių daromą žalą su mokinių tėvais (žr. 31 pav.).

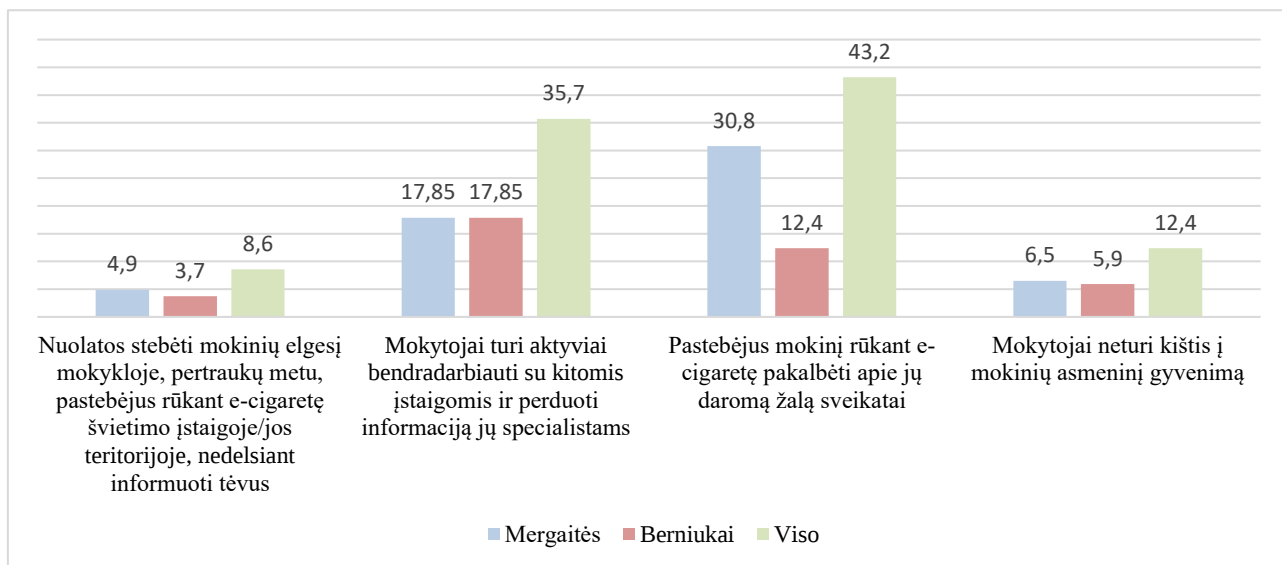
31 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių nuomonė apie tai, kokios priemonės turėtų būti taikomos Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose siekiant formuoti neigiamą mokinių požiūrį į e-cigarečių vartojimą dalis (proc.).

Tyrimo rezultatai parodė, kad mokiniai tolygiai vertina daugumos prevencinių priemonių taikymo sėkmingumą siekiant formuoti neigiamą paauglių požiūrį į e-cigarečių vartojimą. Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad didžioji rūkančių mokinių dalis, net 64,9 proc. rūkančių mergaičių ir 67,6 proc. rūkančių e-cigaretes berniukų mano, jog e-cigaretes rūkančius mokinius reikėtų perduoti policijos pareigūnams ir (ar) vaiko teisių apsaugos specialistams, tokiu būdu formuojant paauglių neigiamą požiūrį į e-cigarečių rūkymą.

Apibendrinant gautus rezultatus, galima teigti, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų mokiniai mano, jog griežtesnės sankcijos galėtų turėti didesnę įtaką jų elgesiui, kitos priemonės, tokios kaip individualūs pokalbiai su socialine pedagoge, diskusijos apie e-cigaretes ar kino filmų peržiūra e-cigarečių tematika, taip pat buvo vertinamos kaip svarbios, bet šie pasirinkimai buvo mažiau populiarūs Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių tarpe. Tai parodo, kad mokiniai mano, jog edukacija ir diskusijos gali turėti tam tikrą įtaką, tačiau ne tiek ryškiai kiek griežtesnių priemonių taikymas.

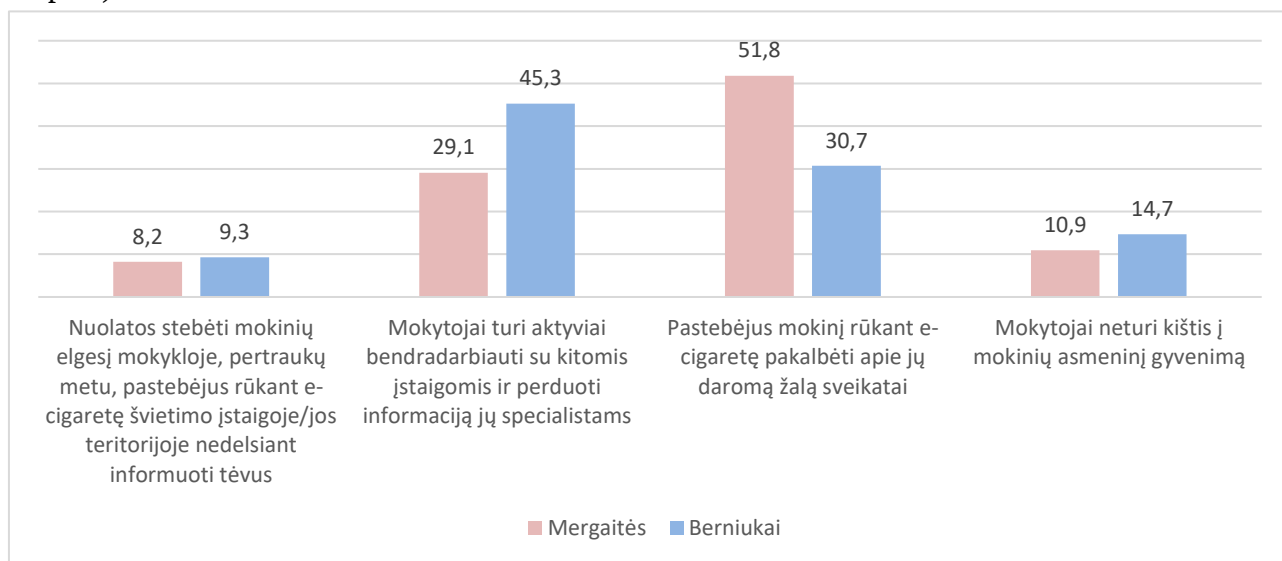
Siekiant atskleisti mokytojų vaidmenį užkertant e-cigarečių vartojimą moksleivių tarpe, Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių moksleivių buvo klausiama: „Koks, Tavo nuomone, turėtų būti mokytojų vaidmuo užkertant kelią e-cigarečių vartojimui paauglių tarpe?“. 43,2 proc. rūkančių moksleivių, tarp kurių 30,8 proc. sudaro rūkančios mergaitės ir 12,4 proc. rūkantys berniukai tyrime nurodė, kad mokytojai pastebėję mokinį rūkant e-cigaretę turėtų pakalbėti apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai, 35,7 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių mokinių, tarp kurių lygi dalis procentų rūkančių mergaičių ir berniukų mano, kad mokytojai turi aktyviai bendradarbiauti su kitomis įstaigomis ir perduoti informaciją jų specialistams. Mažesnę dalis rūkančių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių mokinių - 12,4 proc., kurių 6,5 proc. dalį sudaro mergaitės ir 5,9 proc. rūkantys berniukai nurodė manantys, kad mokytojas neturi kištis į mokinių asmeninį gyvenimą, dar 8,6 proc. moksleivių, tarp kurių 4,9 proc. mergaičių ir 3,7 proc. berniukų nurodė, kad

mokytojai turėtų nuolatos stebėti mokinių elgesį mokykloje, pertraukų metu pastebėjus rūkant e-cigaretes švietimo įstaigoje ar jos teritorijoje nedelsiant informuoti vaiko tėvus (žr. 32 pav.).

32 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių nuomonė apie mokytojų vaidmenį užkertant e-cigarečių vartojimo plitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose dalis (proc.).

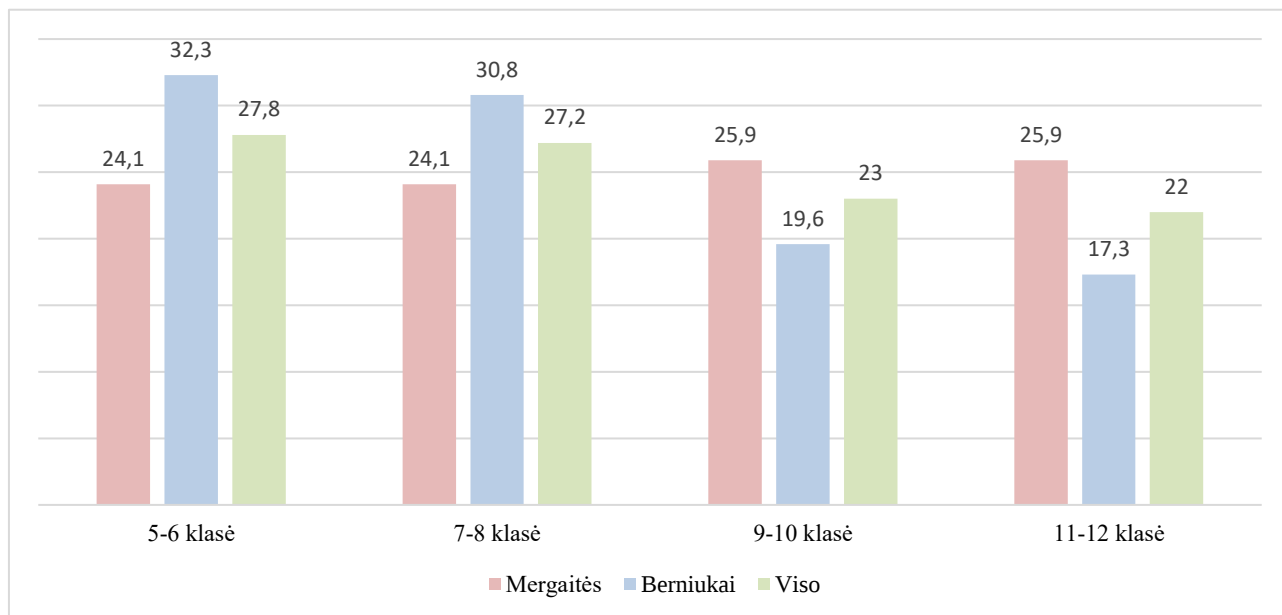
Analizuojant tyrimo duomenis nustatyta, kad 51,8 proc. tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mergaičių nuomone, mokytojai pastebėję mokinį rūkant e-cigaretes turėtų pakalbėti su mokiniu apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai, rūkančių berniukų tarpe didžioji dalis – 45,3 proc. nurodė, kad mokytojai turi aktyviai bendradarbiauti su kitomis įstaigomis, tokiomis kaip Valstybės vaiko teisių apsaugos tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ar Lietuvos policijos komisariatais bei perduoti informaciją jų specialistams (žr. 33 pav.).

33 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių nuomonė apie mokytojų vaidmenį užkertant e-cigarečių vartojimo plitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose pagal lytį (proc.)

Galima daryti išvadas, kad tyrimo rezultatais atskleidė, jog Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių mokiniai turi įvairių nuostatų dėl mokytojų vaidmens užkertant e-cigarečių vartojimui moksleivių tarpe. Didžioji dalis rūkančių mergaičių mano, kad mokytojai turėtų reaguoti pastebėję mokinį rūkant e-cigaretes ir pakalbėti apie šių cigarečių daromą žalą paauglio sveikatai, tačiau 45,3 proc. rūkančių berniukų nuomone, mokytojai turi aktyviai bendradarbiauti su kitomis įstaigomis, tokiomis kaip Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Lietuvos policijos komisariatais perduodant informaciją jų specialistams. Tyrimo rezultatai parodo, kad mokytojai gali turėti svarbų vaidmenį formuojant paauglių sveikos gyvensenos įpročius bei neigiamą požiūrį į e-cigarečių vartojimą, didžioji dalis mokinių mano, kad mokytojai turi veikti kaip informacijos šaltinis ir palaikyti sąmoningumą dėl e-cigarečių keliamų pavojų paauglių sveikatai.

Tyrimo dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių buvo klausama: „Kelintoje klasėje mokaisi?“, berniukų pasiskirstymas pagal klases – didžiausia dalis 32,3 proc. dalyvavusių tyrimo berniukų mokosi 5-6 klasėje, 30,8 proc. berniukų mokosi 7-8 klasėje, 19,6 proc. tyrimo dalyvavusių vaikų nurodė, kad lanko 9-10 klasę, 17,3 proc. vaikų mokosi 11-12 klasėje. Mergaičių pasiskirstymas pagal klases tolygus, 5-6 klasėje mokosi 24,1 proc. tyrimo dalyvavusių mergaičių, 24,1 proc. mergaičių mokosi 7-8 klasėje, 25,9 proc. mergaičių nurodė, kad mokosi 9-10 klasėje, tokia pati dalis merginų nurodė, kad mokosi 11-12 klasėje (žr. 34 pav.).

34 pav. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių dalyvavusių tyrimo moksleivių pasiskirstymas pagal klases (proc.)

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad tyrimo dalyvavo mažesnė dalis vaikų – 45,7 proc. vaikų ir 54,3 proc. merginų, didžiausia dalis tyrimo dalyvavusių berniukų – 32,3 proc. mokosi 5-6 klasėje bei sudaro didžiausią dalį nerūkančių berniukų tarpe.

Tyrimo rezultatai parodė, kad rūkantys Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų mokiniai iš esmės yra vyresnių klasių moksleiviai, mergaičių ir berniukų tarpe šios cigaretės plačiai paplitusios 11-12 klasėse, nors rūkymo pradžia gali prasidėti ir ankstyvame amžiuje. Apibendrinant galima teigti, kad atliktas tyrimas pateikė Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių požiūrį į e-cigaretes bei mokinių rūkymo įpročius. Remiantis surinkta informacija išryškėjo keletas svarbių dalykų.

1. Mokinių požiūris į e-cigaretes – daugiau nei trečdalis tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių mokinių e-cigaretes vertina neigiamai. Šis rezultatas parodė, kad dar didelė mokinių dalis nėra tinkamai informuoti apie e-cigarečių poveikį.
2. Informacijos šaltiniai – atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad mokiniai informaciją gauna iš įvairių šaltinių, įskaitant mokytojus, draugus bei internetą. Didžiausią įtaką mokiniams turi informacija, kurią jie gauna iš draugų. Tyrimo rezultatai parodo, kad švietimo įstaigos turėtų labiau pabrėžti kritinio mąstymo svarbą ir teikti patikimą informaciją apie e-cigarečių vartojimo riziką bei pasekmes.
3. Rūkymo įpročiai – daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių mokinių rūko e-cigaretes. Šis faktas parodo, kad e-cigarečių rūkymas yra reali problema, kuri turi būti sprendžiama taikant griežtesnes prevencines priemones švietimo įstaigose.

Tyrimo rezultatai parodo, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose būtina imtis veiksmų, siekiant padidinti mokinių informuotumą ir supratimą apie e-cigarečių daromą žalą jų sveikatai, prevencinės priemonės turėtų būti įtrauktos siekiant sumažinti šio įpročio plitimą paauglių tarpe.

Atlikto tyrimo duomenis apie e-cigarečių naudojimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe parodo tam tikras tendencijas. Dauguma mokinių, kurie pradėjo rūkyti e-cigaretes, tai padarė dėl skonių įvairovės, smalsumo ar dėl socialinio spaudimo, be to, tyrimo duomenys atskleidė, kad tyrime dalyvavusieji moksleiviai šias cigaretes dažniausiai rūko už mokyklos ribų, tačiau nemaža dalis moksleivių tai daro ir mokyklos teritorijoje bei namuose. Didelė dauguma rūkančių moksleivių suvokia, kad e-cigarečių vartojimas kenkia jų sveikatai, taip pat nemaža dalis mokinių mano, kad turi pakankamai informacijos apie šių cigarečių daromą poveikį sveikatai. Tyrime dalyvavusių moksleivių nuomone, jiems yra tekę girdėti apie prevencinių priemonių taikymą jų švietimo įstaigose e-cigarečių tema. Nors Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose vykdomos prevencinės priemonės, e-cigarečių paplitimas Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe kelia didelį nerimą ir rodo poreikį stiprinti prevencines priemones ir informavimo programas, siekiant sumažinti e-cigarečių vartojimą paauglių tarpe.

Gauti tyrimo rezultatai pateikia gana išsamią analizę apie tai, kaip rūkymo prevencija vykdomas Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose. Nors kai kurios prevencinės priemonės jau yra taikomos Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose, tačiau trūksta jų veiksmingumo mažinant e-cigarečių plitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe. Dauguma tyrime dalyvavusių moksleivių mano, kad jų švietimo įstaigose skiriama dėmesio prevencinių priemonių taikymui e-cigarečių tema, tačiau didelė rūkančių mokinių dalis nemano, kad papildoma informacija apie e-cigarečių poveikį jų sveikatai padėtų sumažinti šių cigarečių vartojimą paauglių tarpe. E-cigaretės labiausiai paplitusios 11-12 klasių mokinių tarpe, šiek tiek mažiau paplitusios šios cigaretės yra tarp 9-10 klasių mokinių, mažiausias e-cigarečių paplitimas yra 5-6 klasių mokinių tarpe.

Tyrimo rezultatai parodė, kad mokiniai turi įvairias nuostatas dėl mokytojų vaidmens siekiant mažinti e-cigarečių vartojimą mokinių tarpe, didžioji dalis tyrime dalyvavusių rūkančių moksleivių mano, kad mokytojai turėtų būti informacijos šaltiniai ir skatinti sąmoningumą dėl e-cigarečių keliamų pavojų paauglių sveikatai. Apibendrinant, tyrimo rezultatai parodo, kad nors yra įgyvendinamos prevencinės priemonės Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose, jos gali būti nepakankamos arba netinkamai taikomos siekiant mažinti e-cigarečių plitimą paauglių tarpe. Siekiant mažinti e-cigarečių plitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleivių tarpe svarbu toliau siekti efektyvių būdų mokiniams informuoti apie e-cigarečių rūkymo žalą, skatinti sveikos gyvensenos įpročius stiprinant bendradarbiavimą su specialistais tinkamai pritaikant prevencines priemones švietimo įstaigose.

2.4. Mokslinė diskusija

Išanalizavus kiekybinio tyrimo rezultatus, buvo nustatyta, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe e-cigarečių rūkymas yra paplitęs, 63,6 proc. tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleivių rūko e-cigaretes nuolat arba kartais. Šios cigaretės labiausiai paplitusios vyresnių klasių moksleivių tarpe, mažiausiai paplitusios 5-6 klasių moksleivių tarpe, mergaičių tarpe e-cigarečių nerūko 68,4 proc., berniukų nurodžiusių, kad nerūko e-cigarečių skaičius siekia 79 proc. Atlikto tyrimo metu esminių skirtumų tarp lyčių įpročių e-cigarečių rūkymo tema nepastebėta. Tai atspindi ir kituose tyrimų pristatymuose pateikiamas tendencijas. Pavyzdžiui, teorinėje darbo dalyje atlikta mokslinių šaltinių analizė parodė, kad jau 2021 metais paauglių tarpe e-cigaretes bent kartą buvo išbandę 45,4 proc. tyrime dalyvavusių respondentų (NTAKD, 2022, p. 10), o metais vėliau Kėdainių rajono savivaldybėje vykdyto tyrimo metu, buvo nustatyta, kad 42,8 proc. dalyvavusių tyrime moksleivių nurodė, kad nors kartą yra rūkę e-cigaretes, Lietuvoje atliktų tyrimų metu rūkymo ypatumai tarp lyčių iš esmės neišsiskyrė (NTAKD, 2023, p. 117).

Atlikto tyrimo metu, Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių 44,7 proc. dalyvavusių tyrime moksleivių nurodė, kad e-cigaretes daugiausiai reklamuoja nuomonės formuotojai. Viena iš priežasčių, kodėl jaunas žmogus gali pradėti galvoti, kad e-cigaretės yra madingas ir populiarus prietaisas – e-cigarečių reklamos pasitelkiant įžymius žmones (Bankauskienė ir kt., 2018, p. 45), 2021 m. atlikta socialinių platformų analizė parodė, kad socialinėse platformose, tokiose kaip „Youtube“ arba „TikTok“ naudojamos reklamos daro didelį poveikį e-cigarečių plitimui paauglių tarpe (Smith ir kt., 2023, p. 8).

Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe atlikto tyrimo metu nustatyta, kad e-cigaretes didžiausia dalis moksleivių išbandė dėl e-cigarečių skonių įvairovės arba smalsumo, mažesnę įtaką pradėti rūkyti e-cigaretes turi draugai ar šeimos ratas, tyrimo metu respondentai taip pat įvardino ir kitas priežastis, tokias kaip noras mesti rūkyti, siekis nusiraminti bei e-cigarečių rūkymas siekiant pakeisti įprastus tabako gaminius. Analizuojant mokslinius šaltinius buvo aptiktos panašios e-cigarečių paplitimo paauglių tarpe priežastys – platus e-skysčių asortimentas sudarytas iš įvairių skonių, kurie e-cigaretės įtraukiamiems garams suteikia gaivius vaisių, gumos, mėtų ar kitus aromatus (Marques ir kt. 2021, p. 4), smalsumas, noras mesti rūkyti įprastus tabako gaminius, socialinės žiniasklaidos poveikis, lengvas prieinamumas ir naudojimas (Sapru, 2020, p. 4), bendraamžių draugų ar kitų socialinių ryšių įtaka (Caie ir Ran, 2023, p. 89).

Kiekybinio tyrimo metu nustatyta, kad nemaža dalis moksleivių – 35,4 proc. moksleivių e-cigaretes vertina teigiamai arba labai teigiamai, dar 24,7 proc. moksleivių šias cigaretes vertina nei teigiamai nei neigiamai. Tai rodo, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų moksleiviai prastai suvokia apie e-cigarečių daromą žalą jų sveikatai. Kitų autorių publikuotuose darbuose pastebimi panašūs aspektai, paaugliai e-cigaretes vertina teigiamai (Thoonen ir Jongenelis, 2023, p. 1), 2019 metais Lietuvoje iš viso 72 proc. moksleivių neigė šių cigarečių daromą žalą sveikatai (Rupšienė ir kt., 2020, p. 29). Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose vykdyto tyrimo metu nustatyta, kad daugiausiai informacijos apie neigiamą e-cigarečių poveikį sveikatai moksleiviai gauna iš mokytojų – 80,4 proc. moksleivių, atliktas tyrimas parodė, kad internetas ir televizija bei kiti informaciniai šaltiniai yra kaip papildomos priemonės informuoti paauglius apie e-cigarečių neigiamą poveikį sveikatai. Atlikti tyrimai (Centers for Disease Control and Prevention, 2016, p. 1) atskleidžia, kad internetas bei draugai yra papildomi informaciniai šaltiniai, tačiau nepakeičia tėvų, mokytojų ir gydytojų teikiamos informacijos apie e-cigarečių daromą poveikį sveikatai.

Tyrimo metu Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių didžioji dalis moksleivių – 51,9 proc. nurodė, kad jiems teko girdėti bet kokios informacijos apie prevencines priemones e-cigarečių tema, 41,1 proc. rūkančių moksleivių teigė, kad jų mokykloje prevencinėms priemonėms dėmesio skiriama pakankamai, tik 7 proc. rūkančių moksleivių nurodė, kad jie nėra girdėję apie prevencines priemones e-cigarečių tema mokykloje. Pasak Gudžinskienės ir Česnavičienės (2013, p.

122), svarbu kad mokykla formuotų neigiamą požiūrį į sveikatai kenksmingus, žalingus įpročius, siekiant formuoti sveikos gyvensenos supratimą paauglių tarpe, siekiant išvengti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, švietimo įstaigose yra taikomos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos skirtos išvengti šių medžiagų vartojimo bei plėsti mokinių žinias apie šių medžiagų vartojimą bei jo pasekmes (NTAKD, 2023, p. 13).

Tyrimo metu 21,4 proc. rūkančių mokinių nurodė, kad socialinė pedagogė kalbasi su mokiniais apie e-cigaretes ir (ar) jų daromą žalą sveikatai, 25,5 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių mokinių nurodė, kad mažėtų paauglių rūkančių e-cigaretes, jeigu e-cigaretes rūkančius mokinius švietimo įstaigoje dirbantys darbuotojai perduotų policijos pareigūnams ir (ar) vaiko teisių apsaugos specialistams. Barkauskienė ir Zacharevičienė (2019, p. 41) akcentavo, kad viena iš socialinio pedagogo funkcijų – bendradarbiauti su kitomis institucijomis užtikrinančiomis vaiko teisių apsaugą Lietuvoje. Pasak Skučaitės ir Karmazės (2011, p. 9), pradėjus ryškėti netinkamam vaiko elgesiui mokykloje, švietimo įstaigų partneriais tampa policijos pareigūnai bei vaiko teisių apsaugos specialistai, tačiau į juos kreipiamasi tik tada, kai problemos mokyklos ribose tampa neišsprendžiamos (2011, p. 20).

Išvados

1. E-cigaretės – tai į įprastą cigaretę panašus nikotino tiekimo prietaisas, susidedantis iš skysčiu užpildytos kasetės, kaitiklio bei baterijos, šios cigaretės gali būti vienkartinės arba užpildomos e-cigaretės skirtu skysčiu, kuris būna įvairaus skonio ir stiprumo. E-cigaretėje kaitinamas skystis tampa garais, kurie įkvepiami – tokiu būdu organizmą pasiekia tam tikras nikotino kiekis.
2. E-cigaretės yra naujos kartos nikotino tiekimo prietaisai, kurių populiarumas paauglių tarpe sparčiai auga. Tai iliustruoja skirtingais laikotarpiais atlikti Lietuvoje moksliniai tyrimai: 2014 m. Lietuvoje šiasigaretės buvo išbandę 38,2 proc. 13 metų paauglių, dar 60 proc. 15 metų Vilniaus mieste gyvenančių paauglių nurodė, kad šiasigaretės rūkė nors kartą gyvenime,; 2019 metais e-cigarečių vartojimo paplitimas moksleivių tarpe lenkė įprastų tabako gaminių paplitimą, bent kartą gyvenime šiasigaretės buvo išbandę 65 proc. Lietuvos paauglių.
3. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose e-cigaretės rūko reguliariai arba kartais rūko net 63,6 %, 5-12 klasių mokinių. Šios cigaretės mažiausiai paplitusios tarp 5-6 klasių mokinių, didžiausias šių cigarečių paplitimas yra 11-12 klasėje, visi tyrime dalyvavę Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 11-12 klasių moksleiviai nurodė rūkantys e-cigaretės. 9-10 klasių 88 proc. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų mokinių taip pat nurodė, kad rūko e-cigaretės. Daugumos Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių nuomone, pradėti rūkyti e-cigaretės didžiausią įtaką turi smalsumas bei e-cigarečių skonių įvairovė, mažesnę įtaką paaugliams pradėti rūkyti e-cigaretės turi jų draugai bei šeimos nariai. Tyrimo duomenys atskleidė, kad 37,3 proc. rūkančių mergaičių ir 38,7 proc. rūkančių berniukų šiasigaretės išbandė dėl jų skonių įvairovės. Didžioji dalis – 93 proc. Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių rūkančių mokinių nurodė, kad jiems teko girdėti bet kokios informacijos apie prevencinių priemonių taikymą jų švietimo įstaigoje, 41,1 proc. tyrime dalyvavusių rūkančių moksleivių nuomone, jų švietimo įstaigoje prevencinėms priemonėms e-cigarečių tema skiriama pakankamai dėmesio.
4. Atliktas tyrimas atskleidė, kad Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose vykdomos prevencinės priemonės e-cigarečių tematika, didžiausia dalis rūkančių moksleivių, net 46,6 proc. nurodė, kad jų švietimo įstaigose apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai kalbama klasės valandėlių metu, dar 21,4 proc. moksleivių teigė, kad apie e-cigaretės su mokiniais kalbasi mokyklos socialinė pedagogė, 16,9 proc. dalyvavusių respondentų tyrime nurodė, kad į švietimo įstaigas atvyksta įvairių sričių specialistai papasakoti apie e-cigaretės ir (ar) jų daromą žalą sveikatai, mažiausia tyrime dalyvavusių moksleivių dalis – 5,1 proc. nurodė, kad mokyklos medicinos seselė veda paskaitas apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai.
5. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad iškelta hipotezė nepasitvirtino, Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose pradėjus įgyvendinti prevencines priemones nesumažėjo paauglių rūkančių e-cigaretės

skaičius, 63,6 proc. tyrime dalyvavusių Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių mokinių nurodė, kad rūko e-cigaretes, rūkančių mokinių nuomone, nemažėtų paauglių skaičius, jeigu klasės valandėlių ar įvairių renginių metu būtų daugiau kalbama apie e-cigaretes bei jų daromą poveikį sveikatai.

Rekomendacijos

1. **Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigoms** - organizuoti specialius projektus, seminarus ar kino filmų / trumpametražių filmų peržiūras skirtas informuoti mokinius apie e-cigarečių žalą ir pavojus aktyviai bendradarbiaujant su kitomis įstaigomis siekti užkirsti kelią e-cigarečių plitimui Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose.
2. **Vaiko teisių apsaugą užtikrinančios institucijos** – valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, savivaldybių institucijos turėtų dažniau organizuoti pokalbius apie e-cigarečių neigiamą žalą paauglių sveikatai, motyvuotų paauglius atsisakyti e-cigarečių rūkymo.
3. **Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigos** - siekti aktyviai bendradarbiauti su tėvais ir teisėsaugos institucijomis, siekiant sukurti veiksmingas strategijas, kaip mažinti e-cigarečių vartojimo paplitimą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose.
4. **Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigos** - kūrybiškai pakeisti švietimo įstaigų aplinką, kad ji skatintų sveikos gyvensenos įpročius siekiant atgrasyti paauglius nuo žalingų įpročių, įskaitant e-cigarečių vartojimą.
5. **Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija** - reguliariai teikti mokymus mokytojams apie e-cigarečių plitimo tendencijas, jų poveikį paauglių sveikatai ir veiksmingus metodus, kokiais būdais kovoti su e-cigarečių plitimu paauglių tarpe.
6. **Kupiškio rajono savivaldybės kultūros, švietimo ir sporto skyrius** - siekiant atskleisti e-cigarečių plitimo mastą Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigų 5-12 klasių moksleivių tarpe, empirinį tyrimą atlikt 2026 metais.

Literatūros sąrašas

1. Abrose, B. K., Rostron, B. L., Jognson, S. E., Portnoy, D. B., Apelberg, B. J., Kaufman, A. R. ir Choiniere, C. J. (2014). Perceptions of the relative harm of cigarettes and e-cigarettes among US youth. *American Journal of preventive medicine*, 47(2), S53-S60.
2. Aleknaitė, A., Andrijauskaitė, M., Latauskienė, J. ir Andrejevaitė, V. (2016). Elektroninės cigaretės: naujas būdas mesti rūkyti ar nauja grėsmė?. *Acta Medica Lituanica*, 23(1), 43-53. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.6001/actamedica.v23i1.3269>.
3. Bačiulienė, K. ir Zaborskis, A. (2004). Požiūris į vaiko sveikatą Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje. *Medicina*, 40(8), 714-720.
4. Bagdonas, A. (2001). Socialinis darbas Lietuvoje: raidos, praktikos ir akademinis aspektai. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, (1), 10-48.
5. Baltakojytė, A., Šumskas, L., Sauliūnė, S. ir Sakalauskaitė, Z. (2012). Kauno ir Šiaulių miestų devintų klasių mokinių gyvensenos ypatumai. *Visuomenės sveikata*, 2(57), 94-102.
6. Baltrūšaitytė, R. (2013) Alkoholio vartojimo ir rūkymo prevencijos priemonių poreikio ir taikymo tikslinėse grupėse galimybių tyrimas. Prieiga per internetą: https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/jaunimo_tyrimas_2013.pdf.
7. Bankauskienė, I. ir Gedminienė R. (2016). *Vaikai seka tėvų pavyzdžiu. Informacinis leidinys tėvams apie psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją*. Vilnius.
8. Bankauskienė, I., Jonutytė, I., Leonienė, V., Merfeldaitė, O., Petruškevičiūtė, A., Prakapas, R., Šarkanė, R., Šimaitis, A., Valantiejiene, S. ir Valantiejus, G. (2018). Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa mokinių tėvams: metodinės rekomendacijos, mokyklų ir globos įstaigų vadovams, pedagogams, specialistams.
9. Barkauskienė, R. ir Zacharevičienė, A. (2019). Darbas su vaikais, turinčiais elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų. Vilnius. Prieiga per internetą: https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/tyrimai_ir_analizes/2019/Metodin%C4%97%20priemon%C4%97%20socialiniams%20pedagogams.pdf.
10. Barkauskienė, R., Gerinskaitė-Paulaitienė, L., Čekuolienė, D. ir Adler, A. (2018). Minimalios priežiūros priemonės gaunantys paaugliai: mentalizacija, psichosocialinis funkcionavimas ir trauminė patirtis.
11. Bhatt, J. M., Ramphul, M. ir Bush, A. (2020). An update on controversies in e-cigarettes. *Paediatric respiratory reviews*, 36, 75-86.
12. Bieliūnė, S., Buzarevič, A., Pranka, D. ir Žėkas, T. (2015). Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai.
13. Boykan, R., Jenssen, B., Mahabee-Gittens, M.E., Salloum, R., Walley, S., Wilson, K. ir Winickoff, J. (2022). Flavored E-Cigarettes and Adolescent Health. Prieiga per internetą:

- <https://www.massgeneral.org/assets/mgh/pdf/children/flavored-e-cigs-and-adolescent-health-white-paper.pdf>.
14. Brandon, T. H., Goniewicz, M. L., Hanna, N. H., Hatsukami, D. K., Herbst, R. S., Hobin, J. A., Ostroff J. S., Shields, P. G., Toll, B. A., Tyne, C. A., Viswanath, K. ir Warren, W. (2015). Electronic Nicotine Delivery Systems: A Policy Statement From the American Association for Cancer Research and the American Society of Clinical Oncology. *Journal of Clinical Oncology* 33(8), 952-965. doi: [10.1200/JCO.2014.59.4465](https://doi.org/10.1200/JCO.2014.59.4465).
 15. Brody, J. S. (2014). The promise and problems of e-cigarettes. *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine*, 189(4), 379-380. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1164/rccm.201312-2263ED>.
 16. Budreika, G., Gutkauskienė, J., Kurlytė, R. ir Lukoševičiūtė, R. (2021). Tarpžinybinio bendradarbiavimo modelis vaikų psichikos sveikatos priežiūroje.
 17. Caie, S. Ir Ran, G. J. (2023). The rationale of non-smoking adolescents' use of electronic cigarettes (vaping): A scoping review. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 35(1), 85–94.
 18. Chen, G., Rahman, Sh. ir Lutfy, K. (2023). E-cigarettes may serve as a gateway to conventional cigarettes and other addictive drugs. *Advances in Drug and Alcohol Research*, 3, 1-14. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.3389/adar.2023.11345>.
 19. Cooper, M., Park-Lee, E., Ren, C., Cornelius, M., Jamal, A. ir Cullen, K. A. (2022). Notes from the Field: E-cigarette Use Among Middle and High School Students – United States, 2022. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 71(40), 1283-1285. doi: [10.15585/mmwr.mm7140a3](https://doi.org/10.15585/mmwr.mm7140a3).
 20. Daniels, N., Cosma, C., Llewellyn, A., Banks, D., Morris, H., Copeland, J. ir Djarlijeva, E. (2020). E-cigarettes: no smoke without fire?. *British Actuarial Journal*, 25 e12. doi: [10.1017/S1357321720000112](https://doi.org/10.1017/S1357321720000112).
 21. *Dėl Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašo patvirtinimo*. 2017/Nr. 13864. LRS. Žiūrėta 2023 m. lapkričio 20 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a3d680508cc111e7a5e2b345b086d377/asr>.
 22. *Dėl mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo*. 2011/Nr. 45-2121. LRS. Žiūrėta 2023 m. spalio 03 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.396543/asr>.
 23. *Dėl Pagalbos nepilnamečiams, vartojantiems psichoaktyviąsias medžiagas, ir jų atstovams pagal įstatymą teikimo Vilniaus miesto savivaldybėje algoritmo aprašo tvirtinimo*. Nr. 30-2616/20. LRS. Žiūrėta 2024 m. kovo 16 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a6ad6ae0252611eb8c97e01ffe050e1c?jfwid=bkaxm699>.

24. *Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo*. 2006/Nr. 43-1570. LRS. Žiūrėta 2023 m. lapkričio 26 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274453/asr>.
25. Dinakar, C. ir O'Connor, G. T. (2016). The health effects of electronic cigarettes. *New England Journal of Medicine*, 375(14), 1372-1381. doi: [10.1056/NEJMra1502466](https://doi.org/10.1056/NEJMra1502466).
26. Doherty, J., Davison, J., McLaughlin, M., Giles, M., Dunwoody, L., McDowell, C., Butter, S., Wilmont, E. ir Simpson, E. (2022). Prevalence, knowledge and factors associated with e-cigarette use among parents of secondary school children. *Public Health in Practice*, 4. doi: <https://doi.org/10.1016/j.puhip.2022.100334>.
27. Dudaitė, J. ir Kairienė B. (2017). Žiniasklaidos formuojamas požiūris į vaiko teisių įgyvendinimą. *Specialusis ugdymas*, (1), 77-95.
28. Erikson, E. H. (1968). *Identity youth and crisis*. (No. 7). WW Norton and company.
29. Eurobarometer, S. (2015). Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes. *TNS Opinion Social*, 429, 1-42.
30. Evans-Polce, R. J., Patrick, M. E., Lanza, S.T., Miech, R. A., O'Malley, P. M. ir Johnston, L.D. (2018). Reasons for vaping among US 12th graders. *Journal of Adolescent Health*, 62(4), 1-6. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1054139X17305062>.
31. Folan, P., Spatarella, A., Jacobsen, D., Farber, H. J. ir Moazed, F. (2015). Vaping.E-Cigarettes. *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine*, 192(6), p. 5-6.
32. Gaižauskaitė, I. ir Mikėnė, S. (2014). Socialinių tyrimų metodai: apklausa: vadovėlis.
33. Gedmantaitė, A. ir Dudonienė, V. (2020). Šiuolaikinių technologijų naudojimo trukmės poveikis paauglių laikysenai ir liemens raumenų statinei ištvermei. *Reabilitacijos mokslai: slauga, kineziterapija, ergoterapija*, 2(23), 6-17. doi: [10.33607/rmske.v2i23.981](https://doi.org/10.33607/rmske.v2i23.981).
34. Glantz, S. A. ir Bareham, D. W. (2018). E-Cigarettes: Use, Effects on Smoking, Risks, and Policy Implications. *Annual Review of Public Health*, 39, 215-235. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-040617-013757>.
35. Glinskienė, R. ir Jonušauskienė, R. (2023) Prevalence of electronic cigarettes among young people. *Taikomieji tyrimai studijose ir praktikoje – Applied research in studies and practice*, 19(1), 12-18. Prieiga per internetą: <https://ojs.panko.lt/index.php/ARSP/article/view/198>.
36. Gotts, J.E., Jordt, S.E., McConnell, R. ir Tarran, R. (2019). What are the respiratory effects of e-cigarettes? *129(19)*, 1972-1986. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1136/bmj.l5275>.
37. Grana, R., Benowitz, N. ir Glantz S. A. (2014). E-Cigarettes: a scientific review. *Circulation*, 129(19), 1972-1986.
38. Gudžinskienė, V. ir Česnavičienė J. (2015). Mokytojų požiūris į integruotą sveikatos ugdymą ir vaidmuo jį įgyvendinant. *Acta paedagogica vilnensia*, 34, 74-88.

39. Gudžinskienė, V. ir Česnavičienė, J. (2013) Mokytojų Žinios apie sveikatą ir sveiką gyvenseną kaip mokinių sveikos gyvensenos ugdymo prielaida. *Social Inquiry into Well-Being*, 12(1), 121-136.
40. Health Care Professionals: Educate Your Young Patients About the Risks of E-cigarettes. *Centers for Disease Control and Prevention: Office on Smoking and Health*. Prieiga per internetą: https://e-cigarettes.surgeongeneral.gov/documents/SGR_E-Cig_Health_Care_Provider_Card_508.pdf.
41. Hilton, S., Weishaar, H., Sweeting, H., Trevisan, F. ir Katikireddi, S. V. (2016). E-cigarettes, a safer alternative for teenagers? A UK focus group study of teenagers' views. *BMJ open*, 6(11), 1-8. doi: [10.1136/bmjopen-2016-013271](https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-013271).
42. Illaeni, V. I., Handayani, D., Asih, A. Y. P. ir Ibad, M. (2023). Analysis of Electric Cigarette Use Behavior among Adolescents Aged 15-24 Years in Surabaya City, 7(1), 36-43. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.33086/mtphj.v7i1.3566>.
43. Ivanauskienė, V. (2008). Socialinio darbo su šeima teoriniai ir praktiniai aspektai. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*. (2), 77-86.
44. Izokaitis, M. ir Stonienė, L. (2017). Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas, rizikos veiksniai bei ankstyvosios intervencijos ir prevencijos vykdymas tarp bendrojo ugdymo mokyklų mokinių. *Visuomenės sveikata* 2(77), 64-73.
45. Jane Ling, M. Y., Abdul Halim, A. F. N., Ahmad, D., Ahmad, N., Safian, N. ir Mohammed Nawi, A. (2023). Prevalence and associated factors of e-cigarette use among adolescents in Southeast Asia: a systematic review, 20(5), 3883. Prieiga per internetą: doi: [10.3390/ijerph20053883](https://doi.org/10.3390/ijerph20053883).
46. Javed, S., Usmani, S., Sarfraz, Z., Sarfraz, A., Hanif, A., Firoz, A., Baig, R., Sharath, M., Walia, N., Chérrez-Ojeda, I., Ahmed, S. (2022). A scoping review of vaping, E-cigarettes and mental health impact: Depression and suicidality. *Journal of community hospital internal medicine perspectives*, 12(3), 33-39. Prieiga per internetą: <https://scholarlycommons.gbmc.org/jchimp/vol12/iss3/6/>.
47. *Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija*. 1995/Nr. 60-1501. LRS. Žiūrėta 2023 m. birželio 11 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>.
48. Kardelis, K. (2016). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
49. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

50. Kesylė, K. ir Šmitienė, G. (2020). Pedagogų požiūris į socialinės pedagoginės pagalbos organizavimą mokykloje. *Studijos-verslas-visuomenė: dabartis ir ateities išvalgos: tarptautinės konferencijos mokslinių straipsnių rinkinys*, 5, 67-79.
51. Kinnunen, J. M., Ollila, H., El-Amin, S. E. T., Pere, L. A., Lindfors, P. L. ir Rimpelä, A. H. (2015). Awareness and determinants of electronic cigarette use among Finnish adolescents in 2013: a population-based study. *Tobacco control*, 23(e4), e264-e270. doi: [10.1136/tobaccocontrol-2013-051512](https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2013-051512).
52. Kinnunen, J. M., Ollila, H., Lindfors, P. L. ir Rimpelä, A. H. (2016). Changes in electronic cigarette use from 2013 to 2015 and reasons for use among Finnish adolescents. *International journal of environmental research and public health*, 13(11), 1-13. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.3390/ijerph13111114>.
53. Kotewar, S. S., Pakhale, A., Tiwari, R., Reche, A. ir Singi, S. R. (2023). Elektronic nicotine delivery system: end to smoking or just a new fancy cigarette. *Cureus*, 15(8).
54. Krishnan-Sarin, S., Morean, M., Kong, G., Bold, K. W., Camenga, D. R., Cavallo, D. A., Simon, P. ir Wu, R. (2017). E-cigarettes and “dripping” among high-school youth. *Pediatrics*, 139(3), 1-6.
55. Kumpauskaitė, V. (2018). Elektroninės cigaretės. *Pulmonologijos naujienos*, 7, 18-20. Prieiga per internetą: https://chest.lt/uploads/documents/files/ELEKTRONINE%CC%87S%20CIGARETE%CC%87S_Vaiva%20Kumpaускаite%CC%87.pdf.
56. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. Nr. XII-1869. LRS. Žiūrėta 2024 m. kovo 14 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b8d908c0215b11e58a4198cd62929b7a/asr>.
57. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. 1991/Nr. 153-0. LRS. Žiūrėta 2023 m. spalio 2 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>.
58. Lietuvos Respublikos tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymas. 1996/Nr. 11-281. LRS. Žiūrėta 2023 m. lapkričio 28 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.24500/asr>.
59. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. 2007/Nr. 80-3214. LRS. Žiūrėta 2023 m. birželio 14 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.301806/asr>.
60. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. 1996/Nr. 33-807. LRS. Žiūrėta 2023 m. gegužės 13 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/asr>.
61. Liuima, V. (2016). Mokyklinio amžiaus vaikų gyvensena 2016 m. Prieiga per internetą: https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/HI-Vaiku-Gyvensena_leidiny-2016.pdf.

62. Lukoševičiūtė, J. ir Šmigelskas, K. (2020). Paauglių sveikatos ir gerovės vertinimas savistabos metodais: literatūros apžvalga. *Medicinos mokslai*, 8(19), 21-34.
63. Luo, C., Xiaolong, Z., Zeng, D.D. ir Scott, L. (2014). Portrayal of electronic cigarettes on Youtube. *BMC public Health*, 14, 1-7.
64. Marques, P., Piqueras, L. ir Sanz, M. J. (2021). An updated overview of e-cigarette impact on human health. *Respiratory Research*, 22(1), 1-14. doi: [10.1186/s12931-021-01737-5](https://doi.org/10.1186/s12931-021-01737-5).
65. Modesto-Lowe, V. ir Alvarado, C. (2017). E-cigs... Are They Cool? Talking to Teens About E-Cigarettes. *Clinical Pediatrics*, 56(10), 947-952. <https://doi.org/10.1177/0009922817705188>.
66. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas ir Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centro nacionalinis centras Lietuvoje. *Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos: 2021 m. vykdyto tyrimo „Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas bendrojoje populiacijoje“ papildomos duomenų analizės rezultatų ataskaita*. 2022. Prieiga per internetą: <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/statistika/jaunimo%20ataskaita.pdf>.
67. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. *Psichoaktyviosios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2022*. 2022. Prieiga per internetą: [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20\(galutinis\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20(galutinis).pdf).
68. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. *Psichoaktyviosios medžiagos ir mokykla: prevencijos ir intervencijos gairės metodinės rekomendacijos*. 2023. Prieiga per internetą: [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/NTAKD%20metodines%20rekomendacijos%20Bvirselis\(2\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/NTAKD%20metodines%20rekomendacijos%20Bvirselis(2).pdf).
69. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. *Psichoaktyviosios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2023*. 2023. Prieiga per internetą: https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2023_metinis%20Bvirselis.pdf.
70. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2018). Public health consequences of e-cigarettes.
71. Padgurskytė, V. (2018). Paauglių delinkventinio elgesio apraiškos mokykloje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, (1 (48)), 8-14.
72. *Pasaulio sveikatos organizacijos Tabako kontrolės pagrindų konvencija*. 2004/Nr. 152-5538. LRS. Žiūrėta 2023 m. gruodžio 5 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.243265?jfwid=-fxdp78ge>.
73. Pepper, J. K., Ribisl, K. M. ir Brewer, N. T. (2016). Adolescents' interest in trying flavoured e-cigarettes *Tobacco control*, 25(2), ii62-ii66. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2016-053174>.

74. Perikleous, E. P., Steiropoulos, P., Paraskakis, E., Constantinidis, T. C. ir Nena, E. (2018). E-cigarette use among adolescents: an overview of the literature and future perspectives. *Frontiers in public health*, 6(86), 1-9. doi: [10.3389/fpubh.2018.00086](https://doi.org/10.3389/fpubh.2018.00086).
75. Rayes, B. T., Alalwan, A., AbuDujain, N. M., Darraj, A., Alammam, M. A. ir Jradi, H. (2023). Prevalence, Trends, and Harm Perception Associated with E-Cigarettes and Vaping among Adolescents in Saudi Arabia, 7(2), 147-156. doi: [10.26502/acbr.50170327](https://doi.org/10.26502/acbr.50170327).
76. Respublikinis priklausomybės ligų centras. 2022-2024 m. strateginis veiklos planas. 2022.
77. Respublikinis priklausomybės ligų centras. RPLC Vaikam sir jaunimui teikiamos paslaugos. 2022.
78. Rudzkienė, V. (2005). Socialinė statistika: vadovėlis.
79. Rupšienė, L., Saveljeva, R. ir Šutinienė, I. (2020). ESPAD – 2019: alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas Lietuvoje. *Tyrimo ataskaita*. Prieiga per internetą: <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/ESPAD%202019%20tyrimo%20ataskaita%20LT.pdf>.
80. Sánchez-Sánchez, E., García-Ferrer, L., Ramirez-Vargas, G., Díaz-Jimenez, J., Rosety-Rodriguez, M., Díaz, A. J., Ordonez, F. J., Rosety, M. A., Rosety, I. ir Poza-Méndez, M. (2023). Knowledge, Attitudes and Behaviours of Adolescents and Young Adult Population on the Use of E-Cigarettes or Personal Vaporizer. *Healthcare* 11(3), 1-11. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.3390/healthcare11030382>.
81. Sangster-Carrasco, L. ir Blitchtein-Winicki, D. (2022). Association of lifetime e-cigarette and/or tobacco use and last year Cannabis use among university students: A cross-sectional secondary analysis of a national survey. *PLOS Global Public Health* 2(5), e000452. Prieiga per internetą: <https://journals.plos.org/globalpublichealth/article?id=10.1371/journal.pgph.0000452>.
82. Sapru, S., Vardhan, M., Li, Q., Guo, Y., Li, X. ir Saxena, D. (2020). E-cigarettes use in the United States: reasons for use, perceptions, and effects on health. *BMC public health*, 20(1), 1-10. doi: [10.1186/s12889-020-09572-x](https://doi.org/10.1186/s12889-020-09572-x).
83. Šivicas, E., Dereškevičiūtė, I. ir Košys, V. (2022). Elektroninių cigarečių poveikis sveikatai. *Sveikatos mokslai*, 32(4), 145-147. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.35988/sm-hs.2022.169>.
84. Skučaitė, V. ir Karmazė, E. G. (2011). Padėkime vaikui įveikti sunkumus: geroji bendradarbiavimo mokyklose patirtis. *Metodinės rekomendacijos švietimo pagalbos specialistams ir mokytojams*.
85. Šmigelskas, K., Lukoševičiūtė, J., Slapšinskaitė, A., Vaičiūnas, T., Bulotaitė, J., Žemaitaitytė, M., Šalčiūnaitė, L. ir Zaborskis, A. (2019). Lietuvos moksleivių gyvensena ir sveikata,

- pagrindiniai 2018 m. HBSC tyrimo rezultatai. Prieiga per internetą: https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/HBCS2018_LT.pdf.
86. Smith, M. J. ir Hilton, S. (2022). Adolescent's views on user-generated content and influencer marketing of e-cigarettes on social media: a focus group study. *The Lancet*, 400, S77. doi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(22\)02287-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)02287-5).
87. Smith, M. J., Buckton, C., Patterson, C. ir Hilton, S. (2023). User-generated content and influencer marketing involving e-cigarettes on social media: a scoping review and content analysis of YouTube and Instagram. *BMC Public Health*, 23(530). Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1186/s12889-023-15389-1>.
88. Soneji, S., Barrington-Trimis, J. L., Wills, T. A., Leventhal, A. M., Unger, J. B., Gibson L. A., Yang, J., Primack, B. A., Andrews, J. A., Miech, R. A., Spindle, T. R., Dick, D. M., Eissenberg, T., Hornik, R. C., Dang, R. ir Sargent J.D. (2017). Association between initial use of e-cigarettes and subsequent cigarette smoking among adolescents and young adults: a systematic review and meta-analysis. *JAMA pediatrics*, 171(8), 788-797. doi: [10.1001/jamapediatrics.2017.1488](https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2017.1488).
89. Strazdienė, N., Strukčinskienė, B., Strukčinskaitė, V., Pačiauskaitė, I., Prokofjeva, M. ir Griškonis, S. (2021). Klapėdos miesto ir rajono 10-12 klasių mokinių rizikinga elgsena: psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas. *Sveikatos mokslai*, 31(6), 5-13. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.35988/sm-hs.2021.194>.
90. Strukčinskienė, B., Urbietytė, V., Strukčinskaitė, V. ir Česnauskienė, R. (2019). Elektroninių cigarečių paplitimas ir rizika vaikų bei jaunimo sveikatai. *Sveikatos mokslai*, 29(6), 19-23. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.35988/sm-hs.2019.091>.
91. Thoonen, K. A. ir Jongenelis, M. I. (2023). Perceptions of e-cigarettes among Australian adolescents, young adults, and adults. *Addictive Behaviors*, 144, 107741. doi: [10.1016/j.addbeh.2023.107741](https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2023.107741).
92. Tidikis, R. J. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija: vadovėlis.
93. Ubartienė, O. ir Šurkienė, G. (2020). 11-12 klasių mokinių sveikatos raštingumas ir rūkymas. *Sveikatos mokslai*, 30(1), 13-17.
94. US Department of Health and Human Services. *E-cigarette use among youth and young adults: A report of the Surgeon General*. 2016.
95. Vaičiūnas, T., Žemaitytė, M., Golambiauskas, V., Bulotaitė-Kasparavičienė, J. ir Šmigelskas, K. Vaikų ir paauglių gyvensena ir sveikata Kėdainių rajono savivaldybėje. 2023.
96. Vaitkevičiūtė, J., Galkus, L., Golambiauskas, V., Goštautaitė-Midttun, N., Liutkutė-Gumarov, V., Miščikienė, L., Petkevičienė, J., Štelemėkas, M. ir Žemaitytė, M. (2022).

- Lietuvos gyventojų elektroninių cigarečių ir kaitinamojo tabako gaminių vartojimo paplitimo ir įpročių tyrimas.
97. Valantiejiene, S., Merfeldaitė, O., Klanienė, I., Petruškevičiūtė, A., Prakapas, R., Valantiejus, G., ir Šimaitis, A. (2018). Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa mokinių tėvams: metodinės rekomendacijos, mokyklų ir globos įstaigų vadovams, pedagogams, specialistams.
 98. Valstybės kontrolė. *Gydymo paslaugų organizavimas priklausomybės ligomis sergantiems asmenims*. Nr. VAE-4. 2023. \
 99. Vileišytė, B. ir Nedzinskienė, L. (2019). Elektroninės cigaretės: vartojimas, kontrolė ir pasekmės. *Literatūros apžvalga*. 2(85), 22-27.
 100. Vilniaus visuomenės sveikatos biuras. *Tarptautinis mokyklinio amžiaus vaikų gyvenimo ir sveikatos tyrimas (HBSC): Vilniaus miesto mokinių gyvenimo ir sveikata 2014 m.* Prieiga per internetą: <http://www.vilniussveikiau.lt/wp-content/uploads/2015/09/HBSC2015-08-31-galutinis1.pdf>.
 101. Wang, J. W., Cao, S. S. ir Hu, R. Y. (2018). Smoking by family members and friends and electronic-cigarette use in adolescence: A systematic review and meta-analysis. *Tobacco induced diseases*, 16. doi: [10.18332/tid/84864](https://doi.org/10.18332/tid/84864).
 102. Wang, Y., Duan, Z., Weaver, S. R., Self-Brown, S. R., Ashley, D. L., Emery, S. L. ir Huang, J. (2022). Association of e-cigarette advertising, parental influence, and peer influence with US adolescent e-cigarette use. *JAMA Network Open*, 5(9), e2233938-e2233938. doi: [10.1001/jamanetworkopen.2022.33938](https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2022.33938).
 103. Wężyk-Caba, I., Kaleta, D., Zajdel, R., Balwicki, Ł. Ir Świątkowska, B. (2022). Do Young People Perceive E-Cigarettes and Heated Tobacco as Less Harmful Than Traditional Cigarettes? A Survey from Poland. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(22), 14632. doi: [10.3390/ijerph192214632](https://doi.org/10.3390/ijerph192214632).
 104. Žydzūnaitė, V. (2011). *Baigiamojo darbo rengimo metodologija*. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2012_Baigiamojo_darbo_metodologija.pdf.

ANONIMINĖ ANKETA KUPIŠKIO SAVIVALDYBĖS ŠVIETIMO ĮSTAIGŲ MOKSLEIVIAMS

Gerbiamas (-a) mokinys (-e), esu Gintarė Matiukaitė Mykolo Romerio Universiteto Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto iššestinių studijų programos II kurso studentė. Vykdu anoniminę moksleivių apklausą apie elektroninių cigarečių (toliau e-cigaretės) vartojimo paplitimą paauglių tarpe Kupiškio savivaldybės švietimo įstaigose. Maloniai prašau atsakyti į pateiktus klausimus, pažymint teisingą atsakymo variantą. Galimas tik vienas atsakymas į klausimą, išskyrus tuos atvejus, kai prie klausimo yra nurodyta kitaip. Anketos užpildymas užtruks ne ilgiau kaip 15 minučių. Iš anksto dėkoju už atsakymus.

Tavo žinios apie e-cigaretes:

1. Ar teko girdėti bet kokios informacijos apie e-cigaretes?
 - ☐ Taip
 - ☐ Ne (toliau 17 klausimas)

2. Kaip vertini e-cigarečių rūkymą?
 - ☐ Labai teigiamai
 - ☐ Teigiamai
 - ☐ Nei teigiamai, nei neigiamai
 - ☐ Neigiamai
 - ☐ Labai neigiamai

3. Kaip dažnai susimąstai apie neigiamą e-cigarečių rūkymo poveikį sveikatai?
 - ☐ Dažniau nei kartą per savaitę
 - ☐ Kelis kartus per mėnesį
 - ☐ Kelis kartus per 6 mėnesius
 - ☐ Kelis kartus per metus
 - ☐ Nesusimąstau

4. Pažymėk, kaip dažnai iš nurodytų šaltinių gauni informaciją apie e-cigaretes?

Šaltiniai	Kasdien	Kelis kartus per savaitę	Kelis kartus per metus	Rečiau nei kartą per metus
Mokytojai				
Draugai				
Internetas				
Televizija				
Radijas				
Žurnalai				
Nuomonės formuotojai				

5. Pažymėk, kokią informaciją gaunate iš nurodytų šaltinių?

Šaltiniai	E-cigarečių reklamos	Apie e- cigarečių dizainą ir skonių įvairovę	Apie tai, kad e-cigaretės mažiau kenksmingos už kitus tabako gaminus	Apie neigiamą elektroninių cigarečių poveikį sveikatai	Kitą informaciją
Mokytojai					
Draugai					
Internetas					
Televizija					
Radijas					
Žurnalai					
Nuomonės formuotojai					

E-cigarečių rūkymas

6. Ar rūkai e-cigaretes?

- ☐ Taip
- ☐ Taip, kartais
- ☐ Ne (*toliau 17 klausimas*)

7. Dėl kokios priežasties Tu pamėginai rūkyti e-cigarete (-es)?

- ☐ Nenorėjau išsiskirti iš grupės draugų (ių)
- ☐ Iš smalsumo
- ☐ Dėl e-cigarečių skonių įvairovės
- ☐ Mačiau kaip e-cigaretes rūko mano šeimos nariai
- ☐ kitos priežastys (*įrašyti*)....

8. Kaip dažnai rūkai e-cigaretes?

- ☐ Kasdien
- ☐ Kelis kartus per savaitę
- ☐ Kelis kartus per mėnesį
- ☐ Kelis kartus per pusmetį
- ☐ Rečiau nei per kartą per metus

9. Kur rūkai e-cigaretes? (*galimi keli atsakymų variantai*)

- ☐ Mokyklos teritorijoje
- ☐ Už mokyklos ribų
- ☐ Namuose

Tavo žinios apie e-cigarečių poveikį sveikatai

10. Tavo nuomone, ar e-cigaretės kenkia sveikatai?

- ☐ Taip
- ☐ Ne

11. Kaip manai, ar turi pakankamai informacijos apie e-cigarečių daromą poveikį sveikatai?

☐ Taip

☐ Šiek tiek

☐ Ne

12. Tavo nuomone, ar Jūsų švietimo įstaigoje pakankamai suteikiama informacijos apie e-cigarečių poveikį sveikatai?

☐ Taip, dėmesio skiriama pakankamai

☐ Nežinau, gal ir teko kažką girdėti

☐ Ne, mūsų mokykloje neskiriama tam dėmesio

13. Kokiomis priemonėmis tavo mokykloje suteikiama informacija apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai?

☐ Atvyksta įvairių sričių specialistai (pvz. gydymo įstaigų darbuotojai, vaiko teisių apsaugos specialistai, policijos pareigūnai), papasakoti apie e-cigaretes ir (ar) jų daromą žalą sveikatai;

☐ Apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai kalbama klasės valandėlių metu;

☐ Mokyklos medicinos seselė veda paskaitas apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai;

☐ Dalijami lankstinukai apie e-cigaretes ir (ar) jų daromą žalą sveikatai;

☐ Mokyklos socialinė pedagogė kalbasi su mokiniais apie e-cigaretes ir (ar) jų daromą žalą sveikatai

☐ Mano mokykloje nėra suteikiama informacijos apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai

E-cigarečių paplitimo paauglių tarpe mažinimo galimybės

14. Tavo nuomone, ar mažėtų paauglių vartojančių e-cigaretes skaičius, jeigu klasės valandėlių, įvairių renginių metu būtų daugiau kalbama apie e-cigaretes ir jų poveikį sveikatai?

☐ Taip, mažėtų

☐ Nemanau, kad mažėtų

☐ Ne

15. Tavo nuomone, kokios priemonės, turėtų būti taikomos Jūsų švietimo įstaigoje formuojant neigiamą mokinių požiūrį į e-cigarečių vartojimą (*galimi keli atsakymų variantai*);
- ☐ Individualūs pokalbiai su mokyklos socialine pedagoge;
 - ☐ Socialinių pedagogų, klasės auklėtojų pokalbiai apie e-cigarečių daromą žalą su mokinių tėvais;
 - ☐ Pokalbiai apie e-cigarečių daromą žalą sveikatai klasės valandėlės metu;
 - ☐ Pokalbiai e-cigarečių tema dalyvaujant policijos pareigūnams / vaiko teisių apsaugos specialistams / gydymo įstaigų specialistams;
 - ☐ Įvairios diskusijos apie e-cigaretes, jų vartojimą ir galimą poveikį sveikatai;
 - ☐ Kino filmų / trumpametražių filmų peržiūra e-cigarečių tema bei jų aptarimas;
 - ☐ Projektinė veikla e-cigarečių tema;
 - ☐ Informaciniai stendai mokykloje apie e-cigaretes
 - ☐ Mokytojų budėjimas siekiant stebėti mokinius dėl e-cigarečių vartojimo švietimo įstaigos teritorijose;
 - ☐ E-cigaretes rūkančius mokinius perduoti policijos pareigūnams ir (ar) vaiko teisių apsaugos specialistams;

16. Koks, Tavo nuomone, turėtų būti mokytojų vaidmuo užkertant kelią e-cigarečių vartojimui paauglių tarpe?
- ☐ Nuolatos stebėti mokinių elgesį mokykloje, pertraukų metu, pastebėjus rūkant e-cigaretę švietimo įstaigoje / jos teritorijoje, nedelsiant informuoti tėvus;
 - ☐ Mokytojai turi aktyviai bendradarbiauti su kitomis įstaigomis ir perduoti informaciją jų specialistams (pvz. policijos pareigūnams, vaiko teisių apsaugos specialistams);
 - ☐ Pastebėjus mokinį rūkant e-cigaretę pakalbėti apie jų daromą žalą sveikatai;
 - ☐ Mokytojas neturi kištis į mokinių asmeninį gyvenimą;

Duomenys apie tave:

17. Kokia tavo lytis?

- ☐ Moteris
- ☐ Vyras

18. Kelintoje klasėje mokaisi?

☐ 5-6 klasėje

☐ 7-8 klasėje

☐ 9-10 klasėje

☐ 11-12 klasėje